

19099

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ-DEMOKRATİK
CUMHURİYETİN OLUŞUM SÜRECİ

Y. G.
Yükseköğretim Kurulu
Bekimantasyon Merkezi

BİLGİ KÜÇÜKCAN

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

Tez Yöneticisi : Prof.Dr. Esat ÇAM

İSTANBUL - 1990

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I. ÇAĞDAŞLAŞMA VE DEMOKRASİ KAVRAMLARI	5
A. ÇAĞDAŞLAŞMA	5
1. Çağdaşlaşmanın Tanımı	7
2. Çağdaşlaşma Olgusunun Dayandığı ve Gerçekleştirilmesi Zorunlu Temel Ögeler	10
3. Çağımızın Gelişmeleri	14
a. Çağdaşlaşma Alanları	16
(1) Düşünsel Alan	16
(2) Siyasal Alan	17
(3) Ekonomik Alan	19
(4) Toplumsal Alan	20
(5) Ruhsel Alan	22
4. Toplumsal Gelişme Kuramları	23
a. Emperyalizm Kuramları	25
b. Uluslararası Katmanlaşma Kuramı	29
c. Çağdaşlaşma Kuramları	31
(1) Evrimci - Tekçi Yöntem	31
(2) Seçenekli - Çoklu Yöntem	33
(3) Ekinsel - İkilem (Yozlaşma) Yöntemi	38
B. DEMOKRASİ	41
1. Demokrasi Kavramı	43
2. Demokrasinin Tarihsel Gelişimi	44
3. Liberal Demokrasi	48
4. Marksist Demokrasi	54
5. Demokrasinin Genç Devletlerde Uygulanışı	64
II. OSMANLI DÖNEMİ YENİLEŞME VE DÜZELTİM UĞRAŞILARI	72
A. TANZİMAT ÖNCESİNDEN CUMHURİYET'E YENİLİK VE DÜZELTİMLER	76
B. I. ve II. MEŞRUTİYET'İN GERÇEKLEŞMESİNİ SAĞLAYAN 'GENÇ' AYDIN KÜMELERİ	85
1. Yeni Osmanlılar	86
2. Genç Türkler	87
C. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASAL GELİŞMELERİ	87
1. İttihat ve Terakki	87

2. Hürriyet ve İtilaf	90
D. CUMHURİYET ÖNCESİ DÜŞÜNCE ORTAMINDA GELİŞEN DÜŞÜNSEL AKIMLAR ..	92
1. Osmanlıcılık	94
2. İslâmcılık	95
3. Türkçülük	95
4. Batıcılık	97
III. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TOPLUMSAL VE SİYASAL KURUMLARIN OLUŞUMU	
'TÜRK DEVRİMİ'	100
A. TÜRK ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞIMI	100
B. TÜRK DEVRİMİ VE DEMOKRATİKLEŞME ALANLARI	125
1. Devletin Demokratikleşmesi	133
2. Tüzenin Demokratikleşmesi	135
3. Eğitimin Demokratikleşmesi	136
4. Ekinin Demokratikleşmesi	138
5. Ekonominin Demokratikleşmesi	146
C. C.H.P. TEK PARTİ DÖNEMİ GELİŞMELERİ	149
D. ATATÜRK SONRASI DÖNEMDE TOPLUMSAL VE SİYASAL GELİŞMELER	158
1. 1946 - 60 Dönemi Gelişmeleri	158
2. 1960 - 71 Dönemi Gelişmeleri	164
3. 1971 - 80 Dönemi Gelişmeleri	171
V. SONUÇ	182
KAYNAKÇA	193

GİRİŞ

M.Kemal'in önderliğinde gerçekleşen 'Türk Devrimi'nin en önemli başarısı çağdaş ve demokratik nitelikler taşıyan uygar bir Türk toplumunun temellerini atmasıdır. Herşeyden önce geribırakılmış-gerikalmış bir toplumun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması için yerine getirilmesi zorunlu bir dizi savaşımardan başarıyla çıkarak yılmadan-usanmadan uğraşması gerekir. Tüm sorunların birlikte çözümlenmesi olanaksız olduğundan çağdaşlaşma ve demokratikleşmede bir süreç sorunu ortaya çıkar. Varolan tüm sistemlerin ana amaçları toplumsal gönenç ve mutluluk olmasına karşın, hedefe giden yolda kullanılan araçlar ve izlenen yöntemler farklılıklar göstermektedir.

17. yüzyılın sonlarında iyice hissedilmeye başlayan gerileme belirtileri Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı şeylerin iyi gitmediği izlenimini ortaya çıkardığından, içine düşülen bu olumsuzlukların umar yolları sorgulanmaya başlandı. Genelde başarısızlıklar Batılı toplumlara karşı alındığından, (askeri alanda) gerilemenin önüne geçilmesi ve yine eski güçlü konuma gelinmesi için 18. yüzyılın başlarından başlayarak sınırlı alanlarda yenileşme eylemlerine girişildi. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın başlarında 'Lale Devri'nde başlayan çağdaşlaşma süreci Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet dönemleriyle hızlanarak bugünkü çağdaş ve demokratik yapıları Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılmış olup bu süreç bugünde sürmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk önceleri askeri alanda başlayan bu yenilik eylemleri Avrupa'nın tekniğinin yanında ekinsel etkisininide getirdiğinden toplumun aydın-seçkin kümesi yönetimden bazı temel hak ve özgürlüklerin isteminde bulunmaya başlamıştı. Bu istemlerin çoğalması toplumda giderek iki karşıt kümenin oluşmasına yol açtı. Bir yanda çağdaşlaşmak-batılılaşmak isteyen ilerici küme, öte yanda ise gelenekçi-tutucu küme ülkenin yazgısı üzerinde söz sahibi olmak için savaşıma başladılar. bazı kesintiler ve duraksamalar olmasına karşın (tarih hiç bir zaman geriye doğru akmadığından) çağdaşlaşma ve demokratikleşme

yanlısı kesimin istemleri 'Türk Devrimi' ile gerçekleştirerek çağdaşlaşma süreci hız kazandı.

İşte bu çalışmanın amacı 18. yüzyılın başlarından başlayan çağdaşlaşma ve demokratikleşme sürecinde geçirilen aşamalarla birlikte, bu iki kavram bağlamında, ülkemizin bugünkü konumunu irdelemedir.

Birinci bölümde çağdaşlaşma ve demokrasi kavramları inceleyerek çağdaş bir toplumun dayanaklarıyla birlikte demokratik gelişmeler ve demokratik sistemler ele alınmaktadır.

İkinci bölümde ise Osmanlı Devleti'nde çağdaşlaşma sürecinin başlamasından çağdaş toplumun temellerinin atıldığı Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürenin aşamaları (yenilikler-düzeltilim) ele alınmaktadır. Tanzimat dönemiyle başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma eğilimi sonucu ortaya çıkan iki aydın kümesi: Genç Osmanlılar ve Genç Türklerle birlikte gelişen düşüncelerin yansımaları sonucu oluşan, çok partili yaşamın temsilcileri olan İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Partileri ele alınmıştır. Öte yandan İmparatorluğun çöküşünün önlenmesi amacıyla ortaya çıkan düşün akımları (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık) ve bu akımların önerdikleri çözüm yolları sorgulanmaktadır.

Üçüncü bölümde ise çağdaş ve demokratik cumhuriyetin biçimlendiği Ulusal Bağımsızlık Savaşını ve ana çerçevesiyle Türk Devrimi ve de Devrimle gerçekleşen çağdaşlaşma ve demokratikleşme eylemleri ele alınıp, tek parti dönemleriyle birlikte Atatürk sonrası dönemin toplumsal ve siyasal gelişmeleri dönemlere ayrılarak 1980'lere getirilmektedir.

Son olarak dördüncü bölümde ise insansal bütünlük ülküsü bağlamında gerçekleştirilmeye çalışılan çağdaşlaşma ve demokratikleşme uğraşlarında nelerin başarıldığı, nelerin başarılmadığı ve eksikliklerin neler olduğu sergilenerek sürecin tamamlanması için Atatürkçü düşünceyi yeniden dönülmesi önerilirken Atatürkçü çağdaşlaşma ve demokratikleşme yöntemiyle genel çağdaşlaştırma kuramları kıyaslanarak Atatürkçülüğün etkileri belirtilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞLAŞMA VE DEMOKRASİ KAVRAMLARI

A. ÇAĞDAŞLAŞMA

Toplumlar ve toplumsal kümeler oluşmadan önce insan ilk savaşı doğaya karşı vermiştir. İnsanlar, doğanın gücü karşısında yaşamlarının sürekliliğini toplu halde yaşama özellikleriyle sağlamışlardır. Bireyler yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli koşulları sağlayarak yeterli örgütlenmeleri oluşturup, bugün 'toplum' dediğimiz kümeleri yaratarak bireyler arasında sürekli, düzenli ve organize olmuş ilişkiler sistemi ile dinamik bir yapı kurmuşlardır. Her toplumun kendisine özgü bir yaşama düzeni, bireyler arası ilişkileri düzenleyen kendisine özgü gelenek ve görenekleri, toplumsal kurumları, ekonomisi, teknolojisi... kısaca ekini (kültürü) vardır.

Böylece toplum bireyler topluluğu, ekin ise bu topluluğun işlevlerini sağlayan yaşama düzeni olup, insanoğlunun yaptığı ve yarattığı herşeyi kapsar.(1) Toplum ve ekinin birbirinden ayrılması olanaksızdır ve bu ikili yapıyla ortaya çıkan örnek sadece insanoğluna özgü bir gerçektir. Toplumun işlevi ise toplumu oluşturan bireylerin ve kümelerin karşılıklı ilişkiler örüntüsünün varlığına bağlıdır. Toplumlar ekinlerini öğrenme yoluyla kuşaktan kuşağa aktarırlar. Öğrenme gücü ve gelişmede insanoğlu ve yarattığı ekinler sınır tanımazlar. Bu sınır tanımazlıkla toplumlar tarihsel gelişim içinde yirmibir uygarlık yaratmışlardır. İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee'nin "Bir Tarih Araştırması" (2) adlı eserinde savunduğu görüşe göre, günümüzde bu uygarlıklardan ancak beşi yaşamını sürdürebilmektedir. Yaşamlarını sürdüren bu uygarlıklar: Batı, Ortodox-Hıristiyan, İslam, Hint ve Uzakdoğu Uygarlıklarıdır. Yaşamlarını sürdüren bu beş uygarlığın içinde en canlı ve en etkili olanı ise Batı Uygarlığı'dır. Diğer

(1) Anlatan: Gürbüz D. Tüfekçi, Türk Devrim Tarihi, ODTÜ Tarih Bölümü, (1983 yılı ders notları) s.3

(2) İleten: Niyazi Berkes, Atatürk ve Devrimler, İstanbul: Adam Yayınları, 1982, s.169

uygarlıklar ise gerileme durumundadırlar.(1) Bugün çağdaş toplum derken kastettiğimiz toplum ve uygarlık çağdaş özellikler taşıyan Batı Uygarlığıdır. Bütünüyle ussal (akılcı) ilişkiler demetinden oluşan Batı Uygarlığının ana öğelerini; bilim, teknik, tüze (hukuk) ve özgürlükler oluşturmaktadır.

Batılı Toplumlar geleneksel, tarımsal ve kırsal biryaşam biçiminden bugünün çağdaş niteliklerini taşıyan akılcı, işleyimsel (endüstriyel) ve kentsel bir yaşam biçimine belirli bir süreç içinde erişmişlerdir. Bugün Dünya'mızda gerikalmış (gelişmemiş) toplumların ana hedefleri çağdaş bir toplum yapısına erişebilmektir.(2)

(1) İleten: Berkes, a.g.y., s.169-70

(2) C.E. Black, Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986, s.IV

1. Çağdaşlaşmanın Tanımı

Çağdaşlaşma teriminin yüklendiği anlam ve kullanımı süreç içinde değişikliklere uğradığından, henüz geniş ölçüde anlaşıl-
mış ve benimsenmiş bir tanımı da bulunmadığından, sosyal bilim-
lerde ve kavram konusunda bir belirsizlik ve bulanıklılık söz
konusudur.

Toplumbilimcilerimizden N. Berkes 'çağdaşlaşma'yı "kutsal
sayılan alanın ekonomik, teknolojik, siyasal, eğitsel, cinsel,
bilgisel yaşam alanlarında daralması, etkisizleştirilmesi soru-
nu" olarak ele alınırken konunun daha çok düşünsel alanda geliş-
me ile, yani laikliğin toplumda yerleşmesi ile koşut olduğunu
imlemiştir.(1) İnsanbilimci (antropolog) B. Malinovski ise top-
lumun özdeksel (maddi) ve tinsel (manevi) bir dönüşüm süreci o-
larak konuya yaklaşmışlardır.(2)

Batı yazınında (litaratür) 'çağdaşlaşma' genel olarak sos-
yal ve ekonomik gelişmeyi içine alan bir "toplumsal gelişme yön-
temi" olarak irdelenmektedir.(3), Batılı sosyal bilimciler çağ-
daşlaşmayı son yüzyılların bilgi patlamasının sonucunda çağa
özgü bir yenileşme sürecinin dinamik bir biçimi olarak algılla-
maktadırlar. Çağdaşlaşmanın taşıdığı bu özel anlam hem devingen
niteliğinden, hem de insan sorunları üzerindeki etkisinin evren-
selliklerinden kaynaklanmaktadır. Batıda önceleri bu kavram, toplu-
mun nitelikçe değiştirilebilir ve değiştirilmelidir, yanısıra
da değişikliğin güzel olduğu anlayışından doğmuştur. C.E. Black
bu yaklaşımdan yola çıkarak 'çağdaşlaşma'yı; "tarih boyunca ge-
leşmiş kurumların insanın bilgisindeki görülmemiş artışı yansı-
tan ve hızla değişen işlevlere uyarlanması sürecidir" diye ta-
nımlamıştır.(4)

(1) Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul: Doğu-Batı
Yayını, 1978, s.21

(2) İleten: Halil İnalcık, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi",
Belleten, C: 52, S: 204, Kasım 1989, s.985

(3) R. R. Koopmans, The Limits of Modernization: Turkey,
Amsterdam: University of Amsterdam, 1978, s.1

(4) Black, a.g.y., s.5-6

Günümüzde özellikle gelişmemiş (gerikalmış) toplumlar çağdaşlaşma kavramını Batılı görüşlerden daha geniş kapsamlı olarak ele almışlardır. 'İnsanın özgürleşmesi mutlu olması' anlamıyla birlikte vurgulanmak istenen ve kendilerine özgü bir dizi toplumsal değişim olaylarını anlatan bu kavram, "Gerikalmış toplumların ekonomi, bilim, ekin, toplumsal düzenleniş... alanlarında günümüz bilim ve uygulayımının olanak verdiği en gelişkin aşamaya gelerek sağlıklı bir toplum ve insan anlayışı doğrultusunda harcanan çaba ve özlemlerini" anlatır.(1)

Bu iki yaklaşım (yani Batılı gelişmiş ülke sosyal bilimcileri ile gerikalmış ülkelerin sosyal bilimcileri) genel olarak çağdaşlaşma konusunda öne sürülen yaklaşımların ana çerçevesini çizmektedir. Ardıl bölümde (Çağdaşlaşma Kuramları) göreceğimiz gibi Batılı sosyal bilimcilerin geniş ölçüde benimsedikleri yaklaşımın, ekine dayalı ya da belirlenimci (deterministik) nitelikte olması, çağdaşlaşma sürecini kavrayış uğraşılarını engellemektedir. Sorun, araştırmacıların inceledikleri konunun bütününe kavrayamadıklarından, yani uzmanlık alanlarına göre konuya farklı yaklaşmış ve sonucunda da uzmanlık alanları ile ilgili sorunların çözümünü çağdaşlaşmanın en önemli konusu olarak ele almış ve önermiş olmalarıdır.(2)

Batılı sosyal bilimcilerin diğer yanılgıları ise gelişmiş bir toplum bireyi olduklarından, kendi toplumsal koşullarından çıkarılan sonuçlara göre, gelişmemiş ve başka yapılardaki toplumların durumunu irdelemeye kalkışmaları ve bunun yanı sıra da tüm gelişmemiş (gerikalmış) toplumları aynı yapıda görmeleridir.

Gelişmiş toplumlar tarihsel süreç içinde başka ülke ve toplumların sömürülmesiyle ortaya çıkan kendi örneklerini (modelle-

-
- (1) Özer Ozankaya, "Çağdaşlaşma Üzerine", Türk Dili Dergisi, Kasım 1979, Sayı: 338, s.267 ve "Toplumbilim Terimleri Sözlüğü", TDK, Ankara: Ankara Üniversitesi B.evi, 1980, s.32
 (2) Suna Kili, "Atatürk Devrimi", Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983, s.7
 Black, "Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri", a.g.y., s.6

rini) aynen olduğu gibi ve çok kısa bir süre de gelişmemiş (gerikalmış) toplumlara da uygulamak istemektedirler. Bu ülkelerde çağdaşlaşma konusunda ortaya çıkan başarısızlıklar, tutarsızlıklar, kopukluklar, duraklamalar ve gerilemelerden kendi deneyimlerinin uygulandığı toplumlara sorumlu tutmalarıdır. O halde çağdaşlaşma konusunda gelişmemişlik ve gerikalmışlık olgusunun nedenlerine inmek tutarlı ve bilimsel bir yaklaşım için gereklidir.(1.)

(1) Kili, a.g.y., s.7-8

2. Çağdaşlaşma Olgusunun Dayandığı ve Gerçekleştirilmesi Zorunlu Temel Öğeler

Çağdaşlaşma devinimleri, geleneksel toplumların güçten düşmesini sağlayan, önü alınmaz bir eylemdir. Atatürk bu konuda "uygarlık yolunda yürümek ve başarılı olmak, yaşamın koşuludur. Bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak bilgisizlik ve aymazlığında bulunanlar, genel (çağdaş) uygarlığın çoşkun seli altında boğulmaya yargılıdırlar" demektedir.(1)

Günümüzde de çağdaşlaşma olgusundan arındırılmış hiç bir ulus düşünülemez. Bağımsızlığını yeni kazanmış ve gerikalmış ülkelerin aydın ve seçkinleri kendi toplumlarının da çağdaş Batılı Toplumların şu özelliklerine kavuşturulmasını isterler; dinamizm, değişme, işleyişleşme, bağımsızlık, etkenlik, güçlülük ve ulusal birlik. Bu ulusların siyasal seçkinleri çağdaşlaşmış ülkelerin deneyimlerinden yararlanarak-esinlenerek, gerikalmış toplum yapılarını kırmak, yenileşmek özlemiyle, çağdaşlaşma devrimlerine önayak olmuşlardır.(2)

Çağdaşlaşma olgusu, 'insanın özgürleşmesi ve mutluluğu' yolunda toplum ve örgütünün (devlet) geniş çapta dinamikleşmesidir. Yani düşünsel, ekonomik, siyasal, toplumsal ve ruhbilimsel (psikolojik) alanlarda çok geniş kapsamlı bir dizi toplumsal dönüşümü anlatır. Ancak birbirine geçmiş ve birbirini tamamlayan bu eylem alanlarında gerçekleştirilecek değişimler sağlandığında çağdaş bir toplum düzeyine ulaşılabilir.

Toplumbilimcilerimizden Ö. Ozankaya, çağdaşlaşma gereği duyan ve bu uğurda savaştan gerikalmış toplumlar için gerçekleştirilmesi zorunlu beş ana özellik belirtmektedir;

(1) M. K. Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II. Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara: 1952, s.183

(2) Kili, a.g.y., s.114-5

- " 1. Tam bağımsızlık,
 2. İşleyim (sanayi); hizmet ve tarım kesimlerinin dengeli gelişimi,
 3. Bilimsel düşünüş ilkelerinin toplumun yönetimine egemen kılınması; bilim ve sanat özgürlüğü anlayışının yerleşmesi, bilim ve sanatın özendirilmesi,
 4. Özellikle yetişen kuşaklara; genel olarak da tüm yurttaşlara demokrasi ekini kazandırılması,
 5. Etkin, güçlü ve dürüst bir kamu yönetimi gerçekleştirilmesi."(1)

Çağdaş bir toplum kesinlikle bir işleyim toplumdur. Çağdaş işleyimin gerçekleştirildiği toplumlarda çok yönlü pek çok toplumsal gelişme ve ilerlemeler kolaylıkla gerçekleştirilip benimsenebilmektedir. Üretimin ve verimin arttırıldığı gelişmiş işleyim kuruluşları oluşturmak tarımı, bilimi, sanatı, eğitimi, sağlığı, ulaşımı, iletişimi ... geliştirmek için hem ülke hem de halk arasında yararlanmayı ve kullanmayı dengeli ve adaletli dağıtabilmek için o ülkenin tam bağımsız olması zorunludur. Tam bağımsızlık Atatürk'ün de imlediği gibi; siyasal, ekonomik, askeri, yargısal, mali, ekinsel alanlarda da bağımsızlığını gerektirir. " Çünkü uluslararası sömürüden kurtulmaya koyulmadan ne çağdaşlaşmanın temeli olan sanayileşme gerçekleştirilebilir, ne eğitim, bilim, sağlık, ulaşım... hizmetleri yeterince sağlanabilir; ne de olduğu kadarıyla işleyim ve hizmetlerin yurt düzeyinde ve halk arasında dengeli ve adaletli dağılımı yapılabilir."(2)

Çağdaşlaşmanın tanımında imlediğimiz gibi, çağdaş toplumun bilimsel ilke ve bulgulara göre düzenlenmesi ve yönetilmesi bir zorunluluktur. Bireylerin davranışlarına bilimin yön vermesi için, bilimsel yöntemin ilkelerine uygun düşünme ve davranma alışkanlığının toplumda yaygın olarak yer etmesi gerekmektedir.

(1.) Ozankaya, "Çağdaşlaşma Üzerine", a.g.y., s.267

(2) Kili, a.g.y., s.3-7

Ozankaya, y.a.g.y., s.267-8

Bu düşüncenin temelinde ise laik bir anlayış yatar. Laiklik temelinde bir din sorunu değil, demokratik siyasa gereği olan çağdaşlaşma, yani din kılığına büründürülmüş geleneklerden özgürlük sorunudur. Toplumbilimcilerimizden Berkes bu konuda "Laiklik bir yandan çağdaşlaşma karşıtı bir din sömürücülüğü ideolojisine, diğer yandan onu dışarıdan yürütmek isteyen siyasal güçlere karşı ulusal varlığın bağımsızlığı, birey olarak vatandaş özgürlüğü ilkesidir. Onu gerçekleştirmekten ve sürdürmekten yoksun, geri kalmış herhangi bir ülke görünüşte siyasal bağımsızlığı bulunduğunu sanıyorsa da yanıltıyor" demektedir.(1) Ancak laik bir düşünce yapısı "bilimin temeli olan nesnel davranmak, neden-sonuç bağları aramak, bilim dışı açıklamalara yer vermemek, toplumun düzenlenişini, insanlararası ilişkilerin örgütlendirilmesini dinsel inanışlara dayandırmamak; araştırmacı olmak; doğruya saygılı olup onu eğip bükmeden, çarpıtmadan olduğu gibi söylemek, bir de 'acaba yanıltığım nokta yok mu?' kaygısını duyarak kendi tutum ve görüşlerini sürekli olarak sınımadan geçirmekle sağlanabilir".(2)

Bilim özgürlüğünün kısıtlanmasız olarak toplumda gerçekleşmesiyle, toplum bireyleri yaratıcı özgürlüklerini her alana sunacak ve özgürlüklerin kullanılması da toplumun demokratikleşmesine katkıda bulunacaktır. Bu özgürlüklerin sanat alanına yansması toplumda güzellik duygularının yeşermesini, öncelikle insan sevgisini, insanın özgürlüğünü, eşitliğini, özdeksel ve tinsel yücelme ülkülerini geliştirir.

Çağdaşlaşmada gerçekleştirilmesi zorunlu bir diğer temel öge ise, toplumun demokratik siyasal ekinine sahip çıkmasıdır. Demokrasi ilke ve ülkülerinin benimsetilmesi korunması ve yetişen kuşaklara aktarılmasının sağlanması kaçınılmazdır. Temel ilke, bireylerin kendileri ile aynı görüşü paylaşmayan kimselere karşı saygılı ve hoşgörülü olmalarıdır. Demokratik siyasal ekinine sahip bir toplum, kadınlarını toplum yaşamında erkeklerle birlikte eşit hak, görev ve yetkiyle donandırır. İşte bu özelliklere

(1) Berkes, Atatürk ve Devrimler, a.g.y., s.166-7

(2) Ozankaya, "Çağdaşlaşma Üzerine", a.g.y., s.268

sahip çağdaş bir toplumda kitlelerin (yığınların) geniş katılımlarıyla gerçekleşmiş seçimler sonucu oluşturulmuş, denetlenen etkili, güçlü ve dürüst bir kamu yönetim örgütü vardır. Bu örgütün ana hedefi toplumun mutluluğu ve güveni doğrultusunda kararlar almak, yasalar düzenlemek, ve en doğruyu uygulamaktır. (1)

(1) Ozankaya, "Çağdaşlaşma Üzerine", a.g.y., s.269-70

3. Ç a ğ ı m ı z ı n G e l i Ő m e l e r i

İçinde yaşadığımız 20. yüzyılın temel özelliklerinden en önemlisi, bağımsızlaşma özleminin tüm dünyaya yayılmasıdır. Dü-
nün sömürülen toplumlarının halkları ve doğal kaynakları bağım-
sızlığın güçlü bir olgu olarak yayılması sonucunda bugün kendi
ulusal sınırları ve bağımsızlıklarının simgesi olan bayraklarıyla
yeryüzündeki anakaralarda hızla çoğalarak, çağın başlarında
elli dolayında olan ulusal kimlikli devletlerin sayısı ikiyüze
yaklaşmıştır.

1776 Amerikan Devrimi'nin yansıması olan ve bir çağ kapatıp
yeni bir çağ açan, insan haklarını içeren yeni düşüncelerin ya-
yılmasında öncü olan 1789 Fransız Devrim'i bildirisi, hemen he-
men bütün dünya toplumlarında toplumsal değişmelerin nedeni ol-
muştur. Bu bildirinin savsözleri (sloganları) olan, özgürlük, e-
şitlik ve kardeşlik duyguları Osmanlı İmparatorluğu'nun mozayiği-
ni oluşturan ulusların bilinçlenmesinde etkili oldu. Bu olgular
Osmanlı toplumunu nasıl etkilediyse, bu etkilerin sömürülen top-
lumlara da yansıması sonucu, "ulusculuk" güçlü bir akım olarak
sömürgeci güç odaklarına karşı yürütülen savaşta itici güç ol-
muştur.

Sömürülen toplumların sömürgeci güçlere karşı 'kişilik ka-
zanma', geri bırakılmışlıktan ve sömürülmekten kurtulmadaki i-
nanç ve özlemleri bu toplumları bağımsızlık yolunda güçlü ve et-
kili kılmıştır.

Fransız Devrimi (1789) ile yayılan 'ulusculuk' duygularının
yolaçtığı etkiler ne ise, Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımının
ve Türk Devriminin de bağımsız olma ve sömürgecikten kurtulma ko-
nusunda sömürülen toplumlar üzerinde etkisi aynı olmuştur.

Bağımsızlık özlem ve inançlarının yarattığı ulusal kimlikli
bu genç devletler, her ne kadar uluslararası örgütlerde bağımsız
kimlikleri ile oy kullanıyor olsalar bile, değişmeyen Dünya ger-
çeği onları güçlü devletlerin yeni sömürgecilik düzenlemeleriyle
karşı karşıya getirmiştir. Böylece bağımsızlık anlayışı yeni

bir boyut kazanmış, sömüren-sömürülen ilişkisinin parçalanmasının ancak 'tam bağımsızlık'tan geçtiği gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Tam bağımsızlık ise ancak ve ancak Atatürk'ün daha önce de belirttiğimiz görüşleri doğrultusunda (siyasal, parasal, ekonomik, askeri, ekinsel... her alanda tam bağımsızlık ve özgürlüğü gerektirir.) sağlanmakla gerçekleşebilir.

Çağdaş bir ulus olmanın ilk koşulu tam bağımsızlıktır. 'Çağdaş Toplum' için gerekli toplumsal dönüşüm, yani toplumsal kalkınma toplum düzeninin 'demokratikleşmesinden' geçmektedir. Özgürleşen toplum bireyleri, çağın gerektirdiği etkinliklerin gelişmesi ve çeşitliliğini sağlayarak üretimin her alanında verimliliği en üst düzeye çıkartırlar. Böylece toplum kendi nesnel koşullarının zorlamasıyla kendisine özgü yüceliş sürecini tamamlayarak saptadığı ana hedef olan 'çağdaş toplum' düzeyine erişir. Çağdaş düşünceyi benimseyen toplumlar ekonomik ve siyasal gelişmelerini kendi kurumları yoluyla sağlamaya çalışırlarken, yeryüzünde kullanıma açık bilgi birikimi ve teknolojilerden yararlanarak kendi toplumsal gönençlerini yaratmaları bunun doğal sonucudur.

a. Çağdaşlaşma Alanları

Ardıl bir düzen içinde açıklamaya çalışılacak çağdaşlaşma alanları (düşünsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve ruhbilimsel) bir kurala dayanmayan ve açıklamaları kolaylaştırmak için oluşturulmuş olup aslında bu alanlar birbirlerinin içine geçmiş ve birbirlerini sürekli olarak etkileyen alanlardır. 'çağdaş toplum' için gerekli nitelikleri yansıtmakta kullanılmıştır.(1) Genelde iç içe geçmiş bu kavramları bölümlere ayırarak ele alıp incelemek oldukça zordur.

(1). Düşünsel Alan

Çağdaş devrimin en önemli ögesidir. Düşünsel devrimleri gerçekleştiren uluslar çağın hem bilgi birikimine hem de ussal açıklama yöntemlerine ulaşmışlardır. Böylece insanlar alışılmış işlerine bilimin teknoloji biçiminde uygulamasını sağlamışlardır. Bu uygulamalar insanın özdeksel yaşamının geliştirilmesine yol açmıştır. Yeni bilgiler yapım, taşımacılık, ulaştırma, tarım ve tıp gibi alanlarda kullanılarak yeni teknolojilere dönüştürülmüş, yeni teknik ve yöntemlerle iş gören insanlar, tarihlerinde ilk kez herkes için yeterli besin, barınma, eğitim ve sağlık hizmeti sağlamanın olanaklılığını algılayıp, yoksulluğun yokedilebileceğine inanmışlardır. İnsanın inanmışlığı sonucu, bugün doğaya egemen olunabileceği görüşü yaygınlık kazanırken her türlü mal ve hizmetlerin üretiminde en üst verimliliğe ulaşabilmek için otomasyona gidilmektedir.(2) Bilim insanın dayandığı yaşam değerlerini bile etkilemiştir. Öyleki tanrısal sistemler ve dinsel inançlar insanlığın gelişim süreci içinde yeniden değerlendirilip değiştirilmiş, insanlığın gönençine giden yolda özdeksel koşulların iyileştirilmesi tüm öbür sorunların önüne geçebilmiştir. Tarih, ekonomi ve toplumsal konulara ilgi giderek artmış yazında ise çağın önemli yapıtları toplumsal değişme, geleneksel ve çağdaş değerler çatışmalarını sergileyen

(1) Kili, a.g.y., s.115

Black, a.g.y., s.7-8

(2) Black, a.g.y., s.8-9

anlatımlarıyla işlediği konularda insanın doğası, mutluluğu ve geleceği en önemli kaygılar olarak ele alınmıştır.

İnsanlık onikinci yüzyıldan beri süregelen araştırma ve inceleme ruhuyla ve yöntemleriyle bugün büyük bir düşünsel verimliliğe ulaşmıştır. Üretilen ve toplumlar arasında hızla yayılıp tüketilen bilgi dağları çağdaş bir toplumda bilgiye duyulan ilginin önemini vurgulamaktadır.(1)

(2). S i y a s a l A l a n

Toplumlarda çağdaşlaşmanın siyasal sonuçları kamusal ve özel alanlardaki tutarlılaştırılmış siyasa yapmakla ortaya çıkar. Tutarlılaştırmada iletişimin önemi gittikçe artarak değişik alanlar tek bir merkezden yönetilerek, hem kamu hem de özel girişimleri gerçekleştiren önderlerin denetimi, üretimde verimliliği arttırmak amacıyla toplumsal kaynakların akılcı bir biçimde kullanılması sağlanmaktadır.

Çağdaşlaşma, kamusal alanda devletin yönetsel organının merkezileşmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Güçlü ve merkezileşmiş devlet, iktidarını işlevsel bir düzeyde, daha önceleri özel ya da yerel kesimin elinde kalmış olan etkinliklere yayarak, bu işlevleri kendi elinde toplama eğilimine gitmiştir. Sosyal devletçiliğin uygulandığı ülkelerde, yapım, eğitim, iletişim, ulaştırma ve sosyal güvenlik işlevleri devletin elinde olup, diğer etkinliklerin pek çoğunda devletin düzenleyiciliği sözkonusudur. Yerel hakların güçlü olduğu toplumlarda bile merkezi otoritenin yetkisi artarken yerelerde azalmaktadır. Bu toplumlarda yerleşik geleneksel özel girişim merkezi otorite ile bağdaşık olup üretimde verimliliğin en üst düzeyine ulaşmışlardır. Devlet örgütü bu ülkelerde özel kesimin verimlilikle yürütemediği işlevleri üstlenerek yerine getirmektedir.

Çağdaş bir devlet örgütünün merkezileştirilmiş ve ussallaştırılmış işlevleri, gelişkin bir bürokrasi yapısı ile sürdürülen bir tüzeğe gereksinim duyar. Bu sistem çok yakın devlet ve

(1) Black, a.g.y., s:9-10

birey ilişkisi gerektirdiğinden yasadışı uygulamalar tüze sistemiyle ortadan kaldırılmaktadır. Çağdaş bir toplum geliştirilmiş bir tüze sisteminin yanısıra devlet görevlerini sağlamak amacıyla kurulmuş geniş bürokrasilere gereksinim duyar.(1) Toplumun bireyleri ve örgütü birbirleriyle yakın ilişki içindedirler. Çünkü bu birliktelik sağlanamazsa her iki kesimin de çıkarları çatışacağından toplumda hoşnutsuzluk ve bunalım ortaya çıkar. Birliktelik sağlanırsa devlet vergi toplama, dış siyasa, eğitim, ulaştırma ve sosyal güvenlik gibi pek çok alanlardaki işlevlerini rahatlıkla yerine getirebilir. Bu birliktelik halkın etkin bir biçimde siyasaya katılımıyla gerçekleşir. Halkın etkin bir biçimde siyasaya katıldığı toplumların yönetim biçimi 'demokratik'tir. Bireylerin seçme ve seçilme hakları etkili kamu özgürlükleriyle güvence altına alınarak katılımı sağlamakta seçilenler halkın desteğini kazandıklarından, görevlerini seçmenlerin istemleri doğrultusunda yerine getirmeye kendilerini zorunlu hissetmektedirler.

Çağdaş toplumların bireyleri her türlü özgürlüğü kullanabilme hakkına sahiptir. Çünkü devlet yapıları halk oyuna ve desteğine dayanır. Toplumun birlikteliği ortak tarihsel bir yaşam, ortak bir dille birlikte 'ulusculuk'la (toplumu bütünleştirici bir işlev vardır) yerine getirilmektedir. Ama dil ulusal birliğin önkoşulu da değildir.

Çağdaş devletlerin uluslararası sorunlarını gelenek dışı (ussal ve bilimsel) bir siyasal yöntemle çözmeleri gerekmektedir. Sorunların çözümünde uluslararası tüze ve diplomasının kuralları çığnenmemelidir. Uluslararası sorunların çözümü için, uluslararası siyasal işlevleri olan örgütler oluşturulmalı ve uluslararası barışın ve gönencin gelişmesine katkıda bulunulmalıdır.

Uluslararası barış ve gönencin geliştirilmesinde olduğu gibi ulusal düzeyde de kamu ve özel kesim kendi ülkelerinin ulusal çıkarları için eşgüdüm içinde bütünleştirici bir rol oynayarak toplumsal gönenc ve mutluluk yolunda ortaklaşa davranmalıdırlar.

(1) Kili, a.g.y., s.116

Koopmans., a.g.y., s.6

(3). E k o n o m i k A l a n

Çağdaş bir toplum ekonomik alanda iki önemli temel öge üzerinde yoğunlaşır; artırım ve yatırım. Sağlam ve güçlü bir ekonomik yapı kaynakların üretime dönük ussal ve verimli kullanımıyla oluşturulabilir. Toplumun sosyo-ekonomik gelişmesi, kaynakların yatırım için artırımını zorunlu kılmaktadır. Artırımını verimli alanlarda değerlendiren gelişmiş toplumlar iş bölümünün ve uzmanlık alanlarının genişlemesi sonucunda büyük bir artı üretime kavuşurlar.(1) Artı üretimin bir başka anlamı ise, o toplum için daha büyük bir artırım ve yatırım olanağıdır.

Çağdaş bir toplum uluslararası pazarda güçlü olabileceği birkaç ürün üzerine yoğunlaşabilir. Her alanda uzmanlaşması ise hemen hemen olanaksızdır. Üretmediği, yani kendisi için yatırımın verimli olmadığı alanlardaki ürünleride uluslararası pazardan sağlayabilir. Bugün gelişmişliğin bir diğer ölçütü olarak sunabileceğimiz bir diğer koşul ise ulusalveuluslararası tecim oylumunun boyutuyla orantılıdır.

Artırım ve yatırım olgusu toplumda hükümetler, bankalar, işletmeler ve bireyler tarafından yerine getirilir. Yatırım siyasası ekonominin güçlü yönlerine ve yatırımcıların amaç ve tekniklerine bağlıdır. Genellikle altyapıya, yani üretim mallarına, ağır işleyim kuruluşları ve üretim işletmelerine (fabrika), hammadde üretimine ve taşımacılığa yapılan geniş ve planlı yatırımlar ekonomik gelişmeye hız kazandırır. Bu tür yatarımların halka büyük yük getirdiği gözlenmektedir. (Sosyalist topluluklarda olduğu gibi) Öte yandan tüketim mallarına yapılan geniş yatırımlar halkın beğenisini kazanmasına karşın ekonominin genel üretim gücünü azaltır.

Genelde toplumlar ileri işleyim düzeyine erişemediklerinde yatırımları büyük oranda tüketim mallarına yapmaları düşünülemez. Çünkü gelişmekte olan ülkeler yatırımları yönlendirmek ve buko-

(1) Koopmans, a.g.y., s.7

nuda siyasal bir seçime gitmek zorundadırlar. Yetersiz ve kıt olan kaynakların tüketim ürünlerine harcanması o ülkenin hem ekonomik hem de siyasal bağımsızlığına engel olur. Bu yüzden çağdaşlaşma aşamasındaki ülkelerin siyasal kadroları seçimlerini üretim mallarının yatırımı kullanarak kendi toplumlarından ağır bir özveriye katlanmalarını isterler.

Çağdaşlaşmada ekonomik düzey süreç içinde merkezi belirleyici güç duruma gelir. Gerçekte ise ekonomik gelişme büyük ölçüde süreç'in aydınal (entellektüel) yapı ve siyasal yönleriyle birlikte bilgi artışına ve siyasal kadroların kaynakları ussal kullanma yeteneklerine bağlıdır.(1)

İletişimin insanlığı şaşırtan gelişimi günümüzde gerikalmış toplum bireylerindeki etkilemekte, ekonomik gelişmede halktan beklenen özveriler toplumsal düzeni sarsıcı olmayacak biçimde istenmektedir.

Çağdaş toplumlarda artan uzmanlaşma sonucu değişime sunulan mal ve hizmet alanları oldukça genişlemiş, uluslararası soğuk savaşında sona ermesiyle ülkeler arasındaki gezim ve tecim engelleri büyük oranda ortadan kalktığından yeryüzünde yığın üretimiyle beslenen yığın pazarları oluşmuş, ürünler daha ucuza tüketiciye sunulurken çalışanların gerçek gelirleride artmıştır.

Çağdaş bir toplumda halkın mutluluğunun ve güveninin arttırılması bu alanda en önemli etken olan ekonomik büyümenin nüfus artışından çok daha büyük olması ve nüfus artış oranının denetimiyle sağlanabilir.

(4). T o p l u m s a l A l a n

Köklü toplumsal değişmeler, çağdaşlığın düşünsel, siyasal ve ekonomik yönleriyle hem yoğruldu, hem de gelişmeleri tamamladı. Toplumlar tarihsel süreçte kırsal bir yapının oluşturduğu yaşam biçiminde öyle değişiklikler ortaya çıktı ki nüfusun büyük

(1) Black, a.g.y., s.15-16

Koopmans, a.g.y., s.15

çoğunluğu kentlere akın ederek kentsel yaşama katılmış, kırsal kesimin nüfusu ise çok küçük oranlara inmiştir.

Bu değişim sonucunda kırsal kesimde egemen olan geleneksel aile yapısı değişime uğrayarak kentlerde çekirdek aile tipine dönüşmüştür. Kentsel yaşam biçimini benimseyen toplumlarda coğrafi devinimler git gide artarak, uğraşılara bağlı yer değiştirmeler nüfusun % 20 sine ulaşmaktadır.(1)

Dönüşümün yarattığı bu eğilimler gelir, eğitim ve kazanım olanağı (fırsatlar) açısından oldukça eşitleyici etkiler yarattı. Toplumsal ve siyasal işlevlerde bireylerin doğal yetenekleri ön plana çıktığından eşitleyici bir durum gözükmez. Fakat çağdaşlaşmanın ussallaştırıcı eğilimlerinin duyduğu gereksinime bağlı olarak; eşitleyici olmaktan çok kazanım olanaklarını eşitlemeyi sağlamaya çalışır.

Böylece sağlanan kazanım olanakları ile toplum bireyleri kendi yetenek ve eğilimlerini uygun en iyi rollere hazırlanacaklardır. Hazırlanma yaygın toplumsal eğitimle gerçekleşebilir. Toplum bireyelerine sağlanan çağdaş eğitim ve ussal uygulamalar bu ülkelerde yüksek öğrenim düzeyini hızla yükseltmekte, bilginin elde edilmesi ve kullanılması yüksek oranlarda gerçekleşmektedir.

Toplumdaki demokratikleşme ve bilgi dağlarının toplum bireyleri tarafından tüketilmesi sonucu kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikler en alt düzeye indirilmeye çalışılmakta, böylece kadının çağdaş toplumda yerini alması sağlanmaktadır.

Yaygın iletişim ve yayın ağlarının gelişmesi her türlü haberin tüketilmesini sağlarken, doğruya ve güzele doğru toplumun bütünleşmesine, demokratikleşmesine yardımcı olmaktadır.(2)

(1.) Black, a.g.y., s.18

(2) Ozankaya, "Çağdaşlaşma Üzerine", a.g.y., s.268-269

Koopmans, a.g.y., s.10

Black, a.g.y., s.18

Çalışma alanlarında kas gücüyle yapılan işler gün geçtikçe (makineleşme sonucu) azalmakta, iş alanları yetenek, beceri ve bilgiye dayanan işgücü isteminde bulunmaktadır.

Tıp alanında ulaşılan yenilikler sonucu birçok sayrılık insanlar için tehlike olmaktan çıkmış, ölüm oranları buna bağlı olarak azalmıştır. Yaşam düzeylerindeki değişiklikler sonucunda çağdaş toplum bireyleri sağlıklı, mutlu başarılı daha az çocuk isteminde karar kılmaktadırlar.

Çağdaşlaşma aynı zamanda gelirin adilce dağıtılmasında da etkili olur. Bölgeler ve kesimler arası farklılıklar en alt düzeye indirilerek, toplum bireylerinin ulusal gelirden daha fazla pay almaları sağlanır. Sosyal devlet uygulamalarının amacı gelirin hakça paylaşımını sağlamak içindir. Sosyal devingenlik çağdaş toplumda hem ulusal hem de uluslararası boyutta oldukça gelişmiştir. İleri düzeyde gelişmiş iletişim araçları yoluyla "halkın bir ulusal çıkar çevresi ve onun ötesinde çok daha geniş bir dünyanın varolduğunu anlaması"(1) sağlanmış olur.

(5). R u h b i l i m s e l A l a n

Her gerçek olguda son çözümlemede herşey bireylerin algılamalarına dayandığından çağdaşlaşmanın ruhbilimsel yönü çok önem taşımaktadır. Geleneksel bir toplumdaki çağdaş bir topluma dönüşüm sürecinde toplum bireylerinin kendi kazanımlarını ve toplumsal kazanımları çok iyi algılamaları gerekir. Kazanımlar çok iyi anlatılmaz veya yanlış algılanırsa gelenekçi kümeler toplumda bireyciliği engelleme eğilimine girerler. Çağdaş toplumlarda bireysellik ön plana çıkartılarak dikey toplumsal devingenliğin olanakları bireylere sunulmalıdır. Toplum bireylerine gelenek dışlanarak, çağdaş ve bilimsel olan ussal uygulamalar benimsetilmeli, bireyler değiştirilemeyecek hiç bir şeyin olmadığına inandırılmalıdırlar.(2)

(1) Black, a.g.y., s.20

(2) Black, a.g.y., s.20-21

4. T O P L U M S A L G E L İ Ő M E K U R A M L A R I

Önce Fransız Devriminin (1789) yol açtığı 'ulusculuk' akımının etkisi ardından 'Türk Devrimi' ile başlayan 'tam bağımsızlık' savaşmaları Dünya'da 'sömürülen' toplumlar tarafından 'sömürgeciliğe' karşı etkin bir eylem başlattı.

Bağımsızlaşma eylemlerini başarı ile sonuçlandıran uluslaşma yolundaki bu genç devletlerin ülkeleri her alanda 'toplumsal gelişmeyi' sağlamaktı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra doğrudan sömürgeciliğin ortadan kalkmasıyla, uluslararası ilişkiler ve sosyal bilimlerde bu olguya bağlı olarak yeni terim ve kavramlar ortaya çıktı. Ana çerçevesini "gelişmişlik ve azgelişmişlik" olarak ele alabileceğimiz bu anlatımlarda; 'azgelişmişlik', 'gerikalmışlık', 'gelişmekte olan ülkeler', 'çağdaşlaşma', 'üçüncü dünya', 'yoksul-var-sıl ülkeler', 'işleyimleşmiş-işleyimleşmemiş ülkeler' ve 'kuzey-güney ülkeleri' gibi kavramlarla; yeryüzünde bazı ülkelerin öteki bazı ülkelere oranla gelişemediklerini, geri kaldıklarını ve gelişme zorunluluğu duyduklarını söyleyebiliriz.

Ele alıp incelediğimiz bu kavramlar sosyal bilimlerde kuramsal bir çerçeveye yerleştirilmedikçe çok yanıltıcı yargılara yol açabilirler. Örneğin, azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler kavramları genellikle eski sömürgeci devletlerin düşünce yapılarının kısmen yansıtıldığı düşüncelerdir. Bu düşünce yapısı, açıklamalarında bu ülkelerin niçin bir işleyim toplumu olmadıklarını ve gerikalmışlığın nedenlerini sorgulamadan kendi gelişmiş işleyim toplumlarıyla kıyasladıkları, azgelişmiş toplumların bu konularını kendi açılarından doğal görmekteler.

Çağdaşlaşma terimi daha önce incelenmişti, şimdi kuramsal olarak 'üçüncü dünya' terimi ele alınırsa, bu terim, Doğu ve Batı sisteminin sahip olduğu topluluklara (bloklara) girmemiş yansız devletlerin topluluğu olmakla birlikte, bu ülkelerin uluslararası savaşmalarının 'yeni sömürgeciliğe-emperyalizme' karşı oluşturulmuş bir birlikteliğini göstermektedir.

'Yoksul Dünya' teriminde ise iki ana ölçüt sözkonusudur. Birincisi kişi başına düşen ulusal gelirin çapı, ikincisi ise düşük paya neden olan uluslararası ilişkilerdir. Bu kavramda yeni sömürgeciliğin süreçlerinin sürmesinin bir sonucu olarak, bu ülkelerde kişi başına düşen yıllık gelir payı 700 Amerikan dolarından daha az olmaktadır. Toplumsal gelişme kavramları yukarıda da görüldüğü gibi içinde yer aldığı düşünce sistemine göre önemli anlam ve yön değişikliğine uğramaktadır.

Toplumbilimcilerimizden N. Abadan toplumsal gelişmeyi; "sosyo-ekonomik bir yapıya dayanan üretim biçiminin belirlediği toplumsal bir alt yapının üzerine yükselen üst yapısının ürünü olarak sayıldığında, bu sosyo-ekonomik yapının gelişme olanak ve olasılıklarını, o toplumun dışında bulunan diğer toplumlarla girilen savaşımın biçimine göre saptanıp belirlemek gerekecektir" diyerek açıklamaktadır.(1)

Dünya yazınında toplumsal gelişme konusunda genel olarak iki temel görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüş, bir toplumun gelişmesini öncelikle akılcı bir düşüncenin yerleşmesini sağlayacak ekinsel değişikliklere dayandırır. Yani "toplumsal değişme" ve ona bağlı olarak ekonomik ve siyasal gelişme farklı değer yargılarının kökleşmesine, yoğun bir eğitim uğraşına bağlıdır.(2) Bu yaklaşımda "eğitim" ekonomik kalkınmanın ana ögesidir. Eğitim ile oluşturulan yeni değer yargıları ekonomik gelişmenin itici gücü olacaktır.

İkinci ana görüş, soruna sosyo-ekonomik açıdan yaklaşmaktadır. Değer yargıları bağımsız değil bağımlı değişkenlerdir. "Toplumsal düşünce özdeksel koşulların gelişme düzeyine göre beliren toplumsal gereksinimlerin yarattığı bilinçliliğin bir yansıması-

(1) Nermin Abadan, "Sosyal Gelişme" Teorileri ve Modelleri"
Ankara ÜSBF Dergisi, Cilt:25, Aralık-1970, No:4, s.20-21

(2) Abadan, a.g.m., s.21

dır."(1) Bu yaklaşım değer vargılarını siyasal iktidarın kime, ne ölçüde verildiği sorunuyla ilgilenmekte ve gerikalmış ülkelere ana sorunları olarak; hızla bir işleyimi olası kılacak sosyo-ekonomik yapı, farklı üretim ilişkileri, artırım sağlanması ve işleyimleşmiş toplumların 'gerikalmış' ülkelerin üzerinde kurdukları ekonomik, siyasal ve askeri denetimden sıyrılmalarını ele almaktadır.

a. E m p e r y a l i z m K u r a m l a r ı

20. yüzyılın başlarındaki Rus Devrimi'ne (1917) kadar uluslararası ilişkilerde kapitalizm dediğimiz tek bir dünya sistemi egemendi. Kapitalizm doğası gereği dünya pazarında birleştirdiği toplumlara kendisiyle eşit bir gelişme olanağına izin vermedi.

Çünkü kapitalizmin özü eşitsiz bir gelişme yasasına dayanır. Yeryüzünde üretici güçlerini daha önce geliştirme olanağı bulmuş olan uluslar, gelişmelerin, üretici güçlerini geliştirememiş olan toplumların kaynaklarıyla sağlamaları biçiminde bir ilişkinin yapılaşmasına neden oldular.(2)

Ülkeler arasında eşitliğe dayanmayan bu ilişki işleyimleşmiş ilk kümedeki ülkelerin hızla büyüyüp gelişmesine ikincilerin ise sınırlı büyümesine ve de geri kalmasına neden oldu. Sonucunda da çağdaş kapitalizm; gelişmiş merkez uluslardan ve az gelişmiş merkeze bağımlı çevre ülkelerden oluşan bir dünya sistemi görünümünü aldı.

Kapitalizmin eşit olmayan gelişme yasası ve onun oluşturduğu dikey uluslararası yapının çelişkileri, 20. yüzyılda çağın bir toplumsal devrimler (bağımsızlık devrimleri) çağına dönüşmesine neden oldu. (Ayrıca kapitalistler arası çıkar çatışmaları ve bölüşüm nedeniyle dünyamız iki büyük savaşa da tanık oldu.) Uluslararası sömürüden bunalan çevre ulusların aydın ve seçkin+

(1) Abadan, a.g.m., s.21

(2) Doğu Ergil, "Emperyalizmin Yapısal Kuramı", Ankara ÜSBF Dergisi, Cilt:32, Mart-Aralık 1977, No:1-4, s.189

leri tek bir amaç için örgütlenerek savaşıma başladılar. Hedef 'tam bağımsızlık'tır. Bu savaşımın sonucunda çevre ulusların bir kısmı kendi sınırları içinde onları merkeze bağımlı kılan yerli işbirlikçi egemen sınıfları, ekonomik, toplumsal ve ekinsel kurumları yok ederek kapitalist sistemin dışına çıktılar. Artık 20. yüzyılda yeni bir dünya sistemi daha vardır. Bu sistem 'sosyalist' sistemdir.

Kapitalist sömürünün yerli odaklarını parçalayan yeni uluslar konuya salt teknolojik gelişme ya da gelişmeme sorunu olarak yaklaşmamakta, asıl sorunun siyasal ve toplumsal çelişkilerden kaynaklandığını vurgulayarak konunun bir 'uluslararası sınıf savaşı' olduğunu savunmaktalar.

Bu konuda yoksul ülkelerin çözmesi gereken iki ana sorun üzerinde yoğunlaşmaları istenmektedir: ilk sorun iç ve dış iktidar kümelerinin sömürsünü engellemek, diğeri ise üretim sorunlarını en alt düzeye indirgemektir. Diğeryandan sorun merkez ve çevre ülkeler arası çıkar çatışması ile ilgili olduğundan gerikalmış ülkelerin savaşımının her alanda emperyalizme karşı gerçekleştirilmesi zorunlu tam bağımsızlık savaşı olarak algılanmasını gerektirmektedir.

Sömüren ve sömürülen iki uluslu bir dünya çerçevesi içinde emperyalizmin tanımı yapıldığında; "merkez ulusun çevre ulus üzerinde, ikisi arasında bir uyumsuzluk yaratacak biçimde bir egemenlik kurması" denilebilir.(1)

Dünya yazınında Marx, Lenin, Kautsky, Hobson, Luxemburg, Baran, Sweezy, Frank'tan... Amin'e kadar pek çok sosyal bilimci emperyalizmin yapısını, genel özelliklerini ve işleyişini açıklamaya çalışmışlardır. Bu konuda ayrıntılar üzerinde durulmayacaktır.

Emperyalizmin tarihsel gelişimine gelince, bu konunun da

(1) Ergil, a.g.m., s.192

boyutları çok geniş olduğundan çok kısa değinilecektir.

Kentsoylu sınıfın Batı Avrupa'da ortaya çıkmasıyla başlayan ve ana özelliği sömürüye dayanan uluslararası kapitalist yayılmacılık bugün sürmekte olan emperyalizm olgusunun hamurudur. Çağdaş emperyalizmin kökenleri merkantilizm dönemlerine uzanır. Merkantilist kapitalizmin yeryüzündeki anakaralarda her türlü kaynakların sömürmesi ve Batı'ya akıtılması sonucunda, Batı 'lı toplumlarda işleyimsel kapitalizmin oluşumuna yol açtı. Süreç içinde kapitalist yayılma, kapitalist düşünce yapılarını anakaralara yaydırılması sonucunda başarıya ulaşmıştır. Bu düşünce yapısı sömürülen ülkelerde 'özgür tecim ve yatırım'ın gelişmelerinin itici gücü olduğu savıyla etkili olur. Bu ilişkilerde kapitalistlerin gücü olan 'kapital-anamal' ön plana çıkar. Yani sömürünün sürdürücü gücüdür. Kapital, Çevre ülkelerde yatırıma giden merkez ülkeler, sistemin sürekliliği ve kesintisiz işlerliği için bir ön koşul olan yatırım yörelerinde kendine bağımlı yerli işbirlikçilerle ortak çalışırlar.(1)

S. Amin'e göre süreç içinde gelişmesini sürdüren emperyalizm 'uluslararası işbölümü'nü uluslararası ekonomik ilişkilerde yeni bir yapı olarak geliştirdi. Amin bu yeni iş bölümünü anlamının yolunun onun tarihsel gelişimini ve yapısını çok iyi anlamaktan geçtiğini söylemektedir. Amin, uluslararası uyumun 'doğal' olmadığını, eşitsiz siyasal ve askeri güç dengesiyle eşitsiz ikili anlaşmalar sonucu, sömürünün hem ekonomik hem de siyasal alanlarda tam olarak gerçekleştiğini belirtmektedir.(2)

Emperyalizmin yapısal özellikleri,

Emperyalizmin temel düzeniği (mekanizması) iki yanlıdır. Yani iki ayrı ulusu ilgilendirir. Düzeneklerden birincisi etkileşim ilişkisinin kendisi; ikincisi ise bu ilişkilerin daha bir genel bir etkileşim yapısında nasıl orataya çıktığı ile ilgili-

(1) Koopmans, a.g.y., s.69

(2) Koopmans, a.g.y., s.67

dir.

Emperyalizmin ilişkilerini oluşturan ilişkiler ise, dikey etkileşim ilişkisi ile feodal etkileşim yapısı ilişkisidir. İkili etkileşim düzeneğinden en önemlisi dikey etkileşimdir. Bu da taraflar arasında işleyim düzeyleri farklılığının sonucunda görülen etkileşimdir.(1)

Etkileşimin en önemli yanı ise farklı değerleri, uluslar ve kişilerin birbirlerini tamamlayacak bir biçimde değişimde bulunmalarıdır. Örneğin bazı uluslar petrol ve benzeri hammadde diğer bazıları ise işlenmiş ürün üretirler. Genelde karşılaştırmalı yararlar ilkesine uygun olarak bunları değiştirirler.(2)

Emperyalizmin Türleri,

aa) Siyasal Emperyalizm; çevre konumunda olan bir ülkenin karar alma merkezinin o ulustan alınarak merkez ulusa aktarılmasıdır. Yani merkezde alınan kararlar çevre ulusun ekonomik, askeri, etkinsel ve haberleşme kurum ve süreçlerini doğrudan etkiler. Bu ilişkide önemli olan iş bölümüdür. Egemen olanlar karar üretirler, bağımlı olanlar ise alınan kararlara uyarlar.

bb) Askeri Emperyalizm; ekonomik bakımdan merkez olan ülkelerin askeri alanda da merkez olması kaçınılmazdır. Çevre ülke için gerekli savaş donanımlarının niteliği ve oranı merkez ülkenin denetiminde belirlenir: Bu alanda diğer bir iş bölümü ise merkez ülkelerin güvenliğinin veya çıkarlarının korunması için bir karakolluk görevi sayılan ve çevre ülke ile birlikte ortaklaşa oluşturulan ortak savunma planı içinde çevrenin gereken askeri gücü üretmesidir.

cc) Ekonomik Emperyalizm; işleyim düzeyi gelişmiş merkez ülke ekonomik alanda da işbölümü gereği çevre ülkenin hangi mal ve hizmetleri üreteceğine karar verir.

(1) Ergil, a.g.m., s.194-195

(2) Ergil, a.g.m., s.195

dd) İletişim Emperyalizmi; dünyadaki haber akışının yaklaşık % 80 ini elinde bulunduran merkez ülkeler dikey işbölümünü bu alanda da sürdürürler. Gerekli haberleşme ve ulaştırma teknolojisi merkezin denetimindedir. Haber ağları merkezin denetiminde tutulduğundan merkez kendi düşünce yapısı doğrultusunda bilgileri çevre ülkelere yansıtırlar. Çevre ülkelerde haberlerin büyük çoğunluğu merkez ülke ile ilgilidir. Çevrede gelişen olaylar ise merkeze aktarılarak merkezde habere dönüştürülür ve olaylar ve sorunlar merkezin gözüyle yansıtılır.

ee) Ekinsel Emperyalizm; bu alanın en önemli ögesi bilimin denetimidir. İlişkilerde merkez ülke her alanda kendi ekiniyi aşılayacak bir eğitim ağı kurulmasını sağlar. Yanı sıra çevre ülkede elde ettiği bilgileri işleyerek yayınlar halinde çevrenin alımına sunar.(1)

b.) U l u s l a r a r a s ı K a t m a n l a ş m a K u r a m ı

Amerikalı sosyal bilimci T. Louis Horowitz "Uluslararası Katmanlaşmanın Kuram ve Uygulayımı: Üç gelişme türü" (2) adlı yapıtında, az gelişmiş bir toplumun gelişmiş bir toplum haline dönüşebilmesi için hangi süreçlerin gerçekleşmesi gerektiğini sorgulamaktadır.

Horowitz yapıtında gelişmiş toplumun; insanın temel gereksinimlerini teknolojinin olanağı ile karşılayabilen ve özdeksel gönençten bütün üreticilerin pay aldığı yanısıra da insan yeteneklerinin en üst düzeyde kullanıldığı toplumlar olarak tanımlamaktadır.

Amerikan 'seçkin' kuramcılarımızdan C. W. Mills'in izleyicisi olan Horowitz, dünya üzerindeki iki ana sistemi (kapitalizm- sosyalizm) birinci ve ikinci dünya kümeleri olarak adlandırırken Mills'in etkisi ile bu iki sistemi 'çok gelişmiş' olarak saymaktadır. Bu iki ana sistemin dışında kalan ülkeler ise üçüncü dünya kümesine girmektedirler.

(1) Ergil, A.g.m, s.204-5

(2) Abadan, a.g.m, s.24

Horowitz'de gelişme kavramı, işleyimle sınırlı kalmayıp toplumsal sınıf ve uluslararası ilişkileride içermektedir. Yani toplumsal gelişme 'uluslararası katmanlaşma' açısından ele alınmaktadır.

Birinci Dünya'da özgür pazara dayalı bir kapitalist ekonomik yapı sözkonusudur. Bu ülkelerde orta sınıfın çoğunlukta olduğu bir toplumsal yapı ve yanısırada demokratik parlamenter bir sistem hüküm sürmektedir. Ana özellikler olarak bu toplumlarda; çok gelişmiş eğitim sistemi, yüksek oranda üretim ve uzmanlaşmış bir ordu vardır.(1)

İkinci Dünya'da ortaklaşa iyeliğe dayanan merkezi yapılı sosyalist bir ekonomi sözkonusudur. Demokratik merkezizetci bir sistemi olan bu ülkelerde yönetimde 'komünist' adıyla anılan tek partiler söz sahibidir. Kentleşmenin ve toplumsal devingenliğin yüksek olduğu bu toplum yapısında ordu aynı kapitalist sistemde olduğu gibi uzmanlaşmıştır.

Üçüncü Dünya karma ekonomiye dayanan geneldé karizmatik liderliğe öncelik tanıyan ve yığın demokrasisi sistemi ile yönetilen toplumlardır. Toplumsal yapılarında köy ve kent ikiliğinin birlikte hüküm sürdüğü, yanısıra da çok hızlı bir nüfus artışına sahne olan bu ülkelerde ordu yoğun olarak siyasete katılmaktadır.

Horowitz, Üçüncü Dünya ülkelerinin iki ana sistemden (kapitalist veya sosyalist) birisinin ekonomik yöntemlerini seçme konumuyla karşı karşıya olduklarını söylemektedir. Bu ülkelerin az gelişmiş olması ve geleneksel yapılarının sürmesi nedeniyle siyasal alanda tamamen dışa bağımlı olmaları sonucunda kuramsal olarak karma ekonomi yapısıyla kamu kesimine öncelik tanıma ve planlama düzeneklerinin yoğun olarak işletilmesinden köklü değişikliklere gidilememektedir.(2)

(1) Abadan, a.g.m., s.25

(2) Abadan, a.g.m., s.25

Horowitz kuramsal olarak seçme olanağını açık tutmakla beraber, az gelişmiş ülkelerde orta ve egemen sınıfların iç ve dış sermaye ile giriştikleri çıkar ilişkisinin ancak devrimci bir yol ile kaldırılabilceği kanısındadır.(1)

Horowitz'in bu kuramı tarihsel bir gelişme çizgisi taşımadığından önemli bir eksiklik olmasının yanısıra, toplumsal gelişmenin niteliğinin ve değişme hızının dünya toplumları arasında ulusal ve uluslararası alanda ortaya çıkan çelişkilere ve çelişkilerin çözüm yollarına bağlı olduğunu orataya koymuştur.

c.) Ç a ğ d a ş l a ş m a K u r a m l a r ı

Toplumsal gelişmeyi anlatan çağdaşlaşma kuramlarının ana konusu çağdaş yani işleyimleşmiş toplumlardır. Ulaşılmak istenen hedef için alınan örnek ise Batılı toplum tipidir. Daha önce belirtildiği için çağdaşlaşma, çağdaş bir toplumun özellikleri ve çağdaşlaşma alanlarına burada değinilmeyecektir. Bu bölümde yalnız çağdaşlaşma süreci ile ilgilenen kuramların çerçeveleri ana hatlarıyla sunulmaya çalışılacaktır.

Çağdaşlaşma kuramları geleneksel bir toplumsal yapıdan çağdaş bir toplumsal yapıya geçmek için üç ayrı yöntem önermişlerdir. Bu yöntemler;

- a. Evrimci-Tekçi Yöntem,
- b. Seçenekli-Çoklu Yöntem ve
- c. Ekin sel Yozlaşma (Ekin İkilemi) Yöntemidir.(2)

(1). E v r i m c i T e k ç i Y ö n t e m

Toplumların düz bir çizgi üzerinde belli bir hedefe doğru gelişeceğini ileri süren bu yönetime göre toplumsal örgütlerde uzlaşma arttıkça, örgütlerin bağımsızlığı yerine karşılıklı bağılılıklar oluşur. Git gide daha karmaşık hale gelen örgüt sistemleri evrenselleşir. Bu gelişmeye koşt olarak örgütsel eşgüdüm

(1) Abadan, a.g.m., s.25-6

(2) Abadan, a.g.m., s.22

ve denetim geliştikçe, geleneksel toplumlar yerlerini çağdaş olanlarına bırakacaklardır. Bu evrim sonucunda toplumda uzmanlığa dayanan örgütlerin sayısı hızla çoğalarak, mal ve hizmet değişimleri, para ve pazar düzenlemeleri ve de çocukların toplumsallaşması ileriye doğru gelişecektir.(1)

Evrimci kuramın en önemli temsilcilerinden birisi olan yapısal-işlevselci T. Parsons; "Çağdaş Topumlarda Sistem" (2) adlı yapıtında çağdaşlaşma kuramını; ilk hıristiyanlıktan çağdaş Amerikan İşleyim Devrim'ne uzanan bir sürede yedi aşamalı 'çağdaşlaşma' olarak incelemektedir. Parsons birinci dönemi, ilk hıristiyanlık dönemi olarak ele almış ve bu dönemdeki en önemli aşamanın, kilisenin örgütsel yapısının belirlenmesi olduğunu vurgulamıştır. İkinci aşama dönemi ise ortaçağ dönemidir. Bu dönemin gelişmeleri arasında kilisenin bilgi alanına katkısının yanısıra loncaların ve eşitlikçi düşüncelerin ortaya çıkmasını göstermiştir. Üçüncü dönem ise yeniden doğuş ve dinde (düzeltim) yenilik dönemidir. (Rönesans ve Reform) bu dönemde laik çekinin kilise örgütlerine girmesindeki gelişmelerin yanısıra bireyselliğin de önem kazandığı gözlenmiştir. Dördüncü dönem, karşı yenilikler dönemidir. Dönemin en belirgin özelliği laik devletin yasallık kazanması ve değer ölçülerinin çeşitlenmesidir. Beşinci dönem, devletin güçlenmesi dönemidir. Bu dönemde ortaçağ birliğinin çözümlenmesi, yani kilisenin ayrılığı ortaya çıkmıştır. Dönemsel gelişmelerde ise, parlamentonun doğuşu, yargı organlarının merkezileşmesi, toprak aristokrasisi oluşumlarıyla birlikte toplumda akılcılık ve laik çekinin yaygınlaşması; laik toplumun kurumsallaşmasına önayak olmuştur. Altıncı dönem, demokratik ve işleyimsel devrimler dönemidir. Bu dönemde evrimsel değişim başlamıştır. Yedinci dönem ise Çağdaş Amerika dönemidir. Toplum artık çağdaş demokratik işleyim toplumdur. Evrim tamamlanmıştır. Laik uygulama-

(1) Koopmans, a.g.y., s.8-14

(2) Graham C. Kinloch, Sociological Theory; Its Development and Major Paradigms, New York: Mc Graw Hill, 1977, s.195

lar da en üst düzeye ulaşılmış, demokratikleşme tamamlanmış dilsel birlikte birlikte eğitim devrimini gerçekleştirelmıştır. (1)

Bu yöntemin diğer bir önemli temsilcisi N. J. Smelser "Çağdaşlaşma Kuramına Doğru" adlı yapıtında toplumsal değişimde toplumsal yapıdaki farklılaşma (değişim döneminde yapısal farklılaşma, ekonomik uğraşılarda farklılaşma, aile yapılarındaki farklılaşma, değerler sistemindeki farklılaşma, katmanlaşma sistemindeki farklılaşma) olgularını ele alarak teknolojik gelişme, uzmanlaşma, makineleşme ve kentleşme konularını işlemiştir.

(2). S e ç e n e k l i Ç o k l u Y ö n t e m

Bu yöntemin temsilcileri sosyo-ekonomik gelişmeyi değişik niteliksel sıçramalar olarak görmekteler.

Apter, çağdaşlaşmayı gelenekten çağdaşlaşlığa yönelen tüm dönüşüm süreci açısından değil de, gelenekçilikle işleyimleşme arasında yer alan geçici bir aşama olarak görür. Yani görece çağdaşlaşmış toplumlarla görece çağdaşlaşmamış toplumlar arasındaki ayırmadan çok süreç sorunuyla ilgilenerek dikkatini çağdaşlaşan toplumların üyelerinin değişen rollerinde yansıyan biçimleriyle; ideoloji, dürtü, eylemsellik üzerinden toplar.

Apter gibi Sınai'de çağdaşlaşan toplumlarda değişen rollerle ilgilenir. O çağdaşlaşmanın odak noktasını toplum kaynaklarının ülkenin kalkınması için seferber edilmesi için kararlı önderlere duyulan gereksinim üzerinde yoğunlaştırır. Sınai genelde yeni devletlerin güçlü ve disiplinli önderlerden yoksun olduklarını vurgulayarak bu önderlerin dramatik değişimlerle açıkladıkları amaçlarıyla sağladıkları sıradan başarılar arasındaki karşıtlığı göz önüne sererken bu ülkelerdeki çağdaşlaşmacı seçkinlerin niteliğinin (Shils'de olduğu gibi) kritik değişken olduğunu belirtir. Sınai, çağdaşlaşma girişimine ortam olan geleneksel ekinlerin çevresine dikkati çekerek, bu toplumların geleneksel birikimlerini amaçlı

(1) Kinloch, a.g.y., s.195-6

örgüt deneyimi ile karşılaştırdığı için, böyle toplumların kurumlarının çağdaş işlevlere uyarlanma yeteneğini geliştirmelerinin beklenip beklenemeyeceği sorusunu ortaya atarken oldukça karamsar bir görüntü çizer. (1)

Oysa Shils, yeni gelişmekte olan ülkelerin kendilerine özgü tutarlı önderler bulacakları konusunda oldukça iyimserdir. Shils geliştirmekte olan ülkelerin önderlerinin çağdaşlaşmayı dinamik, halkın sorunlarıyla ilgilenen, demokratik, eşitlik yanlısı, bilimsel ve ekonomik olarak ileri, güçlü ve etkili bir anlamda algıladıklarını belirtir. (2)

Shils çağdaşlaşmada geleneksel sistemlerin çeşitliliğini vurgulayarak bu değişik siyasal yapıları toplumlar da değişimin olabileceğini belirterek, seçeneklerin yalnız siyasal demokrasiyi değil aynı zamanda gizil-eğitici demokrasiyi, çağdaşlaşmacı oligarşileri, totaliter oligarşileri, ve geleneksel oligarşileri de kapsadığını belirtir.

Shils'in beş aşamada incelediği siyasal çağdaşlaşma'da ortaya çıkan toplumsal yapılar;

a) Siyasal Demokrasiler; Bu toplum yapısı batılı çoğulcu demokrasileri içerir. Shils'e göre bu yapı demokratik sistemlerin içinde, siyasal kurumlaşma, siyasal sorunları çözümü ve toplumsal istemleri yanıtlama açısından varolan en iyi sistemdir. Bu demokratik yapıları toplumlarda ana özellik olarak uzmanlaşmanın yanında işlevlerde farklılaşma sözkonusudur ve bu iki özellik birbiriyle yakın ilişki içindedir. Birbirlerini doğrudan etkileyen bu ilişki demeti sonucu yeni işlevlerde birlikte farklılaşmalar belirginleşerek ortaya çıkar. Bu ilişki siyasal alanda etkileyerek siyasal yapıda farklılaşmayı ortaya çıkarır. Farklı işlevler yüklenen yasama, yürütme, yargı organları yanında siyasal partiler, baskı kümeleri, iletişim araçları somutlaşarak belirginleşir.

(1) Black, a.g.y., s.165-6

(2) Emre Kongar, Toplumsal Değişme Kurumları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981, s.235

Sistemin sağlıklı işlemesi açısından bir zorunluk olarak ortaya çıkan bu yapı siyasal demokrasilerin temel özelliğidir. (1)

b) Eğitici-Gizil Demokrasiler; Temel olarak örnek alınan sistem siyasal demokrasiler olmasına karşın eğitici demokrasiler henüz siyasal demokrasi aşamasına gelmemiş toplumlara kapsar. Siyasal demokrasilerin temel özelliklerini yansıtan ana öğeleri taşımalarına karşın yürütme, yargı, Meclis yapısı, baskı kümeleri, basın....gibi kuruluşların işlevleri siyasal demokrasilerde yerine getirdiği biçimde gerçekleşmemektedir. Yani bu sistemdeki toplumlar otoriter bir sistemden demokratik sisteme geçiş aşamasını yaşamaktadırlar. Yöneticiler ve yönetim organları iktidarın denetiminde olup öteki öğeler biçimsel olarak var olmasına karşın işlevlerini siyasal demokrasilerde ki gibi yerine getiremezler. Bu toplumlarda yargı kurumunun tam bağımsız olmamasının yanısıra basında iktidarın güdümünde bir işlev yüklenir. Yani bu toplumlar geçiş dönemini tamamlayana kadar eğitici demokrasi ile yönetirler.

c) Çağdaşlaştırıcı Oligarşiler; Bu sistemin en önemli özelliği Anayasa ve kuralların iktidarın; yani yürütme gücünü elinde bulunduran yöneticilerin elindedir. Asker veya sivil kökenli olan bu yöneticiler, iktidarın çağdaşlaşmak için zorunlu olarak bu seçkin kümenin elinde bulunması gerektiğini savunurlar. Sosyo-ekonomik gelişme ve çağdaşlaşmaya giden yolu geleneksel özelliklerin kötü etkilerden kurtulmak için siyasal partilerin kurulmasının engellenmesi gerekir. Halkçılık (populizm) izlencesi izleyen bu geçiş toplumlara tek partili bir sistemle yönetilirler. Genelde toplumlara sınıfsız bir yapıya sahip oldukları için çelişkileri en aza indireyecek bir ideoloji ile sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelinir. Bu sistemin ana amacı geleneksel yapının yıkılarak çağdaş toplumun atılması yönünde biçimlenmiştir.

d) Totariter Oligarşiler; Bu sistem tek parti diktatoryasına dayalı ve yasallığın ideolojisinden alan bir siyasal yapı sergilerken yönetici sınıf az sayıda olup türdeş bir özellik yansıtır.

(1) Esat Çam, Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: Der Yayınları, 1987, s.315-6

İktidarın tek egemen gücü olarak bu sınıf her konuda denetimi elinde bulundurarak kendi ideolojileri doğrultusunda bir güdümlendirmeye yönelirler, ideoloji toplumda ana belirleyici olup bu bağlamda siyasallaşmaya gidilmektedir. Bu sistemde oligarşi toplum yapısını değiştirici, eyleme geçirici bir özellik taşır.

e) Geleneksel Oligarşiler; Monarşik bir sistemle yönetilen bu toplumlarda anayasa yerine geleneklere dayanan bir iktidar yönetimi siyasal yaşamda etkili olur. Bu sistemdeki toplumlar kendi değişim hızlarına göre aşamalı bir biçimde yumuşayarak yukarıda sıraladığımız dört demokrasi biçiminden birine dönüşürler. Varlıklarını uzun süre sürdürmeleri olanaksız olan bu tutucu toplumlarda sistemin özü geleneklere bağlılık, geleneksel ekinin sürdürülmesi doğrultusunda biçimlenir. (1)

Apter ise Shils'in kuramına koşut olarak geliştirdiği siyasal gelişme kuramında yasallık kavramını düzene bağlılık, kararların alınışı, yetke dağılımı ve idolojik değişkenleri ele alarak Siyasal Sistem'in üç değişik yapısını incelemiştir. Bu sistemler;

a) Devindirici Sistem; temel özelliği örgütlenme olup iktidarı yeniden biçimlendirerek değişime yönelik bir sistem kurmaktır. İdeolojinin itici güç olduğu bu toplumlarda sistem dikey bir yetke yapısıyla toplumda düzene bağlılığı savunarak birlikteliği sağlamaya yönelir. Bu amaçla gerektiğinde esnek taktiklerde başvurur. Amaç eski geleneksel yapının yok edilmesi ve yeni düzene bağlılığı sağlayacak düşünce sistemini oluşturmaktır.

b) Ortaklık Sistemi; Bu sistem değişik kümelerden oluşan toplumlarda bir birliktelik oluşturma doğrultusunda farklı amaç ve siyasal istemleri bir potada yoğurarak ortak değerler üretmektedir. Bu nedenle kümeler arası görüş alışverişi ve karşılıklı ödünler ön plana çıkar. Böyle bir ortaklıkta değişik kümelerin oluşturduğu bir birliktelik (federasyon) sistemi sözkonusudur.

(1) Çam, y.a.g.y., s.317-19

Katılımcı özelliklere sahip bu toplumlarda pramitsel yapıllı bir yetke, düzene çoğulcu bağıllık, görüş-alışverişi zorunluluğu siyasal çoğulculuk ve ılımlı ideoloji benimsenir.

c) Çağdaşlaştırıcı Otokrasi Sistemi; Temelini geleneksel değerler ve dinin oluşturduğu bu sistemin ana özelliği ılımlı bir biçimde geleneksel yetkenin tepkisini çekmeden değişim ve çağdaş uygulamalar yerine getirilir. Süreç içinde geleneksel yönetimin yerini bürokrasi alarak eğitimi çağdaşlaştırır. Sonucunda sosyal uğraşlar genişletilerek toplumsal gönence ulaşılmaya çalışılır. Bu sistem dikey bir yetke yapısına, lidere bağıllığa, stratejik esnekliğe, birlikteliğe ve gelenekselliğe pirim tanıyan bir yapıdadır. (1)

Abadan, Apter ve Shils'in çözümlmelerine göre geçişlerde dört ana yönteme bağıllı olarak yetke yapısı ve toplumsal değerlerde değişimleri şöyle sınıflandırmıştır. Bu değişme türleri:

1. Geleneksel toplum, yetke yapısı: dikey (hiyerarşik),
değer yargı yapısı: dinsel.
2. Çağdaş toplum, yetke yapısı: pramide benzer,
değer yargı yapısı: laik.
3. Katılımcı toplum, yetke yapısı: dikey,
değer yargı yapısı: laik,
4. Uzlaştırıcı toplum, yetke yapısı: pramide benzer,
değer yargı yapısı: dinsel

Bu toplumsal yapılara göre çağdaşlaşma süreci her toplumun kendisine özgü koşullarına uyarak; Çağdaşlaştırıcı otokrasi,

(1) Çam, y.a.g.y., s. 322-3

(çıkış noktası artan üretime sahip bir ulusal ekonominin ancak belli kurumsal ve ekin sel gerçeğe sahip toplumlarda gelişebilmesidir.) Askeri oligarşi, Neo-merkantilist toplum tiplerine yol açmaktadır. (1)

(3). E k i n s e l İ k i l e m Y ö n t e m i

Bu kuramda çağdaşlaşma süreci geleneksel yapıların çağdaş yapıların içinde erimesi olarak ele alınır. Bu süreç geçişsel toplumlarda ortaya çıkan kurumsal değişimlerin sorunlarını kapsadığından iki farklı toplum tipinin (çağdaş ve geleneksel) yan yana bir ikilem içinde sürdüklerini gösterir.

Geçişsel toplumların geçiş dönemlerinde karşılaştıkları sorunları inceleyen Riggs, kaynaşmış geleneksel tarım toplumlarıyla 'yayılmış' işleyim toplumları arasındaki ara aşamayı betimlerken bu ara aşamayı 'prismatic' deyimi ile belirtir. (2) Ogburn, bu konumu 'Bir ekinin birbiriyle ilişkili olan iki parçasından biri, öbüründen daha önce ya da daha çok değiştiğinde ortaya çıkan uyumsuzluk' durumu olarak açıklar. (3)

Ogburn toplumsal değişimin ekin sel bir evrim sonucu gerçekleştiğini belirterek bu değişimde dört ana ögenin önemine değinmektedir.

Buluş, ekin sel değişimin en önemli ögesidir. Özelliği teknik ve toplumsal bir nitelik taşımasıdır. Bir toplumda buluşun gerçekleşebilmesi için ulusal yetenek, toplumsal istem ve ekin sel temel öğelerin varlığı gerekir.

Birikim, ekin sel temele yapılan eklerin toplamıdır. Bu ekler yeni buluşlar biçiminde ortaya çıkarlar. Birikimin en hızlı olduğu alan bilimsel alandır. Birikimde toplumlar kendilerinden önce yaşayanların kalıtını değerlendirirler.

Yayımla, buluşun kaynağından başka yerlere yayılma sürecidir.

(1) Abadan, a.g.m., s.23

(2) Black, a.g.y., s.166-7

(3) Kongar, a.g.y., s.161

Yenilikler iletişimin ve ulaşımın gelişmesi sonucu hızla yayılırlar.

Uyum sağlama, tüm toplumsal ekin sel sistemin yeni buluşa göre kendisini yeniden düzenlemesidir. Ekin sel sistemin her ögesi birbirisiyle uyumlu bir biçimde bütünleşmiştir. Yeni bir buluşla karşı karşıya kalan toplumda bazı ekin sel ögeler değişime uğrar. Öteki ögeler ise bir süre sonra değişen bu ögeler uyum sağlarlar. Fakat bu uyum sağlama toplumdaki tüm ögeleri kapsayamaz. Tarihsel süreç içinde uzun sürede uyum sağlamanın yarattığı sorunlar görülmezse de kısa sürede çok etkili bir biçimde ortaya çıkabilirler.

Böyle bir durumda ekin sel çatışmadan söz etmek yerinde olacaktır. İkilemi doğuran aşamalar sözkonusu olduğunda, ekin sel sistem içinde en azından iki değişken belirlenir. Bu iki değişkenin birbirisiyle uyumlu olduğu saptanır ve bu iki değişkenden bir değişirken ötekinin değişmediğini, ya da birinin ötekinden daha çok değiştiği tarihle saptanmalıdır. Bir değişken ötekinden daha önce ya da daha çok değiştiğinde iki değişken arasındaki uyumun önceki uyum durumundan daha yetersiz olduğu saptanmalıdır. (1)

Burada ekin sel ikilem, ekin sel bir boşluk oluşturarak her iki değişkenden de bağımsız bir nitelik taşır. Birbirisiyle ilişkili olmakla herhangi iki ekin sel öge arasında çıkan uyumsuzluk sonucunda bu ikilem ortaya çıkar.

Bu çatışma durumu daha çok özdeksel ekini oluşturan teknoloji alanında ortaya çıkan buluşlarla uygun toplumsal örgütlenmelerin gerçekleştirilmemesinden doğmaktadır.

Ogburn toplumları durgun ve değişken toplumlar olarak ikiye ayırır. Durgun toplumlar ekin sel örüntüleri değişme göstermeyen toplumlardır. Ama artık günümüzde durgun toplum kalmadığını, bugün dünyadaki tüm toplumların az ya da çok bir değişim içinde olduklarını söylemektedir. Ogburn'a göre değişimin kaynağı

(1) Kongar, a.g.y., s.161

buluş yapılmasıdır. Yeni bir buluşun toplumda benimsenmesi iki aşamalı bir süreçte gerçekleşir. İlk aşamada bireyler yeni buluşa uygun bir biçimde günlük davranışlarını değiştirirler. İkinci aşamada, çok uzun bir süre sonra toplumca, kurumlarınca ve inaç olarak bu buluşun yaşaması ve toplumsal çıkar için denetlenmesi yönünde değişir. Bu iki aşama dönemi arasındaki süre ekinse ikilemin yaşandığı dönemdir. (1)

(1) Kongar, a.g.y., s.163

B. D E M O K R A S İ

Dünya yazınında bugün demokrasikonusunda yoğun bir bulanıklık ve belirsizlik gözlemlenmektedir. Demokrasi konusundaki belirsizliğin altında yatan neden ise demokrasinin ne olması gerektiği konusundaki karışıklıktır. Çünkü demokrasi sözcüğünün anlamı birden çok ve birden çok yönde değişmiştir. Süreç içinde anlamı kötü olan bir sözcükten sonra yüzeleli yılda iyi bir şey olarak ortaya çıkan demokrasi toplumlarca değişik boyutlardan ele alınarak farklı demokratik yapılan ortaya çıkar. Bu değişim Batılı liberal demokrasilere karşı oluşan Marxist ve Genç Devletler demokrasilerini yarattı.

Eski Yunan'da (Polis-Ancient Democracy) halkın doğrudan katılımının gözlemlendiği sistem süreç içinde koşulların değişiminden dolayı (alan ve nüfusun artması... gibi) sistem dolaylı-indirect bir yapı ortaya çıkardı. Böylece halk artık temsilcileri yoluyla seçimlere katılıyordu. Yeni oluşan bu sistem genel çerçevesiyle yöneten-devlet, yönetilen-yurttaş ilişkileri bağlamında bugün de sürmektedir.

Pericles'e göre, demokrasi 'çoğunluğun yararına olan bir yönetim biçimi iken Aristotle'de sınıfsal bir yaklaşım kazanarak 'yoksulların yönetimi' biçiminde ortaya çıkmıştı. (1) Bugün çok değişik açılardan yaklaşılan bu kavramın tanımlarında da oldukça farklılıklar gözlemlenmektedir. Örneğin H. Kedsen demokrasiyi 'ideolojisi olmayan içi boş bir düzenek' olarak tanımlarken G. Burdeau ise 'bir inanç biçimi, bir felsefe hatta bir dindir'diye tanımlamaktadır. (2) Bu bakış açılarından konuya yaklaştığımızda sistemin işleyişi ve korunması farklılıklar gösterecektir. Demokrasi bir inanç sistemi olarak ele alınacak olursa, bu inancı sürdürmek isteyenlere izin verilir karşıtları ise engellenir.

(1) Giovanni Sartori, Democratic Theory,
Westport: Greenwood Press, 1973, s.(p) 251-4

(2) Anlatan: Yaşar Gürbüz, Siyasal Sistemler,
Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü (1988 yılı
ders notları) s.1

Eğer içi boş bir düzenek olarak algılanırsa bu bir inançın sürdürülmesi değil de o sistemin nasıl işleyeceği ve düzeneğin hangi tüze kuralları çerçevesinde sınırlanacağını belirlenmesi anlamına gelir.

Bugünkü çağdaş demokratik toplum yapılarına baktığımızda sistemin gereksindiği özgürlüklerin en üst düzeye çıktığı üç ana ögeden sözetmemiz gerekir... bunlar a. Siyasal özgürlükler, b. Ekonomik özgürlükler, c. Yargı (juridical) özgürlüklerdir. Eşitlikçi-uluslararası hoşgörüyü, kazanım (fırsat) eşitliğini ve toplumsal eşitliğin genel özelliklerinin taşındığı bugünkü çağdaş toplumlarda, sosyal devlet kavramı amaç olarak özgürlüklerden tüm bireylerin yararlanmasını hedeflemektedir. (1)

Bugünkü çağdaş toplumların demokratik kökenlerini araştıran B. Moore üç ana sistemden sözetmektedir, birincisi kentsoylu devriminin yol açtığı Batı tipi liberal demokratik sistem, ikincisi tutucu üst yöneticilerin yukarıdan karışımları ile gerçekleşen faşist sistem, üçüncüsü ise proleterya devriminin yol açtığı komünist sistemdir. (2) 20. Yüzyıla geldiğimizde bu sistemlerden liberal sisteme tepki olarak ortaya çıkan Marx'cı demokrasinin yanında aynı tarihlerde bu iki egemen sistemin görüşlerini de dışlayan Genç Devletler demokrasisi dünyada Türk Devrimi ile filizlenmeye başladı.

(1) Sartori, a.g.y., s.280-2

(2) B. Moore, Social Origins of Dictatorship and Democracy, Aylesberg: Peregrine Books, 1981, s.(p) 413-4

1. D e m o k r a s i K a v r a m ı

Demokrasi kavram olarak ele alındığında ortaya oldukça farklı anlayışların yine farklı tanımları çıkar. Ancak genel olarak benimsenen görüşe göre, demokrasinin iktidarı halka dayandıran ve halkçı kökenli bir kuram olduğu yolundadır. "Demokrasi düşüncesi, genel olarak aşağıdaki öğelerden oluşur: Birey-toplum ilişkilerinin belirlenmesi sürecine halkın tümüyle katılması; azınlık haklarına saygılı bir çoğunluk yönetiminin sağlanması; Kişilerle ilgili hak ve özgürlüklerin korunması; Toplumun tüm üyelerine kazanım eşitliğinin sağlanması gibi ilkeleri içermektedir." (1)

Her ne kadar farklı biçimlerde değerlendirilip uygulansa da demokrasi kavramının özgürlük ve eşitlik anlayışını içerdiği gerçektir. Demokrasiler halka dayanmak zorundadırlar. Çünkü güç ve yetkilerini halktan almayan bir yönetim yasal olamaz. Demokrasinin yasallık içeren bir ilke oluşu, günümüzde ülkelerin büyük çoğunluğunun demokrasi anlayışına sıkıca bağlı olduklarını belirtmelerine neden olmaktadır. Tüzel bir dayanağa sahip olan demokratik bir toplumda iktidar ve yetki bireyin olamaz.

Yurttaşların tüze kuralları içerisinde kendi kendilerini yönetmesi demek olan demokrasi, bireye dayandığı için bireyseldir. Bireye verdiği değer belirtisi olan ilk ilke ise kişi dokunulmazlığıdır. Bu ilkedен kaynaklanan düşünce, söz, yazı, toplantı özgürlükleri gibi öğeler demokrasinin temel dayanaklarını oluşturur. Kişisel özgürlüklerin sağlayıcısı olan demokratik bir yönetim de bireylerin kendileri, malları ve özgürlükleri her türlü istem dışılığa-keyfilige karşı dokunulmazdır.

Demokratik bir toplumda halkın seçimi ile işbaşına gelen bir yasama organı vardır. Yasama organı özgür ve dürüst bir seçim sonucu kurulmuş olmalıdır. Çoğunluğun istençini yansıtan

(1) Esat Çam, Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: Der Yayınları,

seçimler sonucu toplum kendi yöneticilerini yani temsilcilerini seçer. Fakat temsilcili sistem de bir de azınlıkları sorunu vardır. Çağdaş demokratik bir sistem de "azınlığın çoğunluk olma ve iktidara gelebilmenin çoğunluk tarafından önlenmemesi demokrasinin ana ilkesidir. Bu ilkeye, kitlenin büyük bir kısmının seçme yapması sonucu azınlık çoğunluğa, çoğunluk azınlığa dönüşebilmektedir.(1)

Siyasal ve tüzel eşitliğin yanı sıra toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerinde kaldırılması bugünkü demokratik sistemlerde kaçınılmazdır.

2. D e m o k r a s i n i n T a r i h s e l G e l i Ő i m i

Demokrasinin bugün işleyimleşmiş-çağdaş devletlerde uygulanışını, yani son biçimini değerlendirirken, onun ilk ortaya çıkışını ve tarihsel gelişimini de incelemek gerekir.

Tarihsel akış içinde demokrasinin ilk olarak Atina'lılar tarafından yayıldığını savunan Sallust ve kendisinden sonra gelen St. Augustine yanlış bir inancın yayılmasına neden olmuşlardır. Daha sonraki düşünürler daha da ileri giderek "demokrasinin yaratıcısı Atina'lılardır" demişlerdir. Gerçekte Atina'lılar böyle bir şeye kalkışmamış, ancak demokrasinin ilk ayrıntılı tanımını vermişlerdir. Daha önceden varolduğu düşünülen Hint demokrasileri konusunda çok az bilgi bugüne ulaşabilmiştir. Bilinen gerçeğe göre, köy yaşamlarında demokrasinin bir düzeye kadar uygulandığıdır.

Demokrasinin ilk ortaya çıkışını bulmak kadar en eski cumhuriyeti de bulmak oldukça zordur. Kuzey Hindistan'ın çeşitli devletleri arasından çıktığı güçlü bir olasılık olarak belirtilmektedir. Bu devletlerin daha önceki yönetim biçimlerinin monarşi olduğu kuşku taşınmasada bir kısmı M.Ö.500'lerde ya da daha önceleri cumhuriyet biçimine dönüşmüşlerdir. 'Linchavis' adı

(1) Çam, Siyaset Bilimine Giriş, a.g.y., s.154

verilen ve Vaisali'de başkentleri bulunan bu insanların 7707 kişilik bir Meclis tarafından yönetildikleri söylenmektedir. Bu ülkede seçme hakkına sahip olan vatandaşlar ancak nüfusun 20/1'ni oluşturuyorlardı.

M.Ö. 500 ile M.Ö. 400 yılları arasında başka cumhuriyetlerde kurulmuştur. Ayrıca Delhi yakınlarında üç cumhuriyetin birleşerek bir birlik (federasyon) oluşturdukları da söylenmektedir.

Demokrasinin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığını kesin olarak belirlemek olanaksızsa da nasıl ortaya çıktığını bulmak daha kolaydır. Demokrasinin oluşumu, aristokrasinin olağan gelişmesi sonucunda olduğu bilinmektedir. Vaisali'nin bütün seçmenlerine 'Raja' denilirdi ve bunlar arasında sınıf ayrımı yoktu. Budist manastırlarınca bu eşitlik ve oylama düzeni olduğu gibi kopya edilmiştir. Bu düşüncelerden bir kısmının, Batı dünyasına manastırlar yoluyla geçip geçmediği, çağdaş demokratik uygulamalara etkisi olup olmadığı üzerinde durulacak bir noktadır. Ancak doğruluğu ne olursa olsun aristokrasinin yayılma ve karışmayla gücünü yitirdiği bilinmektedir. Bu süreç temel biçimlenişi bakımından biyolojiktir ve daha önce monarsinin çöküş sürecini anlatmaktadır. (1)

Atina ve Roma'da demokrasinin uygulanışı ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde aristokrasinin hangi yollarla demokrasiye dönüştüğü anlaşılır. Avrupa demokrasinin kökleşik (klasik) çağlarda görülen ve Doğu demokrasilerinden ayrılan bir özelliği, bireyin ortaya çıkışıdır. Atina'ya baktığımızda oradaki cumhuriyetin özgün yanının demokrasi değil, topluluk yerine bireye önem vermesi olduğunu görürüz. Klan (sop), köy ya da loncadan tek tek ayrılan vatandaşların bir birim olarak ortaya çıkması, devlet ile olan ilişkilerini zayıflatmıştır. Topluluk bağlarının ortadan kalkması ise devletin güçlenmesini sağlamıştır.

Atina ilk önceleri (öteki ilk çağ devletleri gibi) Tanrı soyundan geldiğine inanılan bir kralın yönetimindeydi. Roma'da

(1) Nortcote C.Parkinson, Siyasal Düşüncenin Evrimi, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1976, s.155-6

kral bir aristokrat ayaklanmasıyla tahtından indirildiği halde, Atina'da monarşi yavaş yavaş ve sessizce el değiştirmişti. İlk seçilen kral ve daha sonraları da seçilen kralları, kraliyet ailesi arasından seçilmişti. Ancak daha sonra her ikisi de kraliyet ailesinden olan bir General ve bir Yargıç'ın krala yardımcı olarak atandığı görülür. M.Ö.683 yılında Atina artık aristokratik bir cumhuriyet durumuna gelmiştir.

"Yunanistan arasında aristokrasinin hiç bir zaman sağlam bir temeli olmamıştır. Doğu ölçülerine göre Yunanlılar dinlerine çok bağlı kişiler olmadıklarından aristokrasinin büyük bir dinsel yaptırım gücü yoktu. Uygarlıklarını Asya'dan almış ve Finike abecesini kabul etmiş oldukları için eğitim tekelleri de olamazdı. Yine Yunanlılar denizci ve tecimci olduklarına da oldukça çorak topraklarda yaşadıkları için aristokrasinin elinde servet tekelinde bulunmuyordu. Aristotle, Teselyo'da üst sınıfın halk yığınının yatıştırabildiğini belirtmektedir. Bunun Atina için geçerli olması buradaki aristokratik dönemin kısıllığının bir nedeni ortaya koymaktadır. Bu dönem M.Ö.750 yılından M.Ö.600 yılına kadar sürmüştür." (1)

Atina demokrasisinde ise siyasal hakları olan vatandaşlar 320.000 kişilik nüfusta 20.000 kişi kadardı. Bunun nedeni kadınların, çocukların, yabancıların ve kölelerin oy hakkının olmayışdır. Bütün bunlara karşın yinede (olabildiği ölçüde insanın uygulamada rol aldığı bir hükümet biçimi olduğu için) o zamana kadar var olmuş en gerçek demokrasi olduğunu söyleyebiliriz. Atina demokrasisinin bozuklukları demokratik bozukluklar olup, bu durum oy hakkının kısıtlanmasından değil, tersine bunun genişliğinden doğuyordu.

Asıl ilginç olan nokta, Atina cumhuriyetinin başarısızlıklarının ve yenilgilerinin daha sonraki cumhuriyetlerin demokrasi uygulamalarında başarısızlığa uğrayacakları alanlarda bulunmasıdır. Bunlar sömürge siyaseti, dış siyaset ve savaş alanlarıdır. (2)

(1) Parkinson, a.g.y., s.158

(2) Parkinson, a.g.y., s.161

Atina'dan önce bazı demokratik ögeler taşıyan başka devletlerinde var olduğundan söz etmiştik. Çünkü siyasal açıdan tümüyle yeni olan hiçbir şey bir anda ve bir yerde ortaya çıkmaz. Ancak bu devletlerin; ya onlarla ilgili ayrıntılı bir betimlemeye olanak sağlayacak kadar bilgi yoktur, ya bunlar demokratik öğelerin yanında çok fazla demokratik olmayan öğelerde tışımışlardır, ya da bunlar küçük ve göreceli olarak önemsiz oldukları için gözden kaçmışlardır. (1) Bu nedenden birçok araştırmacı Atina'yı demokrasinin doğduğu yer olarak kabul etmektedir.

E.M.Walker'in "Cambridge Ancient History" adlı yapıtındaki yorumu Atina demokrasinin özünü açıklamaktadır. "demokrasi Yunanlılar için, ayrıcalıkların ortadan kaldırılması değil, yalnız alanının genişletilmesi anlamına geliyordu."

Demokrasi çok uzun bir geçmişe sahiptir. Buna karşın siyasette yığinsal katılım olayı oldukça yakın tarihlerde gerçekleşebilmiştir. Bugün demokrasinin önde gelen örneklerini oluşturan ülkeler, 19. yüzyılın başında birer oligarşik yönetim biçimine sahiptiler. Ancak yüzyılın sonlarına doğru erişkin erkek nüfusun çoğunluğu oy verme hakkını elde edebilmişlerdir. Oy kullanma hakkı demokrasinin tek ölçütü olmamakla birlikte temel ölçüt olduğu kesindir. Ayrıca halk istençinin egemenliğinden genel onayın sağlanmasına, dönemsel seçimlerden yasama organında partilerin karşı karşıya gelmesine kadar, her ölçüt gerçekçi bir biçimde değerlendirilmedir. Bütün bunlar bir yasama organının seçiminde yasal olarak oy kullanma hakkını taşıyan yurttaşların sayısına uyarlanmalıdır. Çünkü egemen bir seçkin kümenin kendi iç işlerini demokratik biçimde düzenlediği fakat çoğunluğu kendine bağladığı sisteme demokrasi denemez. (2)

(1) Leslie Lipson, Demokratik Uygarlık, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s.16

(2) Lipson, a.g.y., s.67

3. Liberal Demokrasi

Demokrasi kuramcıları sosyal bilimciler tarafından Liberal demokrasi, Kökleşik (klasik) demokrasi, Batı demokrasisi, Siyasal demokrasi ve Çoğulcu demokrasi kavramlarının tümü aynı olguyu anlatmak için kullanılmaktadır. 1917 Sovyet Devrimi'ne kadar yeryüzünde tek egemen demokrasi biçimi olan liberal demokrasinin ilk ortaya çıkışı 1640-1688 yılları arasında İngiliz Devrimi ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde İngilizler liberal ilkelere dayanan ilk çağdaş devlet sistemini kurmuşlardır. Liberalizmin bugünkü çağdaş biçimleri ve evrensel ilkelerinin yayılması ise 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan Hakları Bildirgesine uzanır. Yani liberalizm Batılı ekinin bir ürünü olup onun değerler sisteminden türetilmiştir. Kapitalist pazar ekonomisinin bir yansıması olan ve onun oluşturduğu siyasal ve toplumsal kurumlar üzerine kurulu olan Liberal demokrasi bireye dayanan, bireysel girişime olanak sağlayan bir yönetim sistemidir. Ana ilkelerini genel oy, siyasal çoğunluk ve kişi hak ve özgürlükleri oluşturur. Siyasal düşüncelerin ve çıkar kümelerinin özgürce örgütlenebildiği Batılı toplumlarda tüm bireyler yasa önünde seçme ve seçilme hakkına sahiptirler. Özel koşullara dayanan sınırlamalar dışında (yaş, uyruk,...gibi) bireyler birçok olasılık arasından bir seçme yapabilirler veya seçilebilirler. Değişik olasılıkları tanımlamak ve sunmak ise siyasal partilerin görevleri arasına girer. (1)

Liberal demokrasi terimi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı toplumlarında var olan siyasal kurumları, bu kurumların varoluşlarını güvence altına alan tüze kurallarını ve bu kurallar içinde işlemekte olan siyasal süreci anlatmak için kullanılmıştır. Bu anlamda liberal demokrasi genel ve eşit oy ilkesini, düzenli aralıklarla yapılan gizli oy ve açık sayımlı seçimlerle siyasal iktidarın el değiştirmesini, parlamento gibi halkın temsil edildiği kurumların varlığını, tüzenin üstünlüğünü ve bu nedenden yargı erkinin bağımsızlığını, anlatım, düşünce ve örgütlenme

(1) Çam, Siyaset Bilimine Giriş, a.g.y., s.153-6

özgürlüğünü içermektedir.

Liberalizm bireysel özgürlüğün en temel değer olduğu ve bu özgürlüğün toplumdaki her birey için istendiği, güvence altına alındığı bir toplumsal-siyasal örgütlenme biçiminin savunulmasını üstlenmiş bir öğretiyi olarak tanımlayan görüş; bu kavramı liberal demokrasi ile özdeş bir biçimde kullanılmaktadır.

Liberalizmi bir ekonomik siyasa olarak tanımlamak, siyasal bir öğretiyi olarak tanımlamaktan çok daha yaygın bir görüştür. Bu düşünce biçiminde liberalizm, ekonomik yaşamda devlet karışımını en aza indiren ve tüm ekonomi içinde kamu kesimi'nin payını azaltan ve böylece ekonomik ilişkileri kendi yasalarına bağımlı kılmayı öngören bir izlencenin adı olmaktadır. Yine bu görüşe göre devletle toplum (ve ekonomi) birbirlerinden ayrı ilişki alanları olarak ele alınmakta, bu ayrılmanın temelinde devletin ekonomiye karışmasının sakıncaları yatmaktadır. Ayrıca 'bu karışmanın toplumsal, ekonomik ve siyasal sonuçlarını ancak bu görüş giderir' denilmektedir. Bu düşüncenin aynı zamanda belirli bir ekonomik örgütlenme biçimini 'iyi' olarak ülküselletirdiği söylenebilir. (1)

Liberal demokrasi kavramını soyut ve genel bir biçimde tanımlamak için tarihsel gelişimin aşamalarını ve ana özelliklerini tanımlamak gerekir. Liberal demokrasi kapitalizmin kendiliğinden geliştiği toplumlarda bu gelişmeye bağlı olarak doğduğu söylenebilir. Çünkü bu demokrasi türünü siyasal sistem olarak kabul etmiş olan devletlerin tümünün ekonomik sistemleri kapitalizmdir. Bu toplumların kapitalizm öncesi durumlarına bakıldığında, siyasal yapının toplumsal değişme ile birlikte hem ideoloji hem de uygulama alanında olduğu görülür. Önce feodal güçlere karşı mutlakiyetçi monarşi biçiminde merkezi devlet oluşmuş, daha sonra güçlenen kentsoyluların yöneticiler üzerinde etkilerini arttırmasıyla meşruti monarşi, düşünce alanında ise toplum ve siyaset laikleştirilirken, doğal haklar ve ulusal egemenlik kavramları temel öge durumuna gelmiştir.

(1) Levent Köker, "Liberal Demokrasi ve Eleştirileri," Onbirinci

Bu durum kentsoyluların uygulama ve düşünce alanlarında kralların iktidarını sınırlamak, etkilerini arttırmak biçiminde gelişen kökleşik demokrasinin işleyim devriminden sonra yeni bir aşamaya girmesine neden olmuştur. Bu kez işçiler ve emekçiler siyasal iktidar üzerinde etkili olmaya yönelmişlerdir. Bu da bazı sınıf devinimlerine, kanlı çatışmalara bile yol açabilmiştir. Çağdaş kökleşik demokrasi, işte bu etkileşim içinde oluşmuş; bu kez de emekçi kesimlerin özgürce örgütlenip kentsoylulara karşı iktidar savaşını yürütmesi bu sistemin özünü oluşturmuştur. (1)

"Eğer kökleşik demokrasilerin özünü, toplumdaki çeşitli sınıf ve katmanların özgürce örgütlenip siyasal iktidar için yarışabilmeleri oluşturuluyorsa bunun ilk koşulu siyasal iktidarı kullanan kurumların seçime dayanmasıdır. Bu nedenle kökleşik demokrasinin tarihi, seçim hakkının gelişme tarihi olarak da tanımlanabilir. Seçim kurumu, siyasal iktidarın bu kuruma dayanması ilke olarak egemenliğin topluma özgü bir güç olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Toplum (ulus-halk) egemenliği nasıl kullanacak sorusu ise zorunlu olarak bir temsil düzenine işlemesine yol açmaktadır." (2) Halk oylaması (plebisit)... gibi uygulamalar, toplumun iktidarı doğrudan kullanmasına örnektir. Bu yolla tüm siyasal kararları almak olanaksızdır. Bu kararları almak ve uygulamak üzere toplumun eğilimlerini yansıtabilecek kurumları herkesin katılabileceği seçimlerle belirlemek en sağlıklı yoldur.

19. yüzyıla gelindiğinde bile iktidarlarda toplumun büyük bir kesimine oy kullandırmama eğilimi vardı. Ancak işleyim devriminin getirdiği, toplumsal değişimlere yol açan durum, tarımsal kentsoylu kesimin etkisini yitirmesine ve işçinin, orta sınıfların desteğini sağlayan kentsoylu işleyimciliğin gelişmesine yol açmıştı. Devlet yönetiminde etkin olan kentsoylu işleyimciler

(1) Gencay Şaylan, Çağdaş Siyasal Sistemler, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1981, s.105

(3) Şaylan, a.g.y., s.106

tam anlamıyla yükselen kapitalizm ideolojisinin geliştiricisi olmuş, giderek toplumda en güçlü sınıf konumuna gelmiştir. Ancak emekçi kesimin istekleri bile tam karşılanmamış, oy hakkı genişletilememişti. Bu durum emekçilerin örgütlenerek savaşımlarını sürdürmelerine neden oldu. İşte emekçi kesimin 19. yüzyılda örgütlenerek seçme ve seçilme hakkı kazanabilmek için yaptıkları savaşım 'chartism' bu savaşıma katılanlara da 'chartist' denmektedir.

Chartist eylemin o tarihlerde tüm vatandaşlara seçimlerde oy hakkının tanınması isteği ve genel grev (işbirakımı) girişimi başarıya ulaşamadı. Ancak daha sonra iktidar çalışma koşulları ile ilgili bazı yasaları kabul ederek bu kesimi yumuşatmaya çalışmıştır. (1)

Liberal demokrasinin seçim siyaseti olduğu düşünülürken, bu demokrasinin bir iktidar sistemi olduğu gözardı edilmemelidir. Yönetim demek salt yöneticilerin yönetilenleri zorlama güçlerinin olması demektir. Ancak liberal demokraside bu zorlayıcı gücün bir süre (şiddet) olmaması; gerektiği düşünülür. Çünkü liberal devletin en özgün niteliklerinden biri kamuya sağladığı özgürlüklerdir. Düşündüğünü söyleme özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, gerekçesiz tutuklama ve tutsak edilme yasağı, kısaca insan hakları bu özgürlüklerin temelidir.

Kökleşik demokrasinin önemli bir ögeside toplumdaki tüm kesimlerin iktidarı ele geçirmek için örgütlenip, yarışma olanağının tanınmasıdır. Yani bu siyasal sistem 'çoğulculuk' (pluralizm) kuramına dayanır. İktidarı ele geçirmek için örgütlenen belli bir ideoloji'ye sahip kişilerin oluşturduğu topluluk siyasal partileri, yine belli bir ideoloji çerçevesinde toplanmış ancak siyasal iktidarı ele geçirme amacı olmayan örgütlenmiş topluluklar baskı kümelerini oluşturmuşlardır. Seçimlerde siyasal iktidarı ele geçiren yani çoğunluğu sağlayan görüş o dönem için iktidarı kullanma hakkına sahiptir. Ancak ideolojisi ve görüşleri farklı olan örgütler (siyasal partiler) de varlıklarını ve gelecek

(1) Şaylan, a.g.y., s.55

seçimlerde iktidar olma savaşımını sürdüreceklerdir. Bu anayasa tüzesinde 'çoğunluğun yönetim hakkı ve azınlığın korunması' denmektedir. Böylece demokrasinin ilkesi olan azınlığın çoğunluk olma ve iktidara gelebilmesinin çoğunluk tarafından önlenmemesi ilkesi liberal anlayışla bağdaştırılır. Bir bakıma azınlığın korunması, çoğunluğun elindeki iktidarın sınırlanması demektir.

"Yürütme ve yasama organında iktidar kullanımının yargısal denetimi siyasal azınlığı korumanın yanında bireysel hak ve özgürlükleri de güvence altına almayı sağlamaktadır. Ancak devlet gücünün temel hak ve özgürlüklerle sınırlandırılması bir siyasal sistem olarak kökleşik demokrasinin rahat bir biçimde işlemesini sağlayamamış; hak ve özgürlük anlayışında yeni boyutlar ortaya atılmıştır. Bu kökleşik demokrasinin yeni-kökleşik demokrasiye dönüşümüdür." (1)

Liberal demokrasinin ekonomik liberalizm yönünü demokrasinin önkoşulu olarak gören düşünce açısından bakılınca, Batıda önce kapitalizm gelişmiş, sonrada liberal demokrasi kuramsallaşmıştır. Batının 1500'lerden başlayarak geçirdiği köklü değişiklikler içinde bir öncelik-sonralık ilişkisinin saptanması, beraberinde kapitalizm ile demokrasi arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğu yargısını getirir. Ekonomik liberalizm ile demokrasi arasında bir neden-sonuç ilişkisi kuran düşünce biçimi, liberal demokrasinin kuramsal özellikleri ile liberalizmin anlamını birleştirmeye çalışmakta ve bu birleştirme temelinde demokrasinin ancak kapitalizmle birarada yaşayabileceği yargısına ulaşmaktadır. (2)

Liberal demokrasiyi benimsemiş ülkelerin kapitalist-ekonomik bir yapıya sahip oldukları bilinmektedir. Kapitalizmi çok kısa olarak üretim araçlarının iyeliğinin özel ellerde bulunması biçiminde tanımlıyabiliriz. Ancak bütün siyasal ve ekonomik sistemler gibi kapitalizmde ana ilkesi aynı olmakla beraber, kavramların içeriklerinin farklı oluşundan bugünkü kapitalizm anlayışı

(1) Şaylan, a.g.y., s.108

(2) Köker, a.g.m., s.67

değişmiştir. 1848-1914 yılları arasında gelişen kapitalizm liberal kapitalizmdir. Bugünkü kapitalizm ise yeni kapitalizm veya düzenleyici kapitalizm olarak adlandırılır.

Kapitalizmin ve işleyimin gelişmesi sonucu ortaya büyük bir işçi sınıfı çıkmıştır. Bu işçiler gelişen işleyim nedeniyle oluşan büyük kentlerin gece kondu bölgelerinde yaşar, kötü koşullarda çalışır ve düşük ücret alırlardı. Kapitalist işleyimin gelişmesiyle kurulan fabrikaların gereksinim duyduğu iş gücünün büyük bir kısmı kırsal kesimden kentlere gelmiştir. Ancak daha sonra bu önemli göç devinimleri toplumsal sorunlar yaratmıştır. Özellikle orta sınıf kökenli aydınlar işçiler arasında onları iktidara karşı örgütlenecek biçimde düşünceler yaymışlardır. Bu köklü değişimleri gerçekleştiren ideolojilerin en önemlisi sosyalizmdir. (1)

Liberal demokrasinin ekonomik yapısını 'bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler' tümcesi çok güzel açıklar. Bu anlayışa göre, herkes istediği yatırımları yapmakta, istediğini üretmekte özgürdür. Üretilen ürünler özgürce ülkeden ülkeye dolaşabilir. Hükümetin görevi insanların canını ve malını korumaktır, ekonomik yaşama karışmaz. Böyle bir uygulamayı açısından liberal demokrasiyi benimsemiş ülkelere görevinin niteliği gereği 'gece bekçisi' denilmiştir. (2) Çünkü bu hükümetler kişisel çıkarlar peşinde koşmayı ekonomik yaşamı canlandıran ve geliştiren en önemli etken olarak görürler.

Bugünkü liberal devlet artık 'bırakınız yapsınlar' diyen ve hiç bir şeye karışmayan devlet değildir. Artık bir şeye karışmayan devletin yerini gönençi arttırmaya çalışan 'gönenç devleti-Welfare State' almıştır. (3)

(1) Yaşar Gürbüz, Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, İstanbul: Beta, 1987, s.5

(2) Gürbüz, a.g.y., s.4

(3) Gürbüz, a.g.y., s.11

Bugünkü liberal demokrasinin ana ilkeleri 1789 Fransız İnsan Hakları Bildirisi'nin birinci maddesine dayanarak özgürlük, eşitlik ve kardeşlik olarak belirlenmiştir. Eşitlik, özgürlük gibi ilkelerin yasalara geçmesi yeterli olmamış, çalışma koşullarının yanısıra özdeksel koşullarında düzeltilmesi yasalar yoluyla sağlanmıştır.

Liberal demokrasilerde güçler ayrılığı vardır. Yasama gücü yasaları yapmakla görevli Meclise veya Meclislere verilmiştir. Bu yasaları uygulamak görevi ise yürütme organı olan hükümete bırakılmıştır. Yasaların uygulanışı sırasında doğacak anlaşmazlıkları çözüme bağlamak ise bağımsız ve yansız davranan yargı organlarına verilmiştir.

"Liberalizm ile demokrasi uyumlu olmalarına karşın aynı şey değildir. Liberalizm tüm devlet gücünün kapsamı, demokrasi bu gücü kimin elinde tutacağı ile ilgilenirken, liberalizmin karşıtı, pazarında içinde olduğu tüm alanlara karışım ile nitelenen totaliterlik, demokrasinin karşıtı ise, pazarı kendi işleyişine bırakıp öteki alanlara karışan otariterliktir. Bu ise demokratik bir hükümetin totaliter, otariter bir hükümetin liberal ilkeler temelinde davranabileceği yorumuna vardırır." (1)

4. M a r x i s t D e m o k r a s i

Bir dünya görüşü olarak ortaya çıkan Marxizm; felsefesi, tarihsel, toplumbilimsel ve ekonomik yanlarıyla bir bütündür. Bu ideolojinin yaratıcısı ve savunucusu olan K.Marx (1818-1883) ve yakın arkadaşı F. Engels (1820-1895) kendilerinden önce sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalardan yararlanarak kendi tezlerini üretmişlerdir. Marxizm'e düşünsel katkıda bulunan yapıtların üreticileri arasında en önemlisi Hegel'dir. Hegel'in felsefi görüşünü, A. Simith ve Ricardo'nun ekonomi siyasasını kendine özgü yoğuran Marx, Saint-Simon, Fourier ve

(1) Necip Çakır, "Piyasa ve Demokrasi," Onbirinci Tez, Haziran-1987, s.6., s.125

Provdhon'un sosyalizm yaklaşımlarını ve de A.Thierry ve Gvizot'un tarih kuramlarından yola çıkarak yepyeni bir bireşime ulaşmıştır. Bu bireşimin adı Marxizm'dir. (1)

Bugün dünyamızda Marxist düşünce doğrultusunda demokrasiyi yorumlayan ülkeleri incelediğimizde, bu ülkelerdeki demokrasinin oluşumu Liberal-kapitalist düzene karşı bir devrimle gerçekleşmiştir. Marxist devrimi gerçekleştirenlerin demokrasi anlayışı halkın, halk için halk tarafından yönetilmesidir! Diğer bir anlatımla, (kapitalist toplumdaki uygulamanın karşıtı olarak) baskı altında tutulan, ezilen, sömürülen katmanların yararına olan bir yönetim biçimidir. (2)

19. yüzyılda K. Marx tarafından geliştirilen Komünist kuramın temelinde iki önemli nokta göze çarpmaktadır. Birincisi kuram başlangıcından bu yana önemli ölçüde bir ahlaksallık taşımaktadır. "Kuru çözümleyici yapısına-ve savaşımçı sosyalist kuramların çoğunluğuyla kıyaslandığında dikkati çekecek düzeyde nesnel olmasına-karşın güçlü bir ahlaksal içeriği bulunmaktadır. Marx'ın bütün düşüncenin yönlendirici gücü, insanın kendi içinde özgürce yaratabilen bir varlık olma niteliğini barındırması olan inançtır. İnsanın kendi doğasını tümüyle gerçekleştirmesinin olanaksızlığının nedenleri yalnızca özdeksel üretim düzeyinin, insanlığın büyük bir bölümünü çalışmaya zorlayıcı düzeyde düşük olması ve bu çalışmayı örgütlemek için az ya da çok baskıcı bir yönetici sınıfa her zaman gerek duyulmuş olmasıdır. Bu gerçekliğin bundan böyle var olmayacağının nedeni ise-sınıflara bölünmüş üretim biçimlerinin sonuncusu olan-kapitalizmin, kendisinden önceki tüm düzenleri aşan ölçüde, olağanüstü üretken üretebilirlikleri (kapasiteleri) ortaya çıkartması ve ilk kez

(1) Yaşar Gürbüz. Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, İstanbul: Beta, 1987, s.148

(2) C.B.Macperson, Demokrasinin Gerçek Dünyası, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984, s.9

insanlığı zorlayıcı çalışmalardan kurtarmanın teknik olarak olası duruma gelmesidir. Zorlayıcı çalışmadan ve sınıflara bölünmüş toplumun baskısından kurtulmakla insan ilk kez bütünüyle insan olacaktır." (1)

Marx'ın görüşüne göre siyasal sistemlerdeki sınıfsal yapı değişikliği sınıfsal-siyasal eylemle birlikte olmalıdır. Çünkü kapitalist toplumlarda sınıf ayrımı kesindir. Bu sistemin yapısı gereği varolan ayrıcalıklı sınıflar diğerlerini sömürmektedir. İnsanlığın tam bir özgürlüğe kavuşabilmesi için kapitalizmin ortadan kalkması ve özel iyeliğe dayalı sistemin toplumsal iyeliğe dayalı bir duruma getirilmesi gerekmektedir. Marx, toplumda bu işi başarabilecek olan kesimin sömürülen işçi sınıfından çıkacak siyasal bilinçe sahip proletarya tarafından gerçekleştirilebileceğini savunuyordu. Kapitalist diktatörlüğün yerini alacak olan proletarya diktatörlüğünün yönetimi ele aldığı anda kurulacak bu sistemin 'demokrasi' olarak nitelendirileceğini belirtmiştir. (2)

Liberal demokrasi anlayışının tam tersi olan Marx'ın demokrasi anlayışı demokrasi teriminin özgün anlamı olarak düşünüldüğünde bu görüşe demokrasi denmesi sözkonusu olabilir.

"Marxist ideoloji gereği, proletarya toplumunun bütünü olarak kabul edilerek bütün ekonomik gücü elinde bulundurduğu; sosyalizm olarak adlandırılan Proletarya Diktatörlüğünün, Kent-soyulu sınıfın kalıntılarının tamamını arındırdıktan ve ekonomik gelişme ile herkesin gereksinimlerine göre dağılımı sağlandıktan sonra, son aşama olan komünizme dönüşeceği öngörülmektedir. Bu tarihsel gelişim içinde feodalizmin kapitalizm yolunu açtığı gibi, kapitalizmde iç çelişkilerin çoğalması sonucunda proletarya diktatörlüğüne ve dolayısıyla son aşamada komünizme yol açacağı ileri sürülmüştür." (3)

(1) Macperson, a.g.y., s.20

(2) Macperson, a.g.y., s.21

(3) Esat Çam, Devlet Sistemleri, İstanbul: Güryay Matbaası, 1976, s.195

Marx proletarya devriminin toplumdaki sınıfları kaldırılmasıyla sınıf devletleri çağının kapanacağına inanıyordu. Marx'ın düşündüğü ülküsel (ideal) düzen olan komünizmin uygulanabilmesi için toplumun sınıfsızlaştırılması gerekmektedir. Toplum sınıfsızlaştırıldığında sınıflarüstü ve tüm halkın çıkarları doğrultusunda eylemde bulunan bir yönetim biçimi uygulandığında, halkın gönenc düzeyi yükselecek, tüm toplum bireylerinin (proletaryanın) iktidarı ele geçirmesiyle başlayan dönemde bir dizi aşamalar sonucu insanlaşma gerçekleşecektir.

Marx toplumda sınıfların oluşumunun özünde, üretim ilişkilerinin yol açtığı eşitsizliklerin yattığını belirtir. Sınıflı bir toplumda tüzel kurallar ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarını savunmak ve korumak için düzenlenmiştir. Bu ayrıcalıklı sınıflara karşı yeni bir üretim biçimiyle ortaya çıkarak ülkedeki yönetim ele geçirilecektir. Marxistler buna örnek olarak, işleyim devrimi sonrasında yıkılan feodal toplumun yerini yeni üretim güçlerine dayanan kentsoylu kapitalizmin almasını gösterirler. Ancak bu durum bir ilerleme olmakla beraber, geleceğe göre geri ve giderek kalkması gereken bir aşamadır. Kapitalist toplumun kaçınılmaz sonu sosyalist topluma dönüşmektedir. Bu dönüşüm tarihsel süreç içinde toplumdaki gelişme sonucunda ve tasarlanmış bir yöntem çerçevesinde gerçekleşecektir. (1)

Marx üretim, dağıtım ve değişim araçlarının kamulaştırılmasını sosyalizmin önkoşulu olarak görür. Bilimsel sosyalistlerin çoğunluğu Marx'ın bu görüşünü izleyerek sosyalizmi, temel üretim araçlarının (ilke olarak) toplumsal iyeliğini gösteren bir biçimde tanımlamışlardır. Marxistler marxizmin bir ideoloji değil bir bilim olduğunu öne sürerler. (2)

Sosyalist sistemin sosyo-ekonomik yapısını toplumsal iyelik ve planlama ilkeleri belirler. Marxistlere göre liberal

(1) Gürbüz, a.g.y., s.150

(2) Cahit Talas, Toplumsal Politıkaya Giriş, Ankara: S Yayınları, 1981, s.72

demokrasilerde toplumsal iyelik ayrıcalıklı sınıfların ellerinde olduğundan emekçi kesimin yararlanması oldukça sınırlı kalmaktadır. Ancak sosyalist sistemde üretim araçları ayrıcalıklı sınıfların olmayıp topluma aktarılmıştır. Bu araçların toplum yararına kullanılması sistemin ana ilkesidir.

İyelik sorunu sosyalist sistemde iki tür işletme ortaya çıkarmıştır. Bunlar devlet işletmeleri ve kooperatif 'kolhoz' işletmeleridir. Devletin iyeliğinde bulunan ve halkın tümünün olduğu sayılan işletmeler: toprak, su kaynakları, madenler, fabrikalar, demiryolları, havayolları, su taşımacılığı, ormanlar, bankalar, PTT ve teknik onarım birimleri...dir. İkinci işletme biçimi olan kooperatiflerin iyeliğinde olan işletmeler; tarım araçları, işletme yapıları, ilkel tarım gereçleri, et ve süt hayvanları, ekinsel eserler, elektrik-enerji birimleri...dir. Üretimin dağılımı konusunda ise iki işletme biçimi arasında fark vardır. Üretim araçlarının tümünün halkın olmasına karşın 'kolhoz'ların ürettikleri kolhozundur. (1)

Marxistler her ne kadar Marxizmin bir ideoloji değil bir bilim olduğunu savunuyorlarsa da bu düşüncenin uygulanışlarının önemli bir aşaması olan topluma sosyalizmi uyarlamak biçimi görüşün pek doğruyu yansıtmadığını gösterir. Çünkü gerçekte sosyalist sistemler ideoloji üzerine kurulmuştur. Liberal demokrasilerden farklı olarak sosyalizmde ideoloji, sosyo-ekonomik yapının oluşturulmasından önce ortaya atılıp, oluşturulan yeni yapı bu görüşe uydurulmuştur. "Sosyalist ideoloji denince anlaşılın Marxizmdir. Marxist olmayan sosyalistler, marxizmi tüm olarak benimsememekle birlikte yadsımazlarda. Belirli noktalarda marxizmi eleştirselerde onun yerine tümüyle farklı başka bir ideoloji koymaya kalkışmazlar. O halde, sosyalist sistemin ideolojisinin temelini marxizmin oluşturduğunu söylemek yanlıştır." (2)

(1) Gürbüz, a.g.y., s.143

(2) Gürbüz, a.g.y., s.148

Marx ve Engels'ten önceki sosyalistler yoğun bir biçimde kapitalist sistemin çarpıklarının göz önüne sererek eleştirmişlerdir. Oysa Marx ve Engels ilk olarak kapitalist sistemi özümseme, onu çok iyi anlayabilme ve açıklayabilme ile yola çıkarak tarihsel süreç içindeki toplumsal gelişme ve evrimi bir kurama oturtmaya çalışmışlardır. (1)

Marx ülküsel sistemi kurabilmek için toplumların bazı aşamalardan geçmesi gerektiğini ve bunun sonucunda ülküsüne (komünizme) ulaşabileceğini ileri sürmektedir. Tarih boyunca pek çok düşünür tarihsel gelişme sürecini dinsel açıdan tanrıya dayandırarak açıklamaya çalışmışlardır. Marx ise antik çağdan beri kullanılan bir yöntem olan eytişimsel (diyalektik) görüşle açıklama yoluna gitmiştir. Marx'dan önce bu kavramı pek çok düşünür kullanmışsa da en gerçekçi kulananı Hegel olmuştur. Marx'ın felsefi görüşünün temelinde Hegel'in eytişim görüşüne dayanır. Eytişime göre her düşünce bir tezdır. Bu teze karşıt düşünceler ise karşıt tezi oluşturur. Bu tez ve karşıt tezin birlikteliğinden ya da çatışmasından bireşim ortaya çıkar. Sosyal düzenlerde teze karşı karşıt tezin ortaya çıkması toplumu daha iyi sonuçlara yani bireşime götürür. Marx'ın eytişimi Hegel'den farklıdır. O toplumsal süreci devingenleştiren gücün düşünce değil özdeksel güç olduğunu kabul eder.

Marx eytişimin doğruyu bulmak için kullanılan bir temel doğa yasası olduğunu savunurken, bunun bir yöntem olmadığını düşünmektedir. Ona göre eytişim dünyayı tüm dinamikliğiyle ele almalı ve dinamizm düzenini ortaya koyan bir temel yasa olmalıdır. Bu yasa çerçevesinde toplumların evrimi köleci anlayıştan feodal topluma geçiş ve ardından kapitalizmin egemenliği gelmiştir. Son ulaşılan aşama ise 'bilimsel sosyalizm' dir. (2)

Marx ve Engels bu aşamaya gelen bir toplumda gelir dağılımının herkesin toplumsal üretime katkısı ölçüsünde pay alması

(1) Gençer Şaylan, Çağdaş Siyasal Sistemler, Ankara: TODAİE Yayını, 1981, s.130

(2) Şaylan, a.g.y., s.133

gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak doğal olarak toplumda bu dağılımın adilce (haktanırca) yapıldığı düzeneğin kuruluşuna kadar devlet kurumunda bulunması gerektiğini vurgulamışlardır. Sosyalist toplumda herkes çalışıp üretime katkıda bulunacaktır. Bu da o toplumun kapitalist toplumların gelişiminden çok daha hızlı bir biçimde gelişmesine ve çağdaşlaşmasına neden olacağı için, üretim güçlerindeki giderek önemini yitireceği ileri sürülmektedir. Herkesin çalıştığı bir toplumda herşey bol oranda üretildiği için dağıtım ve paylaşım sorunuda ortadan kalkacaktır. Bu aşama Marx'a göre 'komünizm' aşamasıdır.

Marx'ın bu görüşü özellikle 19. yüzyılın ortalarından başlayan işçi eylemlerinin dayanak noktası olmuştur. Çünkü sömürülen ve ezilen bu sınıfa, haklarını zorla elinden alan sınıftan yitirdiği haklarını geri alması ve çalışanın hakkının verilmesi öğretisi aşılammıştır. Bunun en belirgin örneği Marx ve Engels tarafından yazılan "Komünist Manifestosu" adlı yapıtın yayınlandığı 1848 yılında ortaya çıkan işçi olaylarıdır. (1)

Bu ilk parıltılara karşın Marx ve Engels sosyalist devrim ve iktidarın herhangi bir ülkede gerçekleştiğini göremeden ölmüşlerdir. Marx'ın saptamaların tersine ilk Marxist gelişmiş kapitalist ülkelerde değil, Avrupa'nın az gelişmiş kapitalist ülkesi olan Rus Çarlığı'nda gerçekleşmiştir.

Çarlık Rusya'sında 1917'de gerçekleştirilen ilk marxist devrimde Marx'ın kuramında olduğu gibi toplumda sınıflar ortadan kaldırılmıştır. Öncü rolü verilen tek parti düzenini getiren devrim anayasası SSCB'nin işçi ve köylülerin devleti olduğunu birinci maddesinde belirtmiştir. (2)

SSCB Marxist ideolojiyi uygulamaya koyan ilk ülkedir. Bu gerçekleşme Marx'ın saptamalarının tersine işleyimleşmemiş bir toplumda oluşmuştur. Marx'ın kuramı, ileri düzeyde işleyimleşmiş toplumlarda sömürünün artması ve sınıflar arası çatışmanın çoğalması sonucu ortaya çıkacağını belirttiği işçi devrimi kuramın

(1) Şaylan, a.g.y., s.135

(2) Çam, Devlet Sistemleri, a.g.y., s.194

tersine gelişmemiş bir toplum olan Rusya'da ortaya çıkmıştır.

Sosyalist sisteme geçmesinin uzak olduğu düşülen 1917 Rusya'sı, yerine getirme zorunluluğunda olduğu iki görevle karşı karşıya kalmıştı. Marxist kuram gereğince üretim araçlarının toplumsallaştırılması ve ülkeyi işleyimleştirerek kalkındırmak.

Marxizm siyasal bir kurum önermemiştir. O egemen güçlerin baskı aracı olarak kullandıkları devleti, ellerinden alınarak azınlıkta olan üretim araçları sahiplerinin güçlerinin kırılmasını istemiştir. Bu konuda neler yapılması gerektiği Marx tarafından belirtilmediğinden SSCB'de uygulamalar devrimin önderlerince saptanmıştır. (1)

SSCB ideolojisi Marxist kurama dayanmasına karşın devrimin hazırlayıcısı Lenin olmuştur. Marxla aynı görüşü paylaşan Lenin kapitalizmin yok olacağına inanmakta ve geleceğin toplumunun sınıfsız ve devletsiz bir yönetim olan komünizmle noktalanacağını belirtmiştir. Ancak son aşamadan önce toplumun sosyalistleştirilmesi ve sonra gerçek komünizme geçiş sağlanmalıydı.

Komünizm aşamasında toplum, sınıfsız ve devletsizdir. Üretimde en üst düzeye ulaşılacağı için her üründe bolluk ortaya çıkacağından demetimedede gerek kalmayacaktır. Bireyler kendiliğinden ücretsiz ve gönüllü olarak üretim yapacaklardır. (2)

Lenin komünizm öncesi aşamada, sosyalizmi gerçekleştirebilmek için 'Komünist' adında tek parti diktatörlüğünü kurmuştur. Örgütsel yapısı pramid biçiminde olmasına karşın yetki ve iktidar aşağıdan yukarıya doğru değil, yukarıdan aşağıya doğru biçimlenir. Bunun savunması ise toplumun henüz hazır olmadığı düşüncesinde belirir. Bu sistemde parti siyasası ve amaçları eleştirilemez, ve partinin en yetkili kişisi genel sekreterdir. (3)

(1) Gürbüz, a.g.y., s.163

(2) Gürbüz, a.g.y., s.169

(3) Gürbüz, a.g.y., s.175

Partinin ana örgütlenme ve çalışma ilkeleri, demokratik merkezîyetçilik, özeleştirî ve dar üyelik olarak tanımlanmakla birlikte özeleştirî sınırlı kalmıştır. Çünkü öncü olan bu partinin yanılığa düşmeyeceği ilkesine dayanarak olabilecek değişikliklerin örgüt düzeneğince yerine getirileceği belirtilmektedir.(1)

"Soyyetler Birliğı Komünist Partisi için birincil görev, ülke içinde komünist kadroları yetiştirmektir. Parti, Marxist-Leninist ideolojinin koruyucusudur; bu görevi yerine getirmek için bilinçli ve etkin kadrolar yetiştirmeye çalışmaktadır."(2)

SSCB'de anayasa gereğı kuramsal olarak, yasama, yürütme ve yargı güçleri Yüksek Sovyet'te toplandığından Batı sisteminde görülen güçler ayrılığı sözkonusu değildir. (3) Yüksek Sovyet Prezidyumu bakanlar kurulu üyelerini seçme ve denetleme yetkisi taşımakla beraber yılda bir kez ve birkaç gün toplandığından gerçekte yaptığı iş Prezidyumun aldığı kararları onaylamaktadır.

Prezidyum, kısmen hem yürütme hem de yasama görevlerini üzerinde toplamış ortaklaşa bir organdır. Yürütmenin devlet başkanlığıyla ilgili yetkilerini temelli, yasamayla ilgili yetkileri ise Yüksek Sovyet'in yerine kullanır. (4)

Birinci Sovyet Cumhuriyet Anayasası 1917 Devrimi'nin olumlu yanlarını ve proletarya diktatörlüğünü; 1924 Anayasası birleşik sosyalist devletin kuruluşunu; 1936 Anayasası ise sosyalizme geçiş ile ilgili toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenmeleri düzenlemektedir. 1977 de yeniden düzenlenen son Sovyet Anayasası sovyet toplumunun tamamen emekçi katmanlardan oluştuğı gerekçesiyle yeni bir devlet tanımı getirmiştir. Bu tanımada "SSCB işçilerin, köylülerin, aydınların, ülkedeki bütün ulusların ve halk toplulukları emekçilerinin istenç ve çıkarlarını

(1) Şaylan, a.g.y., s.154

(2) Şaylan, a.g.y., s.155

(3) Çam, Devlet Sistemleri, a.g.y., s.223

(4) Gürbüz, a.g.y., s.182

belirten genel halk sosyalist devletidir."denilmektedir. İkinci maddesi ise egemenliğin halkta olduğunu belirterek dolaylı yoldan artık proletarya diktatörlüğüne gerek kalmadığı belirtilmektedir. (1)

Bugün SSCB başta olmak üzere diğer tüm sosyalist ülkelere bakıldığında (komünizmi amaçlayan) Marxsist düşüncenin tam olarak uygulanmadığı görülmektedir. Örneğin Marx ve Engels'in yapıtlarında devletin yavaş yavaş ortadan kalkacağını, bu nedenle polis ve ordu gibi toplumda denetleyici görevini üstenen düzeneklerin kalkması gerektiği savunulurken Sovyetlerde devrimin ardından askerlik zorunlu yapılarak güçlü bir 'Kızılordu' oluşturulmuştur. Marx'ın önerdiği 'halk milisi' örgütlenmeleri gerçekleşmemiştir. (2)

Öte yandan Marx'ın kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının geleceği konusundaki saptamaları'da tam olarak gerçekleşmemiştir. Batılı işçi sınıfı siyasal gücünün ve haklarının bilincine vardıkça içinde bulunduğu kapitalist sistemi değiştirmek yerine, kendi durumunu, yaşama koşullarını iyileştirme yoluna gitmiştir.

İnsanların istem ve gereksinimleri sınırsızdır. Ancak doğal kaynaklar ve üretilenler sınırlıdır. Üretimde bolluğa ulaşılabilecek düzeyde gelişme sonucu gönençin geleceği, ve bireylerin isteyerek gönüllü çalışması pek gerçekçi görünmemektedir. Bencil bir yapıya sahip olan insanların bir zorunluluk olmadan gönüllü çalışması ve bolluk düzeyinde üretimi gerçekleştirmesi çok zordur. Gerçekçilikten uzak bu özelliklerinden dolayı komünizm, özellikle batılı düşünürler tarafından bir 'düşülke-ütopya' olarak nitelendirilmiştir.

(1) Şaylan, a.g.y., s.159

(2) Boris Meissner, "Sovyet Demokrasisi ve Bolşevik Parti Diktatörlüğü", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 17, Mart 1963, Sayı: 1, s.242

Üstelik 1990'lara geldiğimiz bu günlerde bu sistem içindeki ülkeler (her ne kadar Batılı sistemde de varsada) ekonomik ve siyasal kısıtlamaların getirdiği sorunlar yüzünden sistem kökünden sarsılmakta ve Marxizmin yeniden yorumu yapılarak yeni düzenlemelere gidilmektedir.

5. De mo k r a s i n i n G e n ç D e v l e t l e r d e U y g u l a n ı ş ı

Çağdaşlaşmadan söz ederken 20. yüzyılda bağımsızlıklarını yeni kazanmış ulusların genel özelliğinin gelişmemiş-gerikalmış olduklarını belirtmiştik. Şimdi bu ülkelerde demokrasinin uygulanışını incelemeye çalışalım. Azgelişmişliğin tanımı yapılırken ele alınan en önemli öge toplumların sosyo-ekonomik yapılarıdır. Genel azgelişmişlik tanımları; belli bir siyasal sistem ile özdeşlik göstermeyen, geleneklerine bağlı, yoksul, sosyo-ekonomik açıdan gelişmemiş ve hızlı nüfus artışına sahip olan ülkeler için kullanılır. Siyasal içerik açısından değerlendirilince bu ülkelere 'üçüncü dünya ülkeleri' veya 'yansız-bloksuz ülkeler'de denilmektedir. Bununla beraber farklı kavramların kullanılması bazen karışıklıklara neden olmaktadır. Örneğin her azgelişmiş ülke yansız değildir, her yansız ülkede azgelişmiş değildir. Azgelişmişlik kavramı daha çok ekonomik etkinlik ile ilgilidir. Dünya yazınında Türkiye, Suudi Arabistan ve Çad Cumhuriyeti azgelişmiş ülkeler olarak adlandırılmalarına karşın aralarında önemli yapısal farklılıklarda vardır. Türkiye işleyim alanında önemli aşamalar kaydeden gelişmekte olan bir ülke iken Suudi Arabistan petrole (hammaddeye) dayalı çok yüksek dış geliri olmasına karşın yapısal olarak geri bir ülkedir. Öte yandan Çad ise çok yoksul ve açlık sorunu ile savaşında bulunan bir ülkedir.

Azgelişmiş ülkeler siyasal ve yapısal türdeşliğe sahip olmadıklarından bu ülkeleri böyle genel bir ad altında toplamanın nedeni, farklılıklarına karşın bazı önemli ortak özelliklerinin olmasıdır. Birinci ortak özellik, gelişmelerini ister kapitalist ister kapitalizm dışı bir yolla sürdürmeye çalışsalar da tümü gelişmiş ülkelere oranla yoksuldurlar.

Gelişmiş kapitalist ve sosyalist ülkeler giderek varsıllaşırken üçüncü dünya ülkeleri giderek yoksullaşmakta veya çok az, önemsiz sayılabilecek bazı ilerlemeler kaydedebilmektedirler. İkinci ortak özellik dünya üzerinde coğrafi dağılıma bakıldığında belli yerlere toplandıkları görülmektedir. Çin, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam, Sovyetler Birliği ve Japonya dışında Asya anakarasının tamamı, Afrika anakarası, OrtaDoğu ülkeleri ve Latin Amerika azgelişmiş dünya ülkelerinin toplandığı alanlardır. (1)

Azgelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğu 20. yüzyılın başlarında sömürge yönetimindeydiler. Bazıları bağımsızlıklarını devrimci bir savaşın sonucu kazanırken ötekileri ise gerçek bir zor kullanma olmaksızın bağımsızlıklarına kavuştular. I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başta Türkiye olmak üzere İran, Mısır ve Hindistan gibi ülkelerde ulusal bağımsızlık eylemleri başlamış, Osmanlı İmparatorluğu yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, Mısır ve Hindistan İngiliz sömürge imparatorluğundan koparak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise bağımsızlık eylemleri tüm dünyaya yayılmış yaklaşık yüze yakın ülke bağımsızlığını kazanmıştır. Örneğin Güney Amerika ülkeleri siyasal bağımsızlıklarını Afrika'ya göre çok daha önce kazanırken Afrika ülkelerindeki bağımsızlık savaşları ve savaşım için gerekli olan ulusçuluk düşüncesinin gelişimi ancak II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşebilmiştir.

Üçüncü dünya ülkelerinin ana ideolojisi ulusçuluktur. Ancak gelişmiş ülkelerin ulusçuluk anlayışıyla, azgelişmiş ülkelerin ulusçuluk anlayışları oldukça farklıdır. İlk ulusçuluk anlayışı 15. yüzyılda Avrupa ülkelerinin geçirdiği siyasal değişimler ve gelişen yeni özgün düzenlerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilk dönemde insançıl ve demokratik içeriğe sahip olan gelişmiş Avrupa ülkelerinin ulusçuluğu zamanla değişmiştir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında emperyalist aşamada baskıcı, saldırgan ve şoven bir duruma gelen ulusçuluk anlayışı, öteki ulusların önünde siyasal ve ekonomik üstünlük sahibi olma anlamını

(1) Şaylan, a.g.y., s.161-3

kazanmıştır. Daha sonra 20. yüzyılda ise bu ulusculuk anlayışı iyice saptırılarak 'faşist' düzenlerde ırkçılık, saldırganlık ve hegemonyacılık özellikleriyle birleştirilmiştir.

Az gelişmiş ülkelerdeki ulusculuk anlayışı ise, 19. yüzyılda gelişmiş Batı Ülkelerinin ulusculuğuna karşı, onların sömürge yönetimlerini engelleme ve kendi siyasal bağımsızlıklarını kazanma isteği doğrultusunda oluşmuştur. Gerikalmış ülkeler arasında ilk ulusculuk eylemleri Türkiye, Mısır, Çin ve İran gibi parlak bir geçmişe ve güçlü siyasal geleneklere sahip ülkelerde ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başlarından başlayarak ulusal tepkinin bütün şiddeti ile patladığı bu ülkelerde, batı ile ilişkiler sonucunda kurulu düzenleri çökmüş ve ekonomik yaşamda egemenlik Batı ülkelerine geçmiştir. Bu arada Japonya'yı özgün bir ülke olarak ayrı değerlendirmek gerekir. Japonya 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu, Çin'ya da İran'dan farksız bir yapıya sahipken, çağın sömürücü devletlerine karşı ekonomik alanda başardığı değişimin örneği (modeli) açısından ve 20. yüzyıla işleyimleşmesini tamamlamış ve kapitalist bir yöntemle kalkınmış bir ülke olarak girmesi bakımından önemli bir ayrıcalığa sahiptir. (Bu başarının nedeni sömürgeci güçlere Japonya'nın uzaklığı, ulaşım zorluğu ve doğal kaynak yetersizliği nedeniyle kapitalizmin o bölgeye (adaya) yönelmemesi sonucudur.) Ancak Japonya'nın öteki az gelişmiş ülkeleri etkilediği önemli olay, 1905 yılında büyük bir yayılmacı ülke olan Rusya'yı yenmesi olmuştur. Bu durum eğer istenirse emperyalist ülkelerinde yenilebileceğini öteki ülkelere göstermiştir. Bunun sonucu bu ülkelerde de ulusculuk düşüncesi güç kazanmıştır. (1)

Afrika anakarasına baktığımızda bu durumun biraz daha değişik biçimde geliştiğini görüyoruz. 20. yüzyılın başlarında bu anakarada (Kuzey Afrika dışında) ulusculukla ilgili pek önemli eylemler görünmemektedir. Siyasal bağımsızlıklarını çok daha önce kazanmış olmalarına karşın, Güney Amerika ülkeleride

(1) Şaylan, a.g.y., s.165

aynı durumdaydılar. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'da ulusculuk devinimleri çok hızlı bir biçimde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bir çok ülkenin bağımsızlığını kazanmalarına yol açan bu eylemlere bakıldığında burada ulusculuğun içine ekonominin de girdiği görülür. Diğer bir deyişle, Afrika'da ulusal kurtuluş eylemi yalnız siyasal bağımsızlığı değil, kapitalizm dışı yollarla ekonomik gelişmeyi de amaçlaması, dünya düzenini temelden değiştirecek bir önem ve içerik taşımaktadır. (1)

Az gelişmiş ülkelerin ulusculuk ideolojisi çerçevesinde gelişen demokrasi anlayışı, ne liberal-bireyciliğe dönüştürülmüş, ne de Marxizmdeki gibi demokrasiye özgün bir sınıf içeriği verilerek sınırlandırılmış bir sınıf örüntüsü içine sokulmuştur. Yeni bağımsızlığını kazanmış az gelişmiş ulusların yeni önderlerinin bir çoğu Batı'da ya da en azından Avrupa geleneği içinde eğitim görmüşlerdir. "Genel olarak hem liberal hemde Marxçı kuramla tanışmış olan bu yeni liderler, bu iki kuram içinden, kendi halklarının bugünkü ve gelecekteki sorunlarına uygulanabileceklerini düşündükleri öğeleri bilinçli bir biçimde ayıklayarak kendi kuramlarına ulaşımlardır." (2)

Az gelişmiş ülkelerin demokrasiyi kavrayışlarının liberal-bireyci olmasının nedeni, liberal düşüncelerin, liberal devletin filizlendiği toprak, yani yarışmacı pazar toplumunun buna uygun olmasındandır. Pazar toplumu anlayışı az gelişmiş ülkelere hazır olarak dışarıdan empoze edilmiştir. Ancak bu toplumlarda geleneksel yapı ağır bastığı için yarışmacılığa uyum gösterememişlerdir. Topluluk (community) içinde eşitlik, geleneksel olarak bireysel özgürlükten daha değerli görülmektedir. Siyasal yarışma anlayışı (aynı ekonomik alandaki yarışma gibi) doğal bir şey olmadığından yarışmacı partilerde yok denecek kadar azdır. Yani bu ülkelerde liberal demokrasilerdeki çoğulculuk ilkesi pek uyanmaz.

(1) Şaylan, a.g.y., s.166

(2) C.B. Macpherson, Demokrasinin Gerçek Dünyası, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984, s.35

Ancak bazı ülkelerde farklı dinsel veya etnik farklılıklar karşıt siyasal partilerin ortaya çıkmasını sağlayacak bölünmelere neden olmuştur.

Bağımsızlık eylemi ve bağımsızlık sonrası yıllarda liberal (çoğulcu ve özgürlükçü) bir gelişmeyi özendirecek bir şey bulunmadığı için, genel olarak tek bir parti sistemi egemenliği veya halkın kitlesel eylemi ortaya çıkar. Devrim sonrası yönetimde yabancı denetimini ortadan kaldırmak amacıyla halkın birleşmesi sonucunda tek parti egemenliği daha da olasıdır. Halkın kendi içinde kesin sınıf bölünmelerine uğramadan birleşmesi konusunda ise bu durum kaçınılmaz olur. Amaç yalnızca bağımsızlık değil, devrim sonrası toplumun kalkınması ise, sonuç kesin olarak tek parti sistemi olur. (1)

Toplumda işgücünün üretkenlik düzeyinin değişimi olan kalkınmayı tanımlamak ve ölçmek, az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın en önemli ölçütüdür. Ayrıca kişi başına düşen gelir, okuma-yazma oranı gibi ölçütler varsa da bazen yanılığa düşmeye de neden olabilirler. Kalkınma konusunda en geri az gelişmiş ülkelerin toplandığı Afrika anakarasına bakacak olursak, durumun hiç te iç açıcı olmadığı görülür. Bugün birçok ekonomist bu anakaranın hiç bir zaman çağdaşlaşamayacağı yargısını taşımaktadır. Çünkü yeni bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerinin karşı karşıya buldukları en önemli sorun 'uluslaşma' aşamasını tamamlamalarıdır. "Toplumlar henüz boy (kabile) tipi toplumsal örgütlenmenin parçalanmadığı, varlığını etkin olarak sürdürdüğü bir düzeyde bulunduğu ve devlet kurumunun demokratikleşmesi çok zorlaşmakta; uluslaşma sürecini hızlandıracak ekonomik gelişme ve ilerleme, kararlı bir siyasal sistem kurulmadan söz konusu olamamaktadır." (2) Halk yığınları genellikle çok bilinçsiz olduklarından siyasal örgütlenme ve siyasal olaylara katılma yönünden ülkeden ülkeye de farklılık göstermektedir. Bu durum kalkınma konusunda tutarlı bir siyaset izlenemediğinin açık bir göstergesidir.

(1) Macpherson, a.g.y., s.36

(2) Şaylan, a.g.y., s.190

Az gelişmiş ülkelerin siyasal düzenlerinin demokratik olduklarını söyleyebilmek için, araçları değil amaçları ortaya çıkarmak gerekir. Bu yapıldığında demokrasinin kökleşik, liberalizm öncesi biçimiyle kavrandığı ortaya çıkar. (earlier democratic tradition) Onlar demokratik öğretinin kökleşik kuramcısı Rousseau gibi insanın yeniden bütünüyle insanlık ve özgürlüklerine kavuşmalarının ancak genel bir istençin işleyişiyle sağlanabileceğine inanmaktadırlar. Bu da izlencelerine 'halkçılık-populizm' olarak yansımaktadır. (1)

Bu öğretinin temelindeki ahlaksal sav, insanlığın ve onun varlığının özgürlük ve saygınlığının sonul değerleri olması, bu amacın gerçekleştirilmesi için genel bir istençin işleyişinin gerektiği düşüncesidir. Kökleşik öğretinin bu amacı, az gelişmiş ülkelerin öğretilerinde amacı olmuştur. Bu sistemde liberal demokrasiye ortak olan en önemli şey, insanın özgür yaşaması, saygınlığı ve toplumdaki her insanın moral değeri konusundaki sonul ülküdür.

Az gelişmiş ülkeler Marxçı kuramında bazı bölümlerini kabul ederken bazılarını da yadsımaktadırlar. Marxçı kuramda kendilerine yakın buldukları en önemli şey kapitalizmin insanı insanlıktan çıkardığını söylemesi ve beraberinde getirdiği genel eleştiridir. Ayrıca Marx'ın kapitalizmde zorunlu ilişkiler sonucu insanların yabancılaştıklarını, ancak planlanmış bir devrim içerisinde kendisini yeniden oluşturabileceğine olan inancına da katılmaktadırlar. Öteyandan Marx'ın tarihin motorunun sınıf savaşımı olduğu kuramını kendi ülkelerine uygulanabilirliğini doğru bulmamaktadırlar. Az gelişmiş ülkeler kendi toplumlarını hemen hemen sınıfsız olarak görmektedirler. 'Çünkü kapitalizm tarafından ezilen belli bir sınıf değil halktır.' demektedirler. Bu yüzden kapitalizme karşı yaptıkları devrimleri sınıf devrimi olmaktan çok, bir ulusal devrim olarak görülmektedir. Bu nedenden devrim sonrasında bir proletarya diktatörlüğüne gerek duyulmamaktadır.

(1) C.B.Macpherson, Democratic Theory: Essays in Retrieval, Oxford: Clarendon Press, 1973, p.(s) 159-60

Bilindiği gibi komünist öğretisi ve eyleminin gerek duyduğu ana neden ülke içindeki sınıfsal çatışmalardır. Marxçı öğretisi yabancı yönetimlerin sona ermesinden sonra sınıfsal bölünmelerin az ya da hiç olmadığı az gelişmiş ülkelerde doğrudan doğruya uygulanamaz. Devrim sırasında veya daha sonra bir dış güç halk eyleminin bir bölümünü kendi siyasasını izlemeye inandırabilirse, ve bu siyasada bağımsızlık eyleminin genel akışına uymazsa, sonuç bir iç savaştır. Bu iç savaş taraflardan birisini sömürücü kapitalizmden yana olanlar, öteki tarafı ise bu sömürücü gücü kaldırmak isteyenler görünümünde olanların iç çatışmasını göstermektedir. Buna örnek olarak Kongo ve Vietnam verilebilir. İç savaş bir sınıf çatışmasına dönüşmüş, özgün olmayan bu durum dışarıdan empoze edilmiştir.

Az gelişmiş ülkelerin demokratik olmak ve insanıninsanca yaşadığı bir topluma kavuşmak için komünist düzenden daha şanslı olduğu söylenebilir. Çünkü sınıfları ortadan kaldırmak için proleterya diktatörlüğü dönemini yaşamaları gerekmemektedir. Ancak bunun yanında önemli bir olumsuzluk ise insansal bir yaşam için gerekli olan özdeksel üretkenlik düzeyine ulaşmak için Avurpa'nın komünist ülkelere oranla daha uzun bir yol katetmeleri gerekmektedir. (1)

Sonuç olarak; Az gelişmiş ülkelerde demokrasi liberal ve komünist demokrasiden farklı bir biçimde uygulanmaktadır. Pazar toplumunu ve yarışmayı yadsımakta, ancak siyasal parti sisteminde yarışmaya gerek duyabilmektedirler. Tek partili bir devlet düzeninin benimsemekle birlikte bunun kesinlikle bir sınıf devleti olması gerektiği düşüncesinde yadsımaktadırlar. Bu ülkelerde demokrasi genel bir istençin yönetimi olmakla bu da ulusal bağımsızlığın sağlanmasıyla gerçekleşebilmektedir.

Her üç demokrasi yaklaşımını birlikte ele aldığımızda, onları tek bir ad altında (demokrasi) değerlendirmenin nedeni

(1) Macpherson, Demokrasinin Gerçek Dünyası, a.g.y., s.41-7

sonul amaçlarının aynı olmasıdır. Yani toplumun tüm üyelerinin tam ve özgür gelişimini sağlamak ve gönenç düzeyini yükseltmektir. Aralarındaki en önemli fark bu sonul amaca ulaşmadaki yöntem farkından kaynaklanan süreçtir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ YENİLEŞME VE DÜZELTİM UĞRAŞILARI

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerini birlikte ele alırsak son ikiyüze yıllık tarihimizin bir değişim ve yenileşme tarihi olduğunu söyleyebiliriz. II. Viyana Kuşatması (1683) başarısızlığına kadar dünyanın en güçlü devleti olan Osmanlı İmparatorluğu bu yüzyıldan başlayarak, giderek büyüyen bir gerileme süreci sonunda; dev İmparatorluk toprak kaybetmeye, sınırları daralmaya, nüfusu azalmaya ve ekonomik gücü zayıflamaya başlamıştı.

Osmanlı devleti gerilerken Batılı komşuları olan Avrupalı devletler (İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya-Macaristan) her alanda gittikçe gelişip güçlenerek doğularında kalan uyuyan devi "hasta adam" olarak görmeye başladılar. Gelişen yeni dünya sistemi (sömürgecilik) içinde ortaya çıkan yeni güç odakları bu devin kalıtlarını paylaşmak-bölüşmek ve çıkarlarını en üst düzeyde gerçekleştirmek için gerektiğinde hem Osmanlı İmparatorluğuyla hem de kendi aralarında çıkar çatışmalarına girişmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesine yol açan ekonomik, siyasal, dinsel, ekinsel, toplumsal-budunsal (etnik) iç ve dış etkenler temelde yer yer birbirlerini tamamlayan iç içe geçen sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Batı Avrupa toplumlarının ekonomik gelişmelerinden başlayarak ... etnik ve dinsel pek çok sorunları içeren Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinin nedenlerinin başında Osmanlı ekonomik yapısının çöküşü gelir. Çöküşü doğuran ana nedenler başlangıçta Batılı tecim kapitalizminin Osmanlı ülkesi içinde etkili olması ve ardından da 19. yüzyılda Batılı işleyimsel kapitalizmin etkisiyle sömürgecilik ilişkilerinin perçinleşmesi olmuştur. Bu olumsuz koşullar Osmanlı ekonomisini git gide zayıflatarak (Batılı etkiler sonucunda) Osmanlı devleti tüm birimleriyle Batı Avrupa devletlerine bağımlı kılındı. Gerçekte tamamen çökmesi gereken İmparatorluğun sömürgeçi güçler arası çıkar çatışmaları nedeniyle ayakta kalması sözkonusu olmuştur. Başka bir deyişle paylaşımı güç olan Osmanlı Devleti Batılı devletlerin hem çıkar-

ları doğrultusunda sömürülmüş hem de birbirlerine karşı tampon olarak kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme-çöküş nedenlerinin temeli yukarıda da belirtildiği gibi ekonomiktir. Bununla beraber bu konuda Türk, Batılı ve Ortadoğulu pek çok sosyal bilimci araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Hatta bu çalışmalar arasında öyle yapıtlar vardır ki, çöküşün nedenleri olarak Türk ırkının ve Türk yaşam biçiminin özelliklerinden (nomadic background) kaynaklandığını ileri süren tutarsız ve bilimsellikten uzak, yanlı görüşlerde sözkonusudur.

Bu bilimsellikten uzak görüşler dışlandığında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çöküşün nedenlerini sorgulayan görüşler genelde şu noktalarda birleşmektedirler.

İmparatorluğun yönetiminde uygulanan ulus sistemi; ülkenin müslüman olmayan topluluklarının kendi öz ekinlerini koruma olanağı sağladığından ülke içinde bir ulusal bütünlük sağlanamamıştır. Değişik ekinli yapıları topluluklar Batılı düşün akımlarının (özellikle ulusculuk) etkisiyle bilinçlenerek ekonomik konumlarını geliştirmişlerdir. Bu gelişmenin ardından doğaldır ki ulusal bağımsızlıklarına kavuşmak için Osmanlı İmparatorluğu ile savaşıma girdiler. Bu oluşumlar ülkede merkezi gücün zayıflamasına ve merkez dışılığın güçlenmesine neden oldu. Merkezin gücünü yetersizliğinin sonucu Osmanlı içindeki topluluklar birer birer bağımsızlıklarını kazanarak İmparatorluğun çözülmesine hız kazandırdılar.

Osmanlı devletinde sermaye savaşlarda elde edilen vurgunlardan elde edilip askeri amaçlar için kullanılmaktaydı. İmparatorluğun kendi ekonomik gücüne dayanan bir sermaye birikiminin olmayışı ülke ekonomisinde durgunluğa yol açtı. Üstelik, Batılı ikili anlaşmalarla Batılı güçlere tanınan ekonomik ayrıcalıklar ve ekonomik gelişmeyi önleyen dinsel baskılar ve Avrupa'daki makineleşme nedeniyle, ülkedeki el sanatlarına dayalı ekonomik yapı önemini yitirdi. Bu durum ülkede ekonomik girişim isteğinin yok olmasını sağladı. Böylece müslümanlardan oluşan tecim sınıfı

biterken ekonomik düzen Avrupa teciminin güdümüne girerek Osmanlı ülkesi Avrupa'nın plantasyon ekonomisi konumuna geldi.

İmparatorluk'ta Bizansçı düşünce ve kurumlarının etkisi toplumun seçkin sınıfının halkla olan ilişkisinin kopmasını sağladı. Üstelik Batılı saldırıların çoğalmasıyla gerilemelerin yol açtığı etki yöneten ve yöneltilen arasındaki sosyo-psikolojik açığı daha da arttırdı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde sıradan bir asker başarı gösterdiğinde en üst orunlara yükselebilmekteydi. Bizansçı düşüncenin etkisiyle İmparatorluk'ta yayılan yozlaşma, çıkarıcı kişilerin seçkin sınıfa katılımlarını sağlandığından bu sınıfın niteliğinin düşmesine neden oldu.

Ülkedeki müslüman uyruğun bağlılığı için İslam yargılarının oldukça sıkı uygulanması ile bir süre sonra müslüman toplumda dogmatik düşünce özellikle hızla çoğaldı.

Batının her alanda (ekonomik, askeri, siyasal, ekinsel, teknolojik... gibi) gelişerek üstünlüğü ele alması ve Ülkenin kuzeyinde güçlü bir Rus devletinin doğması güçler dengesinin Osmanlı devleti aleyhine bozulmasına neden olurdu. Batının teknolojik gelişimi ile ortaya çıkan ateşli silahların kullanımı devletin giderlerini git gide arttırarak ülkenin borç tuzacağına düşmesini ve devletin yabancı uluslara bağımlı olmasına neden olundu.

Bunlardan başka, tımar sistemi yapısı ve bu sistemin çözülmesi, değerli meden ve insangücü kitliği, Serileme dönemlerindeki sultanların kişilik özellikleri, Halkla olan ilişkilerde iletişimsizlik, merkezi gücün zayıflamasıyla merkezdışı bölgesel baskılar sonucu kırsal alanlardaki üretici köylülerde yaygın hoşnutsuzluğun doğması gibi pek çok iç ve dış etken çöküşün nedenlerinden bazıları olarak gösterilmiştir. (1)

(1) Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967, s.9-12
 Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1984, s.23-39
 Emre Kongar, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981, s.215-23
 Koopman, a.g.y., s.81-2

17. yüzyılın sonlarında başlayan Batılı güçlerin her alanda ki üstünlüğü, güçler dengesini Osmanlı devleti aleyhine bozduğundan Osmanlı İmparatorluğu dengeyi düzeltme umar ve yollarını aramaya zorlandı. Bu amaçla kendini yenileyen ve gücünü kanıtlayan Batılı güçleri esin kaynağı olarak 1720'lerde Çelebi Mehmet'i Türklere yararlı olabilecek şeyleri arayıp bulması için Avrupaya gönderdi. (1)

Osmanlı devlet sisteminde yöneticilerin gözüne çarpan en önemli bozulma ordu kurumundaydı. Bu nedenden dolayı ilk düzeltimlere ordudan başlandı ve diğer kurumlara yaygınlaştırıldı. Bu düzeltimler süreç içinde bütün Osmanlı toplumuna etki eden zincirleme tepkilere yol açarak toplum yaşamının her aşamasında köklü değişimleri zorunlu kıldı. Osmanlı devleti döneminde gelişen 'düzeltim' düşüncesi Cumhuriyete gelindiğinde 'devrim' düşüncesine dönüştü. "Bir toplumu siyasal, ekonomik, toplumsal, ekinsel yapısıyla ve bütünüyle değiştirmeyi, yenileştirmeyi, çağdaşlaştırmayı, kalkınmayı amaç edinen; amaçlarını uygulamaya koyan sürekli devrimin öğretilerini ve ulusal bir eyleme dönüşen Türk Devrimi" (2) kısaca Osmanlı toplumunun gelenekçi yaşam biçimini ve kurumlarını baştan sona değiştirme amacı güden bir devlet kuramına dönüştü.(3)

(1) Karpaz, a.g.y., s.11-2

(2) Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y.; s.53

(3) Karpaz, a.g.y., s.1

A. TANZİMAT ÖNCESİNDEN CUMHURİYETE YENİLİK VE DÜZELTİMLER

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyıldan başlayarak Batılılaşma yolunu izlemeye başlamıştı. Toplumda Halife-Sultan egemenliğinde teokratik koşullar ve onun kapalı düzeni uzun yıllar sürmüştür.

Halife-Sultanların İslam dini nedeniyle Tanrının yeryüzündeki temsilcileri olmaları bu teokratik mutlakiyeti bozacak olan düşünce ve ilkelerin gelişmesine set çekmekteydi. Bu nedenle Batılı düşünce ve ékinin Osmanlı ülkesine girmesine gerek yoktu. Şeriat her şeye yeterdi görüşü Osmanlı toplumunun Batılı düşünce ve ekinden uzak, içine kapalı bir yaşama sürükledi.

Gelişmeye kapalı ve akılcılıktan uzak bu uygulamaların çok uzun bir süre egemen olması Osmanlı Devletini Batılı ve Kuzey komşuları önünde geriletmiştir. Özellikle ilk olarak orduda gözlemlenen bu gerileme 1683'de II. Viyana Kuşatması ile suyüzüne çıkmıştır. 1699 da ise Osmanlılar Karlofça'da (Carlovitz) ilk kez büyük bir yenilgi antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma ile Osmanlılar aşağılık saydıkları Batılılara (Avusturyalılara) kendilerince islam saydıkları büyük bir toprak parçası bırakmışlardır. Ardından 1718'de Pasarofça (Passarovitz) anlaşmasıyla yine büyük bir toprak parçasını daha düşmana bırakmışlardır.

Osmanlı yöneticileri bu gerilemenin nedeni olarak ileri sürdükleri şey askeri ve teknik bilgi alanında Batılılardan geri kaldıklarıdır. Bu nedenle Osmanlı ordularının askeri ve teknik yetersizliklerini giderecek askeri düzeltim ve yenilik uygulamalarına girişildi. Çarlık Rusya'sında olduğu gibi, Büyük Petro'nun gerçekleştirdiği Batılılaşma ve çağdaşlaşma gerçekleştirilirse eski güçlerine yeniden ulaşacakları düşünülmüştür.

Sistemin iç yapısına yansımayan ilk düzeltim ve yenilik eylemlerine askeri alanda başlandı.

1718-1730 yıllarını kapsayan Damat İbrahim Paşa döneminde (Lale Devri) ilk matbaa ile birlikte, ilk çeviri (özellikle astronomi ve tıp) ilk tiyatro ve ilk Fransız biçimi yaşam başlamıştır. Denizcilik alanında yenilikler getirilmek istenmiştir.

Fakat 1730'a gelindiğinde Ulema ve yeniçeriler Batı akımının kendilerine sövgü olduğunu ileri sürerek Patrona Halil'in önderliğindeki ayaklanmayla Sultan devrildiler ve yenilikçi vezir Damat İbrahim Paşa ise öldürüldü. 1730'dan 1789 yılına kadar geçen dönemde (I. Mahmut 1730-54 III.Osman 1754-57, III.Mustafa 1557-1774 ve I.Abdülhamit 1774-89) Batıyı araştırma akımı sürmüştür. Batının siyasal sistemleri, askeri yöntemleri ve sivil yönetimi incelenmiş, Fransa ile ikili ilişkiler geliştirilerek onların denetiminde topçuluk ve mühendislik öğrenimine Hendesehane ile birlikte başlanılmıştır. Aynı dönemde Fransa ile olan yakın ilişkilere karşın dönemin önemli düşünce akımları, yazın akımları, sanat ve müzik gelişmeleri Osmanlıya yansımamıştır.

1789-1807 yılları arasındaki III.Selim Dönemi'nde Batıyı Batı yapan düşüncelerden uzak yaşanırken, bu düşünceler Fransız Devrimi'ni yaratmıştır. Bu devrim özgürlük düşüncesini, özgürlükleri düzenleyen anayasayı, parlamenter sistemi, yasa egemenliğini, laik yetke ve düzenlemeleri getirirken Osmanlılar bu dünyanın çok dışındaydılar.

Devrim'in getirdiği eşitlik düşüncesi; Osmanlılarda ayrıcalıklı sınıflar ve sosyal ayrımlar olmadığından toplumu hemen hemen hiç etkilemedi. Devrimin kardeşlik düşüncesi Osmanlıların müslüman olmayan toplulukları üzerinde 'ulusculuk' eğilimlerinin doğmasına daha sonraları yol açmıştır.

1789 da tahta geçen III.Selim; Batının toplum düşüncesi, siyasal düşünceleri ve hükümet sistemleri üzerinde bilgi edinme uğraşlarını sürdürmüştür. Ülkedeki yetersizliklerin nedenlerine inmeyi düşünerek düzeltim yollarını araştırmaya girişmiştir. O'na göre bozulmanın en etkilisi ordu kurumunda olduğundan düzetime ordudan başlanabilirdi. Eski ordunun (yeniçerilerin) düzenlenmesinin olanaksızlığı ortaya çıkınca yeni bir ordu kurulması yoluna gidildi. 'Nizamı Cedid' adı verilen bu yeniliğin anlamı ordu ile birlikte Avrupalı bilim, teknik ve uygarlık aşamalarının Osmanlı Devletinin yönetim, siyasa, askeri, ekonomi, bilim... gibi alanlara yansıtılmasında içeriyordu.

III.Selim değişen siyasal koşullar içinde daha önceleri ülkede egemen olan görüşe göre Avrupa devletleri ile eşitlik ilkesi içinde siyasal anlaşmalar yapılamayacağı düşüncesini bırakarak Avrupa'daki güçler dengesinden yararlanmanın gerektiğine inandığından Avrupa devletlerinin başkentlerinde elçilikler açtırmıştır. (1)

"Bu tarihlere kadar, Avrupa devletler topluluğu dışında kalmış bulunan Osmanlı devleti, Yakınçağın başlarında siyaset ve diplomasi alanında yapılan bu yenilikler sonucunda ve sürekli elçilik bulundurma ile resmen olmasada, eylemsel olarak Avrupa devletler topluluğuna katılmış oluyordu." (2)

III.Selim'in uygulamaya koyduğu bu yenilikler askeri, siyasal ve ekonomik alanlarda arzulan başarıya ulaşamadı. Çünkü yenilikler yüzeyde kalarak toplumun derinliklerine inememiştir. Yani toplumda ki düşünce ve davranışlarda bir değişim sağlayamamıştır. Osmanlı aydın sınıfı işlerin kötü gitmesi nedeniyle Nizamı Cedid'in kurulmasında görmekteydi. Üstelik yeni ordunun varlığından kaygılanan yeniçeriler de sonlarını tehlikede gördüklerinden 26 Mayıs 1807'de Nizamı Cedid karşıtlarının kışkırtmasıyla Kabakçı Mustafa Ayaklanması ortaya çıktı. Nizamı Cedid'in kaldırma istemleri benimsenmesine karşı Ulema ve yeniçeriler Padişahı kuranda belirtilmiş dinsel ilkelere karşı gelmekle suçlandırarak, O'nuda tahttan indirdiler. (3) Böylece gerici güçler yine istemlerinde başarılı oldular.

Alemdar Mustafa Paşa dönemi; Kabakçı Mustafa ayaklanmasından sonra yenilik yanlıları kendileri ile aynı görüşü paylaşan Ruscuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığındılar, ve III.Selimi yeniden tahta çıkarmak için hazırlıklara başladılar.

(1) Rifat Ucarol, Siyasi Tarih, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985, s.78

(2) Ucarol, a.g.y., s.79

(3) Bahri Savcı, "Osmanlı-Türk Reformlarının Bir Batı Demokrasisi Doğurma Çabaları," Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara: Cilt:21, Mart-1966, No:1, s.113

III.Selim'i başa geçirmek üzere Alemdar Mustafa Paşa kendine bağlı birliklerle başkent İstanbul'a geldi (28 Temmuz 1808). Bunun üzerine IV.Mustafa amcası III.Selimi öldürttü. Bu neden sonucunda Saraya giren Alemdar, II.Mahmut'u (1808-39) padişah yaptı. Padişah'ta Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam yaptı. (1)

Ayaklanmanın asilerini cezalandırıldıktan hemen sonra Alemdar, ülke düzeninin yeniden kurulması için çalışmalara başladı. İmparatorluğun sarsılan yetkesinin yeniden kurulabilmesi için Anadolu ve Rumeli'deki toprak sahiplerini-ayanları görüşmek için İstanbul'a çağırdı. 8 Eylül 1808'de yapılan görüşmelerde ayanlara yeniçeri ordusunun düzeltim programı sunuldu ve padişahla ayanlar arasında yedi maddeden oluşan bir 'Sened-i İttifak' imzalandı.

Osmanlı devletinde ilk defa bu belge ile Tanrısal Devlet görüşünde bir gedik açılmıştır. Gücünü Tanrı'dan alan Tanrısal Devlet görüşünden yeryüzü özdeksel güçlerine dayalı bir devlet biçimine geçişin ilk belirtisi olan bu belge siyasal iktidarın demokratlaşmaya başladığını göstermektedir. (2)

Bu belgeye göre "Devlet ayanların varlığını kabul ediyor, buna karşılık ayanlarda, devlet yetkesini kabul ederek; verilecek emir ve görevleri yerine getireceklerdi. Ayanlar bu birlikteliğe karşı gelmedikçe, devletçe yararlarını engelleyen bir işlem yapılmayacaktı. Ayanlar kendi bölgelerinde halka karşı adaletli davranacaklardı. Ayrıca İstanbul'da bir ayaklanma çıkacak olursa, emir beklemeksizin başkente gelerek bunu bastıracaklardı. (3)

Bu belge ile Osmanlı hükümeti Anadolu ve Rumelide kendi kendine güçlenmiş birbakıma özerkliğini kazanmış olan ayanların varlıklarını tüzel olarak tanımıştı.

(1) Uçarol, a.g.y., s.80

(2) Savcı, a.g.m., s.114

(3) Uçarol, a.g.y., s.80

Belgenin en önemli yanı ise, Tanrı'ya dayanan Tanrısal iktidar kavramının yıkılışıdır. Hükümdar artık yalnız Tanrı'ya dayanarak düzeni sürdüremez. Hükümdar düzen ve iktidarının sürdürebilmek için yeryüzündeki ayanlarının özdeksel desteğine dayanmak zorunda kalmıştır. Böylece Osmanlı kafasında oluşan iktidar kavramı gökten yere inmiştir.

Yine bu belge ile sınırsız Sultan-Halife iktidarı kavramı tarihe karışmıştır. Hükümet ayanlara her istediğini yapma edimine sahip değildir. İktidarın eylem alanı ayanların güvenliğihni sağlama ile sınırlıdır. (1)

Alemdar Mustafa Paşa, ayanlarla bu belgenin imzalanmasından sonra 'Nizamı Cedid' ordusu niteliğinde 'Sekban-ı Cedid' adlı yeni bir ordu kurdu. Bir yandanda yeniçerileri ve deniz güçlerini düzene sokmaya çalıştı.

Padişah'ın 'Senedi İttifak-ı' düzenlediği için gözden düşürdüğü A.M.Paşa, gerek yapılan yenilik eylemlerinin gerekse çıkarları bozulan yeniçeriler ve gerici kümelerin çalışmalarıyla 15 Kasım 1908'de bir yeniçeri ayaklanması sonucu öldürtüldü. II?Mahmut Dönemi; (1808-1839) Alemdar Mustafa Paşa'nın ortadan kaldırılmasından sonra bir süre bekleyen II.Mahmut yenilikleri sürdürme kararı aldı. Önce Anadolu ve Rumeli'de merkezi yönetimin gücünü (yetkesini) yeniden kurdu. Kendisini yine iktidar kaynağı duruma getirdi. 1926 yılında yeniçeri ocağını kaldırıp Avrupa düzeyinde yeni bir ordu kurdu. Eski orduyu yok ederek Ulema sınıfının etkisini kırdığı için yetkesini oldukça genişletti. Ardından 1826-1839 yılları arasında hızla yeniliklere gitti. Bu döneme 'aydınlık despotizmi dönemi' de denir.

Mahmut ilk olarak yeni ordu ve yeni sivil yönetimin gereksinimlerini karşılamak için okullar açtı: Kara, deniz mühendislik okulları, tıp okulu (1834) bando okulu (1834) ve harp okulları (1834) bunların arasındadır. 1824 yılında ilkokullar açılarak

(1) Savcı, a.g.m., s.114

ilköğretim zorunlu kılındı. Orta düzey okullar açıldı. Çağdaş bilimlerin Türkçe terimleri saptandı. Devlet ve yönetim alanlarında çalıştırılacak kişilerin yetiştirilmesi için Avrupa'ya öğrenciler gönderildi. Sivil yönetim yeniden düzenlenerek Merkezi hükümetin kadro ve yapısında yeniliklere gidildi. Geleneksel divan örgütünün yerine Batı tipi hükümet kurdu. Bakanlıklar arasında işbölümüne gidildi. İç düzenin sağlanması için merkeze bağlı ücretli Valilikler oluşturdu. Böylece merkez güçlü bir konuma getirildi. İlk kez yığın iletişim araçları ülkeye sokuldu. Posta sistemi kuruldu. Sultanın ve memurlarının siyasasını ve amaçlarını duyuran gazeteler çıkarıldı. Memurların giyimleri ve çalışma odaları Avrupalı biçimlere göre yeniden düzenlendi. İlk nüfus sayımı gerçekleştirildi. Dil öğrenilmesine büyük önem verildi. Vergi koyma ve toprak düzenlemesinde Avrupalı yöntemlerden yararlanıldı. Pasaport ve karantina uygulaması getirildi. Toprak ağalığı kaldırıldı. Bireysel hakların gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar yaptıysada Ulema sınıfının güçlü etkisinin sürmesi nedeniyle bu alanda köklü yeniliklere gidilememiştir.

II. Mahmut Dönemi; Avrupa bilim ve tekniğinin, yaşam biçiminin geniş kapsamlı yenilik eylemleriyle topluma yansıtılmaya çalışılmıştır. Böylece ülkede çağdaş görüşler taşıyan yönetici kadrosu oluşturularak yenilik eylemlerinin hızlanması amaçlandı.(1)

Sistemin iç yapısına önemli etki yapan yenilikler: 'Gülhane Hatt-ı Hümayunu'-Tanzimat Buyruğu:

Batılı düşüncelerden kaynaklanan düzenlemelere gidilen bu dönemde "devletin iç ve dış büyük sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir sırada, iç barışı ve bütünlüğü sağlamak, Avrupa kamuoyunu ve hükümetlerini kazanmak, gerek duyulan yenilikleri yaparak devleti zayıflamaktan ve gerilemekten kurtarmak" (2) için çağdaş bir anlayışla Tanzimat eylemlerine girişildi.

-
- (1) Karpaz, a.g.y., s.14-5
 Lewis, a.g.y., s.79-105
 Uçarol, a.g.y., s.137-8
 Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, a.g.y., s.163-95
- (2) Uçarol, a.g.y., s.138

Buyruğun metninde Osmanlı ülkesinde son 150 yıldan bu yana şeriat yargılarına ve yasalara uyulmadığı için ülkenin yoksulluğa ve zayıflığa sürüklendiği belirtiliyorsa da getirdiği; yasal ilkeler çok önemliydi. Bu ilkeler;

1. Müslüman ve Hristiyan, bütün uyrukların; eşitliğinin, can, mal, namus ve ırz güvenliğinin sağlanması,
2. Vergi ve askerlik yükümlülüklerinin belli yöntemlere dayandırılarak düzenli bir duruma getirilmesi,
3. Yasaların her gücün üstünde olması (1) idi.

Genç Padişah Abdülmecit ve Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa'nın işbirliği ile getirilen bu ilkeler Fransız Devrimi'nin etkisinin Osmanlıya geç de olsa getirilmesidir. Kısacası İnsan Hakları öğretisinin benimsenerek toplumu demokrasiye doğru itişidir. Bu haklara toplumda herkes, sultan da dahil olmak üzere uyucaktır. Böylece Osmanlı toplumunda ilk kez bir Sultan kendi hakları üzerinde toplum yararına bir sınırlamaya gitmektedir. Diğer bir deyişle bu sınırlama demokratikleşmeye yönelişin başlangıcıdır.

Tanzimat Buyruğunun ardından 1856'da Batılı ülkelerin istemleri doğrultusunda 'Islahat' (Düzeltilme) Buyruğu ilan edildi. Bu buyruk müslüman olmayan uyrukların müslümanlarla eşit haklara kavuşmasını getirmiştir. Böylece Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan herkese tek bir vatandaşlık sıfatı getirdiğinden bu düşüncenin altında azınlıkları (müslüman olmayan) imparatorluğa bağlamak ve onların bağımsızlık istemlerini yatıştırmak yatıyordu. Diğer bir anlatımla Osmanlılık düşüncesi oluşturulmak isteniyordu. (2)

Sistemin yapısı değiştiren düzeltim; I.Meşrutiyet:

18.yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Genç Osmanlılar düşünce akımı (Batılı liberal . siyasal-düşün eğilimli aydınlar) Abdülazizle başlayan koyu mutlakiyet yönetiminin uygulayımını

(1) Uçarol, a.g.y., s.139

(2) Karpat, a.g.y., s.16

hem kuramda hem de uygulamada kaldırarak bir Anayasalı düzen kurulması yönünde istemlerini arttırdılar.

Liberal düşünceli Genç Osmanlı aydınları yapısal bir değişikliğe gidilerek Meşrutiyet Düzeninin getirilmesini savunuyorlardı. Yabancı ülkelerin baskısı, Sultanın Osmanlılık siyasetine gerçekleştirme arzuları Genç Osmanlıların istemleriyle birleşince Mithat Paşanın hazırladığı ilk Osmanlı Anayasa'sı-'Kanunu Esasi' yeni Padişah II.Abdülhamit'e (1876-1909) 23 Aralık 1876'da ilan ettirilerek Meşrutiyet getirildi.

Bir batılı demokrasi sisteminin getirilmesinde en önemli adımlardan biri olan meşrutiyet sistemi Osmanlı toplumuna demokrasinin şu öğelerini getirmiştir: Egemenlik ortaklığı, mutlakiyetin kaldırılması, siyasal iktidarın yeni sınırı, parlamenter sistem ve siyasal iktidarın denetimi.

Meşrutiyete kadar egemenlik tek kişinin yani sultanındı. Meşrutiyetle bu egemenliğe halkın ortaklığı getirilmiştir. İktidarın yasama aşamasında halk temsilcileri de görev yapmaktadır. Anayasa'ya göre egemenliğin gene hükümdarda olduğu belirtiliyorsa da yasama alanlarında halkın temsilcilerini katılımı söz konusudur.

Meşrutiyet öncesi kararlar tek egemen güç olan hükümdar tarafından alınırdı. Meşrutiyetle artık kararlar Anayasa da gösterilen yolda ve sınırlar içinde alınmaktadır. Bu yol ve sınırlar oluştuğu için mutlak iktidar ortadan kalkmıştır.

Egemen iktidarı mutlakiyetten arındaran sınır, insan haklarıdır. Daha önce buyruklarla ilke olarak kabul edilen insan hak ve özgürlükleri, yeni anayasayla yasal bir nitelik kazanmıştır.

Meşrutiyetle oluşan sistemde yasama iki meclisli bir parlamentonundur. Yürütme ise Padişaha bağlı bir Bakanlar Kurulunun olup yürütmede Padişahın etkisi çok güçlüdür. Bakanları Padişah seçer ve sorumlu kılar. Yargı ise bağımsızdır.

Meclis Bakanları sorumlu kılamaz, fakat siyasal iktidarın yürütme aşamasında Meclis denetleyicidir. Bu denetim uygulamada öyle gerçekleşti ki Bakanlardan sarayın özel hesaplarını bile sorduklarından, Sultan gidişten rahatsızlık duyduğu için 11 aylık çalışma sonucu meclisi dağıttı.

II.Abdülhamit Despotizmi; Meclisi dağıtan II.Abdülhamit merkezi iktidarını karşısız ve ortaksız bir biçimde oluşturarak despotik uygulamalara girişti. Genç Osmanlıların Meşrutiyeti getirdikleri gibi yeni oluşan Genç Türkler demokrasiye giden yolda özgürlük savaşımına girerek 1908'de II.Meşrutiyeti getirmişlerdir.

II.Meşrutiyet; bir ayaklanma ile tekrar Anayasalı sisteme geçilince Anayasada yeni düzenlemelere gidilmiş ve padişahın etkinliği ortadan kaldırılmıştır. Daha gelişmiş bir parlementer yapıyla yürütmeyi başındaki hükümdarla birlikte, Anayasaya ve Anayasa organlarına bağımlı kılmıştır. Genç Türk akımından oluşan İttihat ve Terakki Partisi kısa bir denemeden sonra parlementerizmi kuralları içinde yürütmemeyeceğini anlayınca sistemde tek parti oligarşisini kurmaya yarayacak türlü düzeltimlere gitmiştir.

İttihat ve Terakki'nin bu olumsuz yaklaşımına karşın ekonomik ve sosyal düşünce alanlarında çoğulcu bir demokrasi ortamı oluşmuştur. Bu düşünsel çoğulculuk içinde yeni kuşaklar demokrasi ülküsü ile yakın ilişki kurmayı öğrenerek siyasal çağdaşlaşmayı gelecek aşamalarda düşünmek, araştırmak olanağı bulmuşlardır. Batıcılık, İslamcılık, Ulusculuk, Osmanlıcılık, ana akımlarının yanında meslekler ve Sosyalist düşünce akımları Cumhuriyet öncesi oluşan düşünsel biçimlenmeleri göstermektedir.

B. I. ve II.MEŞRUTİYETİN GERÇEKLEŞMESİNİ SAĞLAYAN 'GENÇ'
AYDIN KÜMELERİ

1789 düşüncesinin özü olan özgürlük akımı geç de olsa 18. yüzyıl sonlarında Türkçe'de bir anlam kazanmaya başlamıştı. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun yıkımında etken olacak iki güç 'ulusculuk ve özgürlük' akımları Osmanlı toplumunda düşünen seçkin, kümeler arasında yayılmaya başlarken özgürlük, eşitlik ve tüze devleti kavramları ön plana çıkmıştır. Özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısında batıya geziye çıkan Türkler, batının gelişmişliği, varsıllığı, güçlülüğü ve kendine olan güvenlerini gözlemlediklerinde kendi ülkelerinin yoksulluk ve geriliklerinin nedenlerini sorgulamaya başlayarak şu sorular üzerinde yoğunlaştılar;

"Büyük Osmanlı İmparatorluğu niçin çöküyor?"

"Avrupa ilerlerken ve gelişirken Osmanlı İmparatorluğu niçin geriliyor? Avrupanın başarısının gizi nedir?"

"Osmanlı Devleti nasıl kurtarılabilir?"

İlk olarak önerilen umarda sorunun batının üretim düzeyi ve tekniğinin gelişmesinde yattığı öne sürüldü. Fakat ülkede bu alanlarda yapılan yenilikler ülkede gittikçe artan ekonomik güçlükleri çözmeye yetmediğinden 1860'lara gelindiğinde artık batılı yeniliklerin benimsenmesi değil fakat devletin otokratik iktidarının sınırlanıp sınırlanmaması veya nasıl sınırlanacağı tartışılmaya başlanmıştı. Bu tartışmanın en önemli ögesi genç ve okul eğitiminden geçmiş aydın-intelligentsia'nın din desteği ile birlikte yüksek bürokrasi ve Ulema'nın oluşturduğu oligarşiye karşı bir başkaldırıydı.

İşte ilk Türk aydınları olan bu öncüler siyasetten değil, ozanlar ve yazarlar arasından çıktı. (Fransız yazını esin kaynağı olan bu öncüler; İbrahim Şinasi (1826-71), Ziya Paşa (1825-80), Namık Kemal (1840-88)... gibi)

II.Mahmut'la başlayan köklü yenilikler İmparatorlukta okumuş, ülkücü ve tutkulu yeni yönetici ve seçkinler yaratmıştı. Batıdan gelen Avrupa eserlerinin çevirileri gençlerin batıya karşı öykünmelerine yol açarken uslarının yeni inanç ve

düşüncelerle dolması sonucu Avrupa'nın tersi bir aydın kümesi ortaya çıkardı. Batılı aydın herşeyden önce aydınlanan bir insanken Osmanlı'da Tanzimat'la yeşermeye başlayan aydın ise aydınlatan bir insandır. Bunun nedeni Devletin Osmanlı Ülkesi sınırları içindeki düşünce yapısında oldukça etkin olmasıdır. Devlet kendi istediği, yarar umduğu ve kendi işleyişine katkıda bulunan bir düşünce yaşamına izin vermiştir. Yani kısaca devlet düşünce yaşamını özellikle kendisi oluşturmuştur. Böylece devlet ile düşünce çakışmış, devletin olmadığı yerde ise düşünce boşlukta kalmıştır. Osmanlı devletinin kalıcılığı uğruna eğilim gösteren düşünceler doğdukları yer olan devletin içinde kalmışlardır. Bu yüzden ortaya çıkan her düşünce akımı genelde özgün bir düşünce ortamı kuramadıklarından batının düşünce dünyasından yararlanmaya kalkışmışlar fakat kendi toplum gerçeklerini yansıtmayan-(kendi toplum gerçeklerini kavramayadıklarından) görüşleri olduğu gibi topluma aktarmak yolunu seçtiklerinden eylemlerinde arzuladıkları hedeflere gelmeleri geçikmiştir. Çünkü böyle bir oluşum için halkın gereken desteği sağlanamamış olduğu için eylemleri kendi kümeleri ile sınırlı kalmıştır. Kısacası Osmanlı aydını kendi ülkesine özgü bir düşünce geliştirememiş onun savaşımını da verememiştir. Böylece düşünce üretmeyen aydınlarımızın yaptıkları tek şey batıda gelişen düşünceleri kendi toplumuna aktarmak olmuştur.

1. Y e n i O s m a n l ı l a r

Yeni Osmanlıların eylemi bürokrasinin üst katmanlarına karşı başlamıştır. Bürokrasinin genç üyeleri olan bu kümenin düşünceleri içinde anayasacı liberalizmi, çağdaş islamcılığı, olgunlaşmamış bir Türkçülüğü, sosyalizmi savunan görüşler sözkonusudur. Kümenin siyasal bir izlencesi olmadığı belirgin olmasına karşın anlaştıkları tek nokta, anayasacılığın çerçevesinde bir muhalefet oluşturmaktır. Meşrutiyet düşüncesinin oluşması ve yayılması konusunda bu kümenin katkısının önemi büyük olmasına karşın bu küme aydınları Osmanlı toplumundaki kurumların değişmesi gerektiğini ve bu değişikliğin Avrupa uygarlığı karşısındaki konumunu tartışma yoluna gitmişlerdir.

Herhangi bir izlencesi ve ideolojisi olmayan bu kümenin görüşüne göre Avrupa kurumları biçimsel olarak aktarılırsa güçlü ve çağdaş bir devletin kendiliğinden ortaya çıkacağı çok yaygındı. Genç Osmanlılara göre yenilikler çökmekte olan İmparatorluğu güçlendirecek bir amaçtı, kuracakları yeni batılı kurumlarla Batı'nın gittikçe artan saldırılarına karşı koyacak bir güç oluşturulacağını umuyorlardı. Ulusculuktan uzak bir görüş açısıyla İmparatorluğun içindeki azınlıklarla işbirliği düşündükleri halde azınlıklara eşit haklara sahip ortaklar gözüyle de bakmıyorlardı. (1)

2. G e n ç T ü r k l e r .

II. Abdülhamit'in baskıcı yönetiminden kurtulup Meşrutiyet yönetiminin yeniden kurulması için savaşım veren bu küme 1889'da Askeri Tıp Okulu öğrencileri arasında kuruldu. Amaçları Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını ve dağılmasını önlemeye yönelik olduğundan Avrupa Devletlerinin baskılarından ve karışımlarından (içişleré) kurtulmak için onlar kadar kendi ülkelerinin de güçlendirilmesini savunuyorlardı.

Bunu sağlayacak tek yolun ise Meşruti bir yönetim ile birlikte Anayasanın yeniden işlerlik kazanmasından geçtiğini belirtmekteydiler.

Genç Osmanlılara göre örgütlenme ve gizli siyasal çalışma alanında bir ustalığa sahip olan bu küme ideolojik olarak Türkçülüğe yakın olmakla birlikte ülkenin ulusculukla parçalanabileceği düşüncesiyle Osmanlılık düşüncesini savunuyor görünmekteydiler.

C. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASAL GELİŞMELERİ

1. İ t t i h a t v e T e r a k k i

Türklük, diplomalılık, gençlik ve yönetici sınıftan olmak İttihatçıların genel özelliklerindedir. Gizli ve yasa dışı bir örgüt olan İttihat ve Terakki çalışmalarını kendi tüzüğü doğrultusunda gerçekleştirmekteydi. Amaçları Genç Türk kümesinin amaçlarıyla aynıdır. Çünkü bu küme İttihat ve Terakkiyi kurmuştur.

(1) J.R.Ramswar, Jön Türkler ve 1908 İhtilali, İstanbul: Sander Yayınevi, 1982, s.2

Özgürlük savaşımının öncüsü olan örgütün meşrutiyetle birlikte iktidar üzerinde mutlak bir egemenlik kurması ve baskıyı geri getirmesinin nedenleri neler olabilir; Meşrutiyetin ilanında 19 yıllık bir deneyime sahip olan özgürlük kaynağı örgütün yurtiçi ve yurtdışı özgürlük severlerin birleştiği türdeş olmayan bir yapısı vardı.

Saltanatçı, cumhuriyetçi, sosyalist, liberal, Türkçü, hilafetçi ve her tür siyasal düşüncelerden insanlar örgüt çatısı altında Abdülhamit-II'ye karşı birleşmişlerdi. Örgüt yapıcı ve devrimci geçmişi sayesinde özgürlük severlerin toplandığı bir ocak ve kutsal bir simge sayılmış ona üye olmak bir vatan görevi ve şeref borcu bilinmiştir. Örgütün çatısı altında toplananların görüşlerinde Meclis'in ilk açılışında derin düşünce farklılıkları ortaya çıktı. sorunların çözümlenememesi üstelik artması örgüte olan güveni sarsmış ve örgüt çözülmeye başlamıştı. Örgüt bir yandan kendisinden kopmaları engelleyecek önlemleri alırken öte yandan seçimlerde baskı yöntemiyle özgürlüğü kısıcı önlemlere gitmiştir. Gerçekten örgüt toplumsal herhangi bir sınıfa dayanmadığından izlencesinde sürekli değişikliklere gidilmiş 1908'lerde koyu bir Osmanlıcılık inanı ve liberal bir izlençe savunulurken 1911'lerden başlayarak Türkçü-uluscu bir akım izleyerek belli alanlarda liberalleşmeye yönelmiştir. Siyasal açıdan merkezîyetçi olan örgüt ekonomik alanda ise devletçiliği savunmuştur. (1) İttihat ve Terakki siyasal tarihimize Meclis çoğunluğunun parti kümesi baskısıyla birlikte uygulamış ve siyasal iktidarı ele geçirerek tek partili düzenin ilk uygulayıcısı olmuştur. Örgüt Anayasa ilkelerini çoğunluğun sağladığı güçle istediği gibi değiştirerek yetkeyi eline almış Anayasa üstü bir konuma oturmuştur. Çoğunluk üstünlüğünü kullanarak 10 yıl süreyle sıkıyönetim uygulayarak Anayasal hak ve özgürlükleri yararlanılmaz ve kullanılmaz bir biçime sokmuştur.

(1) Tarık Zafer Tunaya, Hürriyetin İlanı; İstanbul: Baha Matbaası, 1959, s.32-3

Tarihimizde ilk kez yasa gücü taşıyan kararnamelemler çıkararak istedikleri yasaları istedikleri hızla uygulamaya koymuşlardır. Muhalefete karşı genel bir sindirme eylemi uygulayan örgüt iktidar adayı olarak gerekli niteliklere sahip olmayan siyasal kümeleri ortadan silmiştir. Bunun sonucu 1911'lerde bütün muhalefet birleşerek 'Hürriyet ve İtilaf' adında türdeş olmayan bir partiyle iktidara karşı ortak eyleme geçmişlerdir. (1)

Tüm bu olumsuzluklarına karşın 1911'lere gelindiğinde parti mutlakiyetçi, devletçi ve ulusculuk ilkelerine bağlı bir izlenmeyi uygulamaya başladı. Türkçülük akımının etkisindeki ulusculuk, batılaşma ve laikleşme ile aynı anlamda kullanıldı. Sosyal ve ekin sel alanlarda oldukça etkili ve olumlu çalışan örgüt-parti ve birimleri ulusculuk ve batılaşma bağlamında eğitimi ön plana çıkartarak üniversite özerkliği ile birlikte üniversitelere kız öğrencilerin alınmasına başlandı. Dönem içinde kadın sorununa eğilener ek, kadın dernekleri, ulusal nitelikli kütüphaneleri, arşivler; yanısıra müzik, resim, müzecilik, flimcilik, coğrafya ve gezim (turizm) alanlarında çalışmalar özendirilmiş 'Türk Ocağı' ile de ulusculuk toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Örgüt ve kurumları halka inerek eğitici kurs ve seminerler düzenlemişler yanısırada yardım dernekleri ve semt dispanserlerini halkın yararına sunmuşlardır. Ve eğitimin laikleşmesi için bir araştırma merkezi kurulmuştur.

Ekonomik alanda en önemli adım Batılılara karşı tek taraflı olarak ekonomik ayrıcalıkların yadsınması olmuş, yanısıra ilk ulusal banka, kooperatifler kurularak özel ve kamu girişimi işletmeler oluşturulup halkın yerli malı kullanması özendirilmiştir. Yerli işleyim ve tecimin gelişmesi için çalışılıp bu alanda esnaf ve meslek kuruluşları oluşturulmuştur. (2)

Örgüt kurduğu parti diktatörlüğü ile Türkçülük akımı ulusal bir sosyal-siyaset olarak uygulama alanına aktarılarak batılılaşmak ve laikleşmek olarak algılandı. Örgütün pek çok iç ve dış

(1) Tunaya, a.g.y., s.40-5

(2) Tunaya, a.g.y., 50-2

sorunlar arasında gerçekleştirdiği çok olumlu uygulamalarının ve çalışmalarının yanında özgürlük ortamı dışında ve baskıcı bir yöntemle bunları başarmış olması İttihat ve Terakki hakkında özür kabul etmeyen bir değer yargısı oluşmasına yol açmıştır. Ama genç cumhuriyetin ilk filizlerini oluşturan deneyimlerin ve çağdaşlaşma alanlarında atılan çok olumlu adımların, bugün örgütün günahlarını azaltmaktadır diyebiliriz.

2. H ü r r i y e t v e İ t i l a f

İttihat ve Terakki'nin yurt içinde uyguladığı yoğun baskı sonucu İttihatçılara karşı kümelerin birleşmesinden oluşan (21 Kasım 1911) 'Hürriyet ve İtilaf' Partisi'nin türdeş olmayan yapısı içinde, genelde Türk olmayan milletvekilleri ve aşırı dinci kümeler ön sıradaydı. Meclis tabanı Mutedil Hürriyetperveran Partisi, Ahali Partisi ve Hizb-i Müstakil'den oluşan Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne Osmanlı Ahrar Partisi ve Osmanlı Demokrat Partisi'nden bazı milletvekilleri katılmışlardır. (1)

Meclis tabanı karmaşık ve karışık olan bu partinin siyasal izlencesi ve dünya görüşlerinde bir birliktelikten söz etmek gülünç olur. Her ne kadar aynı özellikler İttihat ve Terakki'de de görülürse de bu Hürriyet ve İtilaf'ta çok belirgindir, Böyle bir partinin ideolojisinden, siyasal görüşlerinde bir birliktelikten söz edilemeyeceği gibi tutarlı ve dengeli bir izlenceye ve bakış açısına sahip olmadığı halde etkin bir güç olarak ortaya çıkmasının nedeni, ittihatçılara karşı düşmanca bir siyaset izlemek amacı olmuştur. I.Dünya Savaşı sonrası İttihatçılar yurtdışına kaçınca Hürriyet ve İtilafçılar Anadolu eylemine

(1) Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler-I; İkinci Meşrutiyet Dönemi, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, s.265-6

Bülent Daver, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", Dördüncü Askeri Tarih Semineri; Bildiriler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989, s.99

Kurtuluş Kayalı, "Hürriyet ve İtilaf", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 5, s.1437-8

karşı da düşmanca bir tutum içine girdi. Bunun nedeni Anadolu Eylemi'nin İttihatçılığın sürdürücü olarak görülmesiydi.

İttihat ve Terakki gibi Hürriyet ve İtilaf'ta sınıfsal bir tabanı olmadığından partinin siyasal ve sosyal sorunlara yaklaşımı pratik, pragmatik ve ampirik bir bakış açısı taşıdığından bir öğretiyeye dayanmamaktadır. Bu yaklaşım partiyi yeri geldiğinde oportünizme yaklaştırmıştır.

Parti izlencesi diyebileceğimiz ortak ilkelerinin en önemlileri arasında Osmanlıcı bir düşüncenin savunulması gelmektedir. Bu yaklaşımlarıyla İttihat ve Terakki'nin gizli Türkçü-Uluscu izlencesinin karşısında olup İmparatorluğun tüm uyrukları arasında eşitlik ilkesinin uygulanmasını savunmaktadırlar. Batılı demokrasi ve ülkelerde uygulayım alanı bulmuş olan merkez dışı bir yönetim biçiminin Osmanlı Ülkesi'nde uygulanmasını istemişlerdir. Ama uygulamada bu ilke değişik anasoy (ırk), ulus ve dinlerden oluşan İmparatorluğun parçalanmasını kolaylaştırıcı bir ilke olmuştur. Partinin dine karşı büyük bir hoşgörüsü vardır. Yöneticileri arasında dincî kümenin oldukça etkin olması, din ve duyuncu özgürlükleriyle, dinsel geleneklere saygıyı ön plana çıkartmıştır. Ekonomik alanda ise devletçilik karşıtı bir liberal ekonomi politikası önermişlerdir. Bunlarla birlikte parti demokrasi ve parlamenterizmi açıkça savunmasına karşın düzende ise meşruti monarşiyi benimsemiştir. Çağdaş bir toplum için gerekli olan laiklik ve cumhuriyetçilikten uzak olan bu izlencenin sosyal sınıflar için toplumsal içerikli önerileride bulunmamaktadır. (1)

Parti ülke düzeyinde kamuoyunda, ulusal, ulusalcı bir konuma uzak olduğundan toplumca benimsenmemiştir. Diğer yandan müslüman olmayan azınlıklara yönelen politikası nedeniyle Anadolu'da yığınsal tabana ulaşamamış üstelik uygulamak istediği

(1) Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler-I; İkinci Meşrutiyet Dönemi; a.g.y., s.268-9
 Daver, a.g.m., s.100
 Kayalı, a.g.m., s.1440

merkezdışı yönetim sistemi de kamuoyunda kuşku uyandığından siyasal yaşamı boyunca pek başarılı olamamıştır. (1)

D. CUMHURİYET ÖNCESİ DÜŞÜNCE ORTAMINDA GELİŞEN DÜŞÜNSEL AKIMLAR

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla çöküntüye yaklaştığı yıllarda devleti kurtarmak ve varlığını sürdürmek amacıyla düşünsel alanda akımlar geliştirilmiş ve umar yolları önerilmiştir.

Geri kalmışlığımızın ana nedenlerinin sorgulanmasında bu akımlar tümüyle çağdaş bir içeriğe, tutarlı bir mantığa ve ülkenin toplumsal gerçeklerine uymadıkları için etkileri sınırlı kalmış, ve çağdışı devletin sürdürülmesine olanak sağlamıştır. Tüm bu akımların temel yanılığı ise önerdikleri yollarla çağdışı İmparatorluğun tümüyle çağdaşlaşacağına inanılması olmuştur.

M. Kemal aydınlarımızın içine düştüğü yanılığı şöyle betimlemektedir: "Ulusuz uzun yıllar, aymazlık içinde bırakan değişik nedenler arasında, asıl noktaya tek bir sözcükle belirtmiş olmak için diyebilirim ki, bütün yoksulluklarımızın salt nedeni; düşünüş biçimi sorunudur. İnsanlar ve insanlardan oluşan topluluklar, doğru bir düşünce yapısına sahip olmalıdırlar. Düşünüş biçimi zayıf, çürük, yanlış, bayağı olan bir sosyal topluluğun bütün çabası boşunadır..."

...Sürekli olarak silahla uğraşma, düşmanlık duyguları yüzünden Batı'nın yenilikleriyle ilgilenmemek, gerilememizdeki etkenlerin diğer önemli bir nedenini oluşturur.

Bu saydığım nedenlerden başka, asıl bizim ulusun, özellikle aydınlarımızın çok dikkatle, çok önemle gözönüne alacağı bir neden vardır ve bence bu neden, şimdiye değin ilerleyemeyişimizin, en son basamakta kalışımızın-unutmayalım-ülkemizin baştan başa

(1) Daver, a.g.m., s.106

bir yıkıntı oluşunun asıl nedenidir. Gerilememizin bu ana nedeni şu nokta oluşturuyor: İslam dünyası iki ayrı sınıf kesiminden oluşmuştur. Biri çoğunluğu oluşturan halk, ötekisi azınlıkta kalan aydınlar... Düşünce biçimleri bozuk olan uluslarda büyük çoğunluk başka ereğe, aydın denen sınıf başka düşünceye sahiptir. Bu iki sınıf arasında tam anlamıyla bir aykırılık ve ayrılık vardır. Aydınlar çoğunluktaki yığınları-kitleyi kendi amacına yöneltmek ister, halk yığınları ise bu aydın sınıfına bağlı olmak istemez, o da başka bir yön saptamaya çalışır. Aydın sınıf, çoğunluktaki kitleyi düşüncelerini aşılama ve aydınlatma yoluyla kendi amacına göre inandırmakta başarılı olamayınca, başka araçlar kullanmaya yönelir. Halka baskı yapmaya, zor kullanmaya başlar, halkı baskı altında bulundurmaya kalkar.

Artık burada, asıl çözümlenmesi gereken noktaya geldik. Halkı ne birinci yöntem ile, ne de zorlama ve baskı ile kendi ereğimize sürüklenmede başarılı olamadığımızı görüyoruz. Neden?

Arkadaşlar! Bunda başarılı olmak için aydın sınıfla halkın düşünce biçimi ve ereği arasında doğal bir uyum olması gerekir. Yani aydın sınıfın halka aşılacağı ülküler, halkın ruh ve duyuncundan alınmış olmalı. Oysa bizde böylemi olmuştur? O aydınların aşılama istedikleri ulusumuzun ruhunun derinliklerinden alınmış ülküler midir?

Kuskuşuz hayır. Aydınlarımız içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat genellikle şu yanlışımız da vardıki, araştırma ve incelemelerimize konu olarak çoğu kez kendi ülkemizi kendi tarihimizi, kendi geleneklerimizi, kendi özelliklerimizi ve gereksinmelerimizi almayız. Aydınlarımız belki bütün dünyayı, bütün öteki ulusları tanır, fakat kendimizi bilmeyiz!

Aydınlarımız, ulusumu en mutlu ulus yapayım der. Başka uluslar nasıl olmuşsa onu da tıpkı öyle yapayım der. Ancak düşünmeliyiz ki, böyle bir kuram hiçbir dönemde başarılı olmuş değildir. Bir ulus için mutluluk olan bir şey başka bir ulus için yıkım olabilir. Aynı neden ve koşullar, birini mutlu ettiği halde

ötekini mutsuz edebilir. Onun için bir ulusa gâdeceği yolu gösterirken, dünyanın her türlü biliminden, buluşlarından incelemelerinden yararlanalım; ancak unutmayalım ki asıl temelî kendi içimizden çıkarmak zorundayız.

Ulusumuzun tarihini, ruhunu, geleneklerini doğru, sağlam, doğruluktan sapmayan bir bakışla görmeliyiz. İtiraf ederim ki bugün günümüzde bile genç aydınlarımız arasında halk ve çoğunluğa uyum sağlanmış değildir. Ülkeyi kurtarmak için bu iki düşünce biçimi arasında uyumu gerçekleştirmek gerekir. Bunun içinde, biraz, halk yığınlarının yürümesini çabuklaştırması, biraz da aydınların çok hızlı gitmesi, gereklidir. Ancak halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak, daha çok ve daha fazla aydınlara düşen bir görevdir. (1)

1. O s m a n l ı c ı l ı k

Osmanlıcılık akımı İmparatorluğun sınırları içinde yaşayan tüm ulusların-etnik kümelerin hangi sayı, hangi dinden olursa olsun bir 'Osmanlılık' duygusu yaratılarak ülke çıkarları yönünde Osmanlı ulusu içindeki her soydan gelen topluluklar eritilecek ve toplumda Osmanlılık oluşacaktır. Böyle bir düşüncenin toplumda kök salması ulusçuluğun yarattığı ayrılıkları, bağımsızlaşma çabalarını önleyeceğinden her birey ülkesinin yücelmesi, ile birlikte kendisinin de yücelmesi sağlanacağından yeniden o eski güçlü konuma gelinecektir.

Böylece yeni oluşturulan ulus içinde eşitlik ilkesine dayanan ayrıcalıksız Osmanlı yurttaşlığı biçimleneceğinden bunu sağlayabilmek için bir an önce meşrûti bir yönetime geçilmesi ve açılacak meclisle tüm uyruklara temsil hakkı verilerek kurtuluşun önkoşulu gerçekleştirilmelidir.

Tanzimatla birlikte ortaya çıkan ve aydınlar arasında egemen olan bu düşünce hem Genç Osmanlılar hemde Genç Türkler

(1) Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, Ankara: Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1961, s.138-40

kümelere tarafından benimsenip savunulmuştur. Bu akım Devleti'nin Balkan Savaşı'ndan yenik çıkmasıyla ortaya çıkan Müslüman olmayan Ulusların büyük çoğunluğunun İmparatorluktan kopuşuyla önemini yitirmiştir.

2. İ s l a m c ı l ı k

Tanzimat Buyruğu'nun metninde de belirtildiği gibi her alanda geriliklerin ve yozlaşmaların tek nedeninin dinsel kuralların bütünüyle yerine getirilmemesi sonucu ortaya çıktığı görüşünü savunan 'İslamcılık akımı' İslamın kurallarının varolan devlet ve toplum düzenlerinin en iyisini, en gelişmişini ve en yararlısını sağlayacağını belirterek İslam kurallarının ödün verilmeden devlet ve toplum yaşamında uygulanmasını istemişlerdir. Çünkü İslam yeryüzündeki öteki dinlere oranla bilime daha saygılı, yeniliklere açık, geniş hoşgörü ve özgürlük yanlısı bir öze sahiptir. Yeryüzündeki bütün İslam ülkeleri arasında bir birliktelik oluşturulması (Halifenin Osmanlı Sultanı olduğundan) ile Osmanlı Devleti yine o eski güçlü ve saygın konumuna erişecektir. O halde Osmanlı Devletini kurtarsa kurtarsa din, yüce din İslam kurtarır; düşüncesi toplumdaki elverişli koşullar nedeniyle ön plana çıkmıştır. Çünkü herşeyden önce İmparatorluğun varlık nedeni, temel felsefesi ve erk kaynağı İslamdı. Yoğun etkisini II. Abdülhamit döneminde sürdüren İslamcılık akımı Balkanlar'daki 'Pan-İslavizm'e karşı bir silah olarak kullanılırken toplumdaki siyasal karşıtlarının da gücünü kırmak istemekteydi.

İslamcılara göre İmparatorluğu bu duruma sürükleyen ana neden Batıya öykünmeydi. Çünkü her türlü kötülükler batıdan gelmiş ve İmparatorluğu bu duruma getirmiştir. Oysa batıya öykünmeye hiç gerek yoktur. Kuran her konuda gerekli bilgilerle donatılmıştır. Kuranın özü bilimdir. Tek yol göstericimizde kuran olmalıdır.

3. T ü r k ç ü l ü k

Öncülüklerini Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın yaptıkları Türkçülük akımı İmparatorluk'ta en geç olarak ortaya çıkmasına karşın Cumhuriyet'le ulusal devlet olma uğraşlarında önemli

ölçüde etkili olmuştur. 1890'larda Balkanlar'da başlayan ulusculuk akımları orada yaşayan Türkleri'de etkileyerek Osmanlı Devleti'nde Türk ulusculuğu düşüncesinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. II. Meşrutiyetle (1908) kurulan 'Türk Derneği' ve ardından 1911'de kurulan 'Türk Yurdu Derneği' bu akımın gelişme kaynakları olmuşlardır.

Türkçülüğün genel amaçları şöyle özetlenmektedir; "Osmanlı bayrağı altında bilinçsiz bir yaşam süren Türkler ulusal bir duyunca sahip kılınacak, ulusallığını algılama, ulusal varlığına bilinç aşılarmış Türkler, Uluslararası İslamcılığa güçlü bir öge olarak sokularak, aynı zamanda saltanatın dayanışma dayanakları da pekiştirilecektir. Bu amaç gerçekleşince Osmanlı sınırları dışında ve içindeki Türklere din ve dil bağlarıyla tinsel yönden bağlı milyonlarca Türk'de ulusal bir duyunc kazanmış ve uygarlık ve insanlık yolunda ilerlemiş olacaktır. Hatta güçlü bir Türk ulusculuğunun İslam birliği kadar geniş bir Türk birliği de oluşturması olasıdır." (1)

Akımda işlenen en önemli ögeler ulusal bir dil, din, soy ve ölkü birliğidir. Devletin de yaşaması için herşeyden önce bu ögelere dayanması zorunludur. Yani İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Türkler ölkü birliği ve ulusal bilinçle bu geriye gidişi, parçalanmayı önleyebilirler. Devlet İmparatorluk içindeki diğer ulusların kendi devletlerini kurmak için savaşmaları sonucu zayıflamıştır. Bu çöküş ancak Türkçülükle engellenebilir. Türklük topluma yeni bir ruh, yeni bir canlılık, silkinişle güç kazandırır.

Türklerin birliği-'Turan' düşüncesi dışında bir görüşle yani ulusculuk ile devlet en sağlam ve en kutsal güç birliğine ulaşabilir.

Ateş Türkçülerin izlencesini yedi madde altında toplanmıştır, bunlar:

(1) İleten: Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989 s.71

1. Tüm Türklerle bir ulus bilinci ve ulusal ülküleri aşılmalıdır. Bunlar başarının önkoşuludur.

2. Çağdaşlaşmak gereklidir. Ama bu körükörüne bir öykünmecilik olmamalıdır. Ulusculuk çağdaş bir düşünce olduğundan Türkçülük çağdaşlaşmaya engel değildir.

3. İslam Dünyası ile iyi ilişkiler kurulmalıdır.

4. Siyasal amaçlara ulaşabilmek için ulusal bir ekonomi politikası izlenmeli ve özellikle batılılara verilen ekonomik ayrıcalıklardan kurtulunmalıdır.

5. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması konusunda umutsuzdurlar.

6. Siyasal bağımsızlıkla birlikte ekinsel bağımsızlıkta sağlanmalıdır. Ekinsel bağımsızlığın kapsamı dil, tarih, din, yetiştirme (yeni kuşakları eğitme) alanlarından ekonomik bağımsızlığı kadar uzanır.

7. Tüm Türkleri bir araya toplayacak bir devlet oluşturulmalıdır. (1)

İttihat ve Terakki'de Siyasal alanda önceleri üzeri örtülü Balkan Savaşı'ndan sonra açık olarak savunulan Türkçülük akımı, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başlamasıyla bu eylem içinde de etkin olacak yerini alacaktır.

4. B a t ı c ı l ı k

Osmanlı Devletinde Tanzimat öncesi dönemden başlayarak uygulanan pek çok yenilikler genelde batıya öykünme biçiminde gerçekleştirilmiştir. Daha sonraları İmparatorluğu içinde bulunduğu güç koşullardan kurtarmak amacıyla ortaya çıkan bu akım-izlenince batılı çağdaş devletlerin düzeyine ulaşılabilmesi için Batının tekniğinin, toplumsal, ekinsel ve siyasal kurumlarının benimsenmesi üzerinde durmuştur. II.Meşrutiyet döneminde Batılaştırma konusu aydınlar arasında yoğun tartışmalara sahne

(1) Ateş, a.g.y., s.73-4

olurken Batının bütünüyle siyasal, ekonomik ekinsel ve toplumsal bir düzen olarak alınmasını savunanlar 'bütüncül' olarak Batıcılığını benimsemişlerdir. İlimli batıcılar diye adlandırılan karşıt küme ise ülkeyi sömüren batının ekinin alınmasına gerek olmadığını onun teknik ve bilgi birikiminin alınmasını savunmuşlardır. Diğer bir anlatımla İlimliler batıdan alacaklarını seçerek almak ve ulusal değerlere saygı göstererek doğu ile batıyı uyumlu bir biçimde bağdaştırmak düşüncesindeydiler.

Genelde batıcılar dincilere karşıt olmamakla beraber inanç kaynağı olarak müslümanlığa ve onun evrensel değerlerine inanıyorlardı. Osmanlılığı ise çeşitli uluslardan oluşan bir devletin birliğini sağlayacak ana bir ilke olarak hem de İmparatorluğun temeli ve güç kaynağı olan islamiyeti mantıksal olarak tamamlayan bir öge olarak kabul etmekteydiler. (1)

Batıcıların ileri sürdükleri başlıca yenileşme umarı ise eğitim yolu ile halkın aydınlatılmasıydı. İmparatorluğun başına gelen bütün kötülüklerin kaynağında bilgisizliğin bulunduğunu kabul ediyorlardı. Savundukları ülküde ise tek eşli evlilikten ulusal ekonominin gelişmesine kadar bir dizi yeniliklerin yerine getirilmesini istiyorlardı.

Bütüncül batıcılardan Abdullah Cevdet 1913'de "Bir ikinci uygarlık yoktur, uygarlık Avrupa uygarlığıdır, bunu gülü ile dikenini ile benimsemek zorunludur" derken isteminde Avrupa Uygarlığı'nın tümüyle benimsenerek Türkiye'nin uygar Avrupa'nın bir parçası durumuna gelmesini dilemekteydi. (2)

Batıcıların izlencesi A.Cevdet'in 1912'de 'İçtihad' dergisinde "Pek Uyanık Bir Uyku" adlı iki makalesinde yayımlandı. Çok uzun ve detaylara inen bu izlencenin ana görüşünü şöyle özetleyebiliriz; Osmanlı Sultanının bir eşi olacak ve hiçbir cariyesi olmayacaktı. Şehzadeler haremağalarının ve hizmetçilerin bakımından uzaklaştırılacak ve askerlik hizmetinde içinde olmak üzere

(1) Karpat, a.g.y., s.25

(2) Lewis, a.g.y., s.235

tam bir eğitimden geçirileceklerdi. Fes kaldırılacak ve yerine yeni bir başlık kabul edilecekti. Varolan kumaş fabrikaları genişletilecek ve yenileride açılarak aralarında padişah, şehzadeler, ayanlar, milletvekilleri, subay, memur, asker ve halk bu fabrikaların ürünlerini giymek zorunda olacaklardı. Kadınlar savurganlığa kaçmamak koşuluyla diledikleri gibi giyebilecekler ve bu konuda softa, polis ve külhanbeyler onlara karışmayacaktı. Tekkeler, Zaviyeler-türbeler kaldırılarak gelirleri eğitim bütçesine eklenecekti. Bütün medreseler kapatılarak yerlerine çağcıl eğitim kurumları oluşturulacaktı. Cübbe giyme hakkı yalnız din adamlarına verilecek, evliyalara adak ve sunular yasaklanarak buradan sağlanan birikimle para ulusal savunmaya aktarılacaktı. Muskacı, üfürükçü, falcı... gibileri ortadan kaldırılacaktı. Sayrılığın görüldüğü yerlerde sıtma sağaltımı zorunlu kılınacaktı. Yaşayanların kamu düzenine karşı inançları düzeltilirken yaşlılar için bakımevleri açılacaktı. Dilciler ve yazarlardan kurulu bir kurul tarafından sağlam ve arılaştırılmış bir Osmanlıca Türkçesi sözlüğü ve dilbilgisi hazırlanacaktı. Osmanlı toplumu hükümetlerinden ve yabancılardan hiçbirşey beklemeksizin yollarını, köprülerini, limanlarını, demiryollarını, kanallarını, vapurlarını ve fabrikalarını kendi uğraşları ve girişimleriyle kuracaklardı. Arazi ve vergi yasalarından başlanarak tüzel alanda bütün Yasalar yeniden düzenlenecekti. (1) Din ögesinin başat bir güç olduğu Osmanlı toplumunda Batılaşma deneyimi Batılı olmayan bir toplumda laiklik olmaksızın Çağdaşlaşmanın olanaksızlığı belirginleşirken süreç içinde çağdaş uygarlığa erişmek için laik düşünce yapısının kaçınılmazlığını gözönüne sermektedir. Bu önemli olumsuzluğa karşın bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kökenlerine indiğimizde Türkcülük akımı ile birlikte batılaşma akımının Cumhuriyet devrimlerinin belkemiğini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

(1) Lewis, a.g.y., s.236

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TOPLUMSAL VE SİYASAL KURUMLARIN
OLUŞUMU 'TÜRK DEVRİMİ'

Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımı'nın büyük bir utku ile sonuçlanması tuzel yaşamını tamamlamış bir İmparatorluğun yerine çağdaş bir 'Ulusal Türk Devleti'nin kurulmasına olanak sağlamıştır. Türk Ulusu için bir yeniden doğuş olan 'Türk Devrimi' M. Kemal'in önderliğinde üç evrede gerçekleşmiştir. Düşünsel hazırlık, eylem, ve yeniden düzenleme evreleri olarak adlandırılan ve birbirini izleyen aşamalar sonucunda 'Türk Devrimi' toplumsal ve siyasal kurumlarının oluşumunu tamamladı. Böylece Türkiyenin çağdaşlaşma ve demokratikleşme süreci de başlamış oldu.

A. TÜRK ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞIMI

Kırım Savaşı'yla(1853-1856) iyice suyüzüne çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu ekonomik, siyasal, toplumsal, ruhbilimsel ve ekinsel çıkmazların yolaçtığı yozlaşma ve gerilemeler, Batılı güç odakları için Osmanlı Ülkesi'nin Avrupa'da oluşan yeni güç dengeleri içinde paylaşılmasını gündeme getirdi.(getirmişti) Batılılar 'hasta adam' olarak nitelendirdikleri Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını 'Doğu Sorunu' olarak ele almışlardı. Osmanlı Ülkesi'nin paylaşımı sürerken, İmparatorluğun elinde kalan son topraklar ise istemeyerek içine sürüklendiği Birinci Dünya Savaşı'ndan(1914-1918) yenik çıkmasıyla, 30 Ekim 1918'de imzalamak zorunda bırakıldığı Mondros Ateşkes Antlaşması'yla, (Wilson İlkelerine Karşın) Bağdaşma Devletleri'nin daha önce aralarında yapmış oldukları gizli antlaşmalara uyularak bölüşülmüştür. Böylece Batılı güç odaklarının 'Doğu Sorunu' olarak adlandırdıkları Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı Anadolu'da bırakılan sınırlı topraklar dışında tamamlanmıştı.

Paylaşımın resmiliğini sağlayacak olan Paris Barış Görüşmeleri(18 Ocak 1919)nin Şubat oturumu sırasında Yunanistan delegesi Venizelos İzmir ve Batı Anadolu üzerinde bir istemde bulunarak bu alanın Yunanistan'a bırakılmasını istedi. İtalyanlar'ın yayılmasını önlemek isteyen İngilizler'in kışkırt-

ması sonucunda Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümlerine uygun olarak Yunanlılar Bağdaşma güçlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla 15 Mayıs 1919'da İzmir'i ele geçirdiler.

Yunanlıların İzmir'i ele geçirmeleri yıllardır her alanda tutsak ve ezilmiş olan Türk Halkı'nı saldırıya karşı direnmeye yöneltti. Hak saldırıdan kurtulmak için yurdun çeşitli yörelerinde bölgesel direnme odakları oluşturdu. 19 Mayıs 1919'da M. Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla da Türk Ulusu kurtuluşa giden yolda gerçek önderiyle buluştu.

M. Kemal, ülkesinin, kötü yazgısının değişmesi gereğine inanmış bir aydın olarak, daha Harp Okulu yıllarında neler yapılabileceğini kendisi gibi düşünen arkadaşlarıyla tartışmış ve çözümler önermiştir. Bu konuda hem düşünsel hem de eylemsel olarak kendisini geliştiren M. Kemal 1905'de kendisiyle aynı düşünceyi paylaşan arkadaşlarıyla 'Vatan ve Hürriyet' adlı örgütü Şam'da kurarak çalışmalara başlamıştır. O ülkesi ve Ulusu üzerinde oynanan acımasız oyunları çok yakından izledi ve değerlendirdi. Ülkesinin parçalanmasına yönelik tarihsel olayların da itmesiyle çağ dışı olan İmparatorluğun yerine, yeni ve çağdaş bir ulusal devlet kurmanın daha akılcı olacağına inanmıştı. İşte M. Kemal'de oluşan bu düşünce 'Türk Devrimi'nin düşünsel hazırlık devresidir. (1)

Türk Devrimi'nin temeli olan Ulusal Bağımsızlık Savaşımı'nın eylem evresi ise Samsun'da başladı. Anadolu'da başlayan direnişin parıltılarını sezen ve Başkent İstanbul'da savaşımı olanaksızlığını kavrayan M. Kemal ulusal direnişin sistemli olarak yapılmasının ancak 'Ulusal Ant' (Misak-ı Milli) sınırları içinde gerçekleşebileceğini görmüştü. O 'Ulusal Ant' sınırları içinde vatanın bir bütün olduğunu ve asla parçalanamayacağını vurgulaya-

(1) Hüseyin Kabaşakal, "Atatürk ve Türk Devrimi", Atatürk Haftası Armağanı, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, 1981, s.71

rak, hedefi olan "ulus egemenliğine dayanan, kısıntısız, koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk Devleti'nin yaratılacağına yürekten inanmıştı. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında bu inancı taşıyan M. Kemal, o anda ülkesinin içinde bulunduğu durumu Söylev'inin ilk sayfasında şöyle betimlemektedir. (1) "Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu topluluk, Genel Savaş'ta (I. Dünya Savaşı) yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir 'Ateşkes Anlaşması' imzalamış. Büyük Savaşın uzun yılları boyunca, ulus yorgun ve yoksul bir durumda. Ulusu ve yurdu Genel Savaş'a sürükleyenler kendi başlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin, soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini düşlediği alçakça önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız Padişah'ın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini ayakta tutabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş.

Ordunun elinden silahları ve cephesi alınmış ve alınmakta...

İtilaf devletleri, Ateşkes Anlaşması hükümlerine uymaya gerek görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana iline Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep'e İlgilizler girmişler. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon'la Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve görevlileri ve özel adamları çalışmakta. Daha sonra, sözümüze başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da İtilaf devletlerinin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor.

Bundan başka, yurdun dört bir bucağında Hıristiyan azınlıklar, gizli açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesi, devletin bir an önce çökmesi için çalışıp duruyorlar." (2)

Bu durum karşısında Anadolu ve Trakya'da yurdu savunmak için, Trakya Paşaeli, Doğu İlleri, Trabzon ve yöresi, İzmir ve yö-

(1) M. Kemal Atatürk, Söylev-I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978, s.1

(2) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.1

resinin elegeçmesini önleme ... gibi adlarla kurulmuş 'Haklarını Savunma' (Müdafaa-i Hukuk) örgütlerinin genelde kurtuluş için savundukları görüşler; yersiz, yerel düzeyde ve bazıları için ise İngiltere ve Amerika'dan koruyuculuk istemek biçiminde idi. (1)

M. Kemal'e göre, bu örgütlerin kararları tutarsızdı. Çünkü bu örgütlerin aldıkları kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürük ve temelsizdi. M. Kemal'in Samsun'a çıkmadan çok önceleri ne yapılabileceği konusunda düşünsel olarak hazırlandığı ve Samsun'da Anadolu topraklarına basar basmaz uygulamaya koyduğu kararlar, sağlam bir mantık ve düşünce ürünüydü. O'na göre; "Temel ilke, Türk Ulusu'nun onurlu ve saygın bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli var-sıl ve gönenmiş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar toplumlar karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve kollayıcılığını istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka birşey değildir. Gerçekten bu aşarlık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir buyurgan getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa, Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.

Öyleyse, y a b a ğ ı m s ı z l ı k, y a ö l ü m! İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin inansözü (parolası) bu olacaktı. Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı ? Tutsaklık. Peki efendim; öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak'mıydı ? (2)

M. Kemal'in inanına göre Türkler'in bağımsızlığına ve yurdu-na saldıranlar kimler olursa olsun, verilecek tek bir yanıt vardı:

(1) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.9

(2) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.10

silahlı direniş ve savaşım. O aldığı bu önemli kararın bütün gereklerini ve isterlerini ilk günden söylemenin olanaksızlığını vurgulayarak, "uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan ve olgulardan yararlanarak ulusun duygu ve düşünceleri üzerinde işlemek ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu". (1) demiştir.

O Ulusal Savaşım'da, ulusun gelişmesi ve yükselmesinde izleyeceği yolu bir 'ulusal sır' olarak duyuncunda taşıdığını belirterek gereğini yavaş yavaş bütün topluma uygulatmak zorunluluğunu hissetmiştir. (2)

İşte M. Kemal'i Ulusal Savaşım'ın ilk günlerinde önder, yol gösterici yapan düşünce bu idi. O yalnız bir bölgenin değil tüm yurdun kurtuluşunu savunmaktaydı. Ulusal Savaşım'ı gerçekleştirecek tek güç ise, yine ulustu. Kendi kendisini kurtaracak olan ulus, birlik ve beraberlik içinde özgürlük ve bağımsızlık amacına yönelmeliydi. O ulusal çöşkuyu yaratmak, yaymak, canlı tutmak ve bu yolla da ulusal birliği sağlama girişimlerine Samsun'dan başlamak zorundaydı. Ulusal bilincin yaratılması ise, ortak bir tarih, ortak bağlar, ortak anılar, ortak çıkarlar ve ortak tehlikelerden çekmekteydi. Ancak ortak olan bu kavramlar ile toplum bireyleri birbirlerine yaklaştırılabilir ve birlikte bir devinim sağlanabilirdi. Çünkü ulusal birlik ve bütünlük birlikte dayanışma ve yardımlaşma bilinci idi. Halkın ulusal benliğine kavuşması ve bu duyguyu yaşatması uluslaşmanın ön koşuluydu. Ulusal benlik öncelikle sağlanmadan Ulusal Savaşım yengi ile sonuçlanamazdı. Bu yüzden M. Kemal ulusun ulusal benliğinin kesinlikle korunması ve ona uzanacak ellerin de kırılması gereğine inanıyordu. Ulusal Savaşım'ın başarı ile sonuçlandırılmasında en az ulusal birlik kadar önemli olan bir başka sorun ise tüm toplumun benimsediği ve 'yasal' saydığı bir yetke (otorite) yoksa, bağımsızlaşmaya ulaş-

(1) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.11

(2) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.12

mak ve toplumsal gelişmeyi sağlamak olanak dışıydı. O Ulusal Savaşım'ı sürdürürken, tasarladığı, adımları atarken us'unu ve mantığını çok iyi kullanarak, toplumsal gerçekleri ve koşulları göz önüne alarak neyi nasıl, ne zaman, ne biçimde yapacağını ve nele-
rin yapılamayacağını saptayarak, hedefe doğru yürümüş, kararlar almış ve uygulamıştır, (1)

M. Kemal'in tüm olumsuzluk ve olanaksızlıklara karşın ulusal birlik ve yetkeyi sağlamasına neden olan iki önemli öge vardır. O Samsun'a İstanbul Hükümeti tarafından ordu denetçisi olarak gönderildiğinden, Erzurum Kurultay'ı öncesinde ordudan çekilmesine kadar Anadolu ve Trakya'daki tüm asker ve sivil yetkilerle devletin iletişim ağını kullanarak ilişki kurabilmiştir. Diğer önemli öge ise, Çanakkale Utkusunda ve öncesi savaşlarda elde ettiği başarılar ülkedeki hem seçkin sivil ve askeri kümeler hem de halk yığınları tarafından sevilip sayılmasını sağlamıştı. Bu olanaklarını iyi değerlendiren M. Kemal, düzenli olarak ilk ilişkilerini ordu komutanlarıyla kurmuştur. Onlardan ilk istemi ise, Anadolu ve Rumeli'deki yerel savunma örgütlerinin birleştirilmesi ve Sivas'ta ulusal düzeyde bir Kurultay'ın toplanmasıdır. O bu istemiyle işgalci güçlerin denetiminden ve etkisinden uzak bir 'merkez örgütü' - 'merkez organı' oluşturulmasını istemiş ve önerisini kabul ettirerek istemi doğrultusunda değişik bölgelerde çalışmalarına başlanmıştır. Böylece ulusal birliğe ve yeni bir yetke oluşturulmasına giden yolda ilk önemli adımlar atılmıştır. (2)

Bu ilk adımın ardından M. Kemal gittiği her yerde asker ve sivil yöneticilerle, halkla ve toplumun geleneksel güçleriyle konuşarak onlara ulusal birlik için çağrıda bulunmuştur. Ulaşamadığı

(1) Muzaffer Erendil, "Atatürk ve Demokrasi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: II, Ankara: Mart 1986, Sayı:5, s.416-7

Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y., s.125-151

(2) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.12-5

Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y., s.127
Erendil, a.g.m., s.417

yörelere ise Havza'dan genelgeler göndererek halkın ülkenin her yerinde işgal güçlerini yeren çöşkulu ve büyük toplantılar ve gösteriler düzenlemesini ve dünya kamuoyu yaratılmasına destek olmalarını istemiştir. Kendi katıldığı gösteri ve toplantılarda halkı her türlü saldırıya karşı silahla savunmaya 'ant' içtirmiş ve savaşım süresince ekin sel ve dinsel öğeleri (anıt, dua, vaaz) kullanmakta yarar görmüştür. (1)

Anadolu'da birinci ayını dolduran M. Kemal, bu süre içinde bütün ordu birlikleriyle ilişki ve bağlantı sağlamış elinden geldiğince, halkı aydınlatılmış, uyarmış ve sonucunda ulusal örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Artık bu işlerin bir komutan kimliği ile yürütülemediğini gören M. Kemal bundan sonra girişim ve yürütümlerin bir an önce kişisel olma niteliğinden çıkarılmasını ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve yansıtacak bir kurul adına yapılmasının gerekliliğine değinerek Anadolu ve Rumeli Ulusal Örgütlerinin birleştirilerek bunların bir merkezden yönetilmesinin sağlanması için, 22 Haziran 1919'da 'Amasya Genelgesi'ni yayınladı. Ülke'nin her yöresindeki sivil ve asker bütün kuruluşlara gönderilen bu genelge Türk Ulusal Savaşım'ının yönlendirilmesinde kullanılan ilk belgelerden biri olması nedeniyle önemlidir. (2)

Bu genelgenin önemli noktaları şunlardır:

1. Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.
2. İstanbul'daki hükümet, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuş gibi gösteriyor.
3. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır.
4. Ulusun durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden

(1) Atatürk Söylev-I, a.g.y., s.16-18

Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y., s.128

(2) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.22

ve denetimden kurtulmuş ulusal bir kurulun varlığı çok gereklidir.

5. Anadolu'nun her yönden en güvenilir yeri olan Sivas'ta Ulusal bir kurultayın tez elden toplanması kararlaştırılmıştır.

6. Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin olabildiğince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.

7. Herhangi bir kötü durumla karşılaşılabilen düşünilerek, bu iş, ulusal bir sır gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlere kimliklerini gizleyerek gelmelidir.

8. Doğu illeri adına 10 Temmuzda Erzurum'da bir kurultay toplanacaktır. O güne değin öteki il delegeleri'de Sivas'a ulaşabilirlerse Erzurum Kurultayı'nın üyeleri de Sivas'ta yapılacak genel toplantıya katılmak üzere yola çıkarlar. (1)

Türk ulusal benliğinin uyanışının bir kanıtı olan ve Türk Ulusunun kendi egemenliğini kendi eline alması gereğini belirten bir belge olan Amasya Genelgesi Ulusal Savaşım'ın gereğini ortaya koyan bir program niteliği taşımaktaydı. Aynı zamanda bu genelge dış dünyaya, ülkeyi paylaşmak isteyen ve bu amaçla çeşitli kent ve yörelere asker çıkartan Batılı saldırgan güçlere ve diğer ülkelere bir gerçeği açıklamakta ve buna göre davranımlarını belirtmektedir: İstanbul yönetimi artık Türk Ulusu'nu temsil etmemektedir. " Türk ulusuyla konuşacak, görüşecek, karara varacak, anlaşma yapacak bir konunuz, bir sözünüz, bir işiniz, bir düşünceğiniz varsa, onu, Padişahla onun hükümetiyle değil, 'biz' imle, 'ben' imle Sivas'ta toplanacak Ulusal Kurultayın seçeceği temsilcilerle konuşacak, tartışacak, anlaşacaksınız." (2)

Bu açıdan Amasya Genelgesi uluslararası ilişkilerde Türk Ulusal Eylemi'ni, eylemin önderini, uygulayıcı ve yöneticilerini devreye sokmaktadır. Oysa bu aşamada Ulusal Direniş Eylemi'nin herhangi bir organı, bir kurultayı, bir temsilciler meclisi ve yürütme kurulu oluşturulmamıştır. M. Kemal ana hedefi olan ulu-

(1) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.22-3

(2) Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y., s.129

salı birlik ve yetkenin Sivas'ta toplanacak ulusal kurultayla sağlanacağına inanmıştır.

Genelgenin yayınlanmasından hemen sonra Sivas'a geçen M. Kemal, ardından Erzincan ve Erzurum'a geçmiştir. Bu arada O'nun Ulusal Eylemi örgütlemesi ve yönlendirmesi engellenemediğinden İstanbul saray yönetimi ordu denetimciliği görevine son verince ordudan çekilerek ulusal amaç yolunda ortaya atılma kararı aldı. "Ulusal amaçlarla ortaya atılacakların yok edilmesini düşünenler bugün yalnız Saray, İstanbul Hükümeti ve yabancılardır. Ama bütün halkın aldatılabileceğini ve bize karşı duruma çevrileceği olasılığını da düşünmek gerekir. Önder olacakların, her ne olursa olsun, tutulan yoldan dönmeleri, yurttan barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye değin amaç uğrunda özveriyi sürdüreceklerine işin başında karar vermeleri gerekir. Yüreklerinde bu gücü duymayanların işe girişmemeleri çok iyi olur. Çünkü, böyle bir durumda hem kendilerini ve hem de ulusu aldatmış olurlar.

Bir de söz konusu görev, resmi orun (makam) ve üniformaya sığınarak el altından yapılamaz. Böyle bir tutum bir ölçüye değin yürüyebilir. Ama, artık o dönem geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve ulusun hakları adına yüksek sesle bağırarak ve bütün ulusun, bu sese katılmasını sağlamak gerekir." (1)

Sıradan bir yurttaş olarak Ulusal Savaşım'ı sürdüreceğini tüm halka ve İstanbul hükümetine bildiren M. Kemal, 23 Temmuz-5 Ağustos tarihlerinde yapılan Erzurum Kurultayı'ndan gücüne yeni güç katarak çıkmıştır. Erzurum Kurultayı'nda halk ve ileri gelenleriyle bütünleşen M. Kemal, Kurultay'ın hem başkanlığına seçilmiş hem de 'Temsilciler Kurulu'nun başına getirilmiştir. Kurultay'da yurt ve ulusun kutsal varlıklarını kurtarma ve koruma konusunda son sözü söyleyecek gücün ulusal istenç (buyrum) olduğunu vurgulayan M. Kemal "ulusun yazgısında sözünü yürütecek bir ulusal istençin ancak Anadolu'dan doğabileceğini açıklıkla belirtti ve ulusal istence dayanan bir 'Ulusal Meclis'in oluşturulması

(1) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.32

ve gücünü ulusal istençten alacak bir hükümetin kurulmasını ilk çalışma ereği olarak gösterdi." (1)

Erzurum Kurultayı, kurultaya katılan üyeler yönünden bölgesel düzeyde olmasına karşın aldığı kararlar yönünden ulusal düzeydedir. Türk Ulusu açısından büyük önem taşıyan bu karar ve ilkeler;

1. Ulusal sınırlar içinde bulunan yurt parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz.

2. Ne türlü olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması durumunda ulus, birlikte direnecek ve savunacaktır.

3. Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğinin sağlanmasına İstanbul Hükümeti'nin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri Ulusal Kurultay'ca seçileceklerdir. Kurultay toplanmışsa bu seçimi Temsilciler Kurulu yapacaktır.

4. Ulusal gücü etken ve ulusal istençi egemen kılmak temel ilkedir.

5. Hristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.

6. Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul olunamaz.

7. Ulusal Meclis'in hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır.(2)

Erzurum Kurultayı'nın temel ilke olarak ele aldığı 'Ulusal gücü etken ve ulusal istençi egemen kılma' düşüncesi ile ulusun kendi yazgısı üzerinde karar sahibi olduğu ve olacağı belirlenerek yeni bir 'yetke' ve 'birlik' oluşturulmak istenmektedir. Yeni oluşturulan Temsilciler Kurulu ile de karar alacak, uygulayacak, kapsamı ve kuralları belli olmasa bile gerektiğinde yargılayacak ve cezalandırılacaktır. Böylece Ulusal Savaşım Eylemi'nin yürütülmesinde tasarlandığı gibi Sivas'ta daha etkin ve daha ileri ulusal kararlar alınması sağlanabilecektir.

(1) Atatürk, Söylev-I, a.g.y. s.47

(2) Atatürk, Söylev-I, a.g.y. s.47

4-12 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleşen Sivas Kurultay'ı Amasya Genelgesi çağrısı ile yurdun dört bir yanından gelebilen delegelerle toplandı. Kurultay'ın dördüncü günü asıl konu olan Erzurum Kurultay'ı Tüzüğü görüşülerek sonuca bağlandı. Ulusal birliği sağlama ve yetke oluşturmada alınan kararlar ulusal düzeyde yaygınlaştırılarak yapılması gereken değişiklikler yerine getirildi. Bu değişiklikler;

" 1. Derneğin adı 'Doğu Anadolu Haklarını Savunma Derneği' iken 'Anadolu ve Rumeli Haklarını Savunma Derneği' oldu.

2. 'Temsilciler Kurulu Doğu Anadolu'nun bütünü temsil eder.' sözü yerine 'Temsilciler Kurulu yurdun bütünü temsil eder.' dendi. Üyeler arasına altı üye daha katıldı.

3. 'Nasıl olursa olsun, yurdumuza girmeyi ve işimize karışmayı Rumluk ve Ermenilik örgütleri kurma amacıyla yapılmış sayacağımızdan elbirliğiyle savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir.' yerine 'Nasıl olursa olsun, yurdumuza girmenin ve işimize karışmanın ve özellikle Rumluk ve Ermenilik örgütleri kurma amacını güden davranışların durdurulması için elbirliğiyle savunma ve uğraşma ilkesi kabul edilmiştir.' denildi.

Bu iki tümcedeki ayrılık, anlam bakımından kuşkusuz pek büyüktür. Birincisinde İtilaf devletlerine karşı düşmanca bir durum alınacağı ve direnileceği söylenmiyor. İkincisinde bu yön açıkça belirtilmiş oluyor.

4. Önemli tartışmalara yol açan tüzüğün dördüncü maddesi şu idi: 'Osmanlı Hükümetinin yabancı devletler baskısı karşısında buraları (yani Doğu İllerini) bırakmak ve buralarla ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşılırsa yönetim, siyasa, askerlik bakımlarından nasıl davranılacağına belirtilmesi ve saptanması' yani geçici yönetim kurma işi.

Sivas Kurultayı Tüzüğünde bu maddedeki 'buraları' yerine 'yurdumuzun herhangi bir parçasını bırakmak ve orası ile ilgilenmemek'... biçiminde kapsayıcı ve genel sözler kondu." (1)

Sivas Kurultay'ı sırasında alınan ve uygulanan iki kararla

(1) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.64

birlik sağlama ve yetke kurma doğrultusunda önemli adımlar atılmıştır. İlk karar kitlesel iletişimi sağlayacak olan 'Ulusal İsteteng' (İrade-i Milliye) gazetesi, öteki ise Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı olan Ali Fuat Paşa'nın Batı Anadolu Ulusal Güçler Komutanlığı'na atanmasıdır. Ulusal Örgüt'ün yayın organı olan gazette yetkeyi elinde tutan Temsilciler Kurulu'nun her türlü düşünce, karar ve uygulamalarını halka ve dünyaya ulaştıracaktır. Temsilciler Kurulu'nca bir Kolordu Komutanı'nın daha büyük yetkilerle başka bir göreve atanması yetkenin devlet ve hükümet görevlerini yürütmeye başladığını göstermektedir. (1)

Sivas Kurultayı ile Ulusal Direniş ve Ulusal Güçler daha da somutlaştırıldı. Bu oluşum Temsilciler Kuruluyula da bir 'geçici meclis' niteliğine büründü. Gerçekte henüz oluşturulmuş yeni bir Ulusal Meclis bulunmamakla beraber M. Kemal'in önderliğindeki Temsilciler Kurulu karar ve uygulamalarını 'Ulusal Meclis' varmış gibi yerine getirmektedir. Dayanak noktası ulus temsilcileri olan bu Kurul yetkesini gittikçe arttırarak gücünü kanıtlayacak bir duruma gelmiştir.

İstanbul'daki yetke ve onun hükümeti Anadolu'da ortaya çıkan bu yeni oluşumu yok etmek için her çareye başvurduğu halde başarılı olamadığından Ö'nun istemlerine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Anadolu Eylemi gücünü saptama ve kanıtlama girişimine ilk olarak 'Damat Ferit Kabinesi'ni hedef seçmiştir. Yirmibirgün süren bu güç gösterisi sonucunda Ulusal Eylemin ve onun önderinin istemleri gerçekleşerek, Damat Ferit kabinesi düşürülmüş hem ülke içinde hem de ülke dışında bu yeni oluşum tanınmaya başlanmıştır.

Gücünü halktan alan bu ulusal yönetim İstanbul'da kurulan yeni Ali Rıza Paşa Hükümeti'ni çeşitli devlet ve ülke sorunlarını görüşmek için zorlayarak istemlerini kabul ettirmiştir. 20-22 Ekim 1919'da Amasya'da başlayan görüşmelerde; ülkede seçimlerin

(1) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.122

Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y., s.134-5

yapılarak Meclisin bir an önce toplanmasının Padışah ve hükümetce benimsenmesi, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği'nin yasal bir kuruluş olarak İstanbul Hükümetince tanınması yeni meclisin Anadolu'da toplanması, yurdun bütünlüğü ve bağımsızlığının sağlanması, yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğunun kabul edilemeyeceği, Türkler'in oturduğu toprakların şu ya da bu biçimde bırakılamayacağı gibi önemli sorunlar İstanbul temsilcisi Salih Paşa ile görüşülüp tutanağa geçirilmiştir. Mustafa Kemal'in istemleri arasında yer alan Meclis'in İstanbul'da toplanması, Anadolu ve Rumeli Haklarını Savunma kümesinin oluşturulması ve kendisinin Meclis başkanlığına getirilmesi gerçekleşmemesine karşın 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Ulusal Meclis Erzurum ve Sivas Kurultayları'nda benimsenen düşünceler doğrultusunda hazırlanan 'Ulusal And'ı kabul etti. (1)

Özü nedeniyle Türk Ulusu'nun bir bağımsızlık bildirgesi olan 'Ulusal And' şu ilkeleri içeriyordu:

1. Osmanlı devletinin yalnızca Arap çoğunluğu bulunan ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondoros Ateşkeş Anlaşması'nın imzalanması sırasında düşman ordularının işgali altında kalan bölgelerin geleceği halkın özgür biçimde verecekleri oylara göre saptanmak gerekir. Sözü geçen ateşkes anlaşmasının çizdiği sınır içinde dince, ırkça, ve asılca birlik, birbirine karşı saygı, özveri duyguları ile dolu, gelenekleri ile toplumsal çevrelerine tüm olarak bağlı Osmanlı İslam çoğunluğunca oturu lan bölgelerin tamamı gerçekten ya da hükmen hiçbir nedenle ayrılamaz bir bütündür.

2. Halkı özgür kılar kılmaz Anavatan'a, kendi istekleri ile katılmış Kars, Ardahan ve Artvin için gerekirse yinelenmesi için halk oyuna başvurulmasını kabul ederiz.

3. Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın tüzel durumu da tam özgürce yapılacak halk oyu sonucuna uygun biçimde ortaya konmalıdır.

4. İslam Halifeliği'nin merkezi ve Osmanlı Saltanatı'nın başkenti İstanbul ili ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü

(1) Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y., s.135-6

tehlikeden uzak olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşuluyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın dünya tecimine ve ulaşımına açılması hakkında bizimle diğer bütün ilgili devletlerin oybirliği ile verecekleri karar geçerlidir,

5. Yeniden devletlerle düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde azınlıkların tüzeti- ne, yöre ülkelerdeki müslüman topluluklarında aynı tüzeden yarar- lanmaları koşulu ile, tarafımızdan güvence verilecektir.

6. Ulusal ve ekonomik gelişmemiz olanak çerçevesine gir- mek ve daha çağdaş bir düzenli yönetimle işleri yürütmeyi başara- bilmek için her devlet gibi bizim de tam bir bağımsızlığa ve öz- gürlüğe gereksinmemiz vardır. Bu yaşamımızın ve geleceğimizin te- melidir. Bu nedenle, siyasal, yargısal ve parasal gelişmemizi ön- leyecek sınırlamalara karşıyız. Borçlarımızın ödeme biçimi de bu ilkeye aykırı olamaz. (1)

Osmanlı Devleti'nin altıncı ve son genel seçimi Anadolu'da başlayan Hakları Savunma Eylemi'nin etkisinde ve Batılı işgalci güçlerin gözü önünde onlara ders verircesine olaysız geçmiştir. Ülkedeki tüm siyasal örgütlerin seçime katılması ve seçime çok önem verilmesi, seçim sonuçlarından Parlamento'ya ulus temsilci- si olarak giren üyelerin büyük çoğunluğunun Ulusal Savunma Eyle- mi'nin destekçileri olması, İstanbul'u yarı işgal altında tutan Batılı sömürgeci güçlerin tepkisine yol açtı.

Yeni Meclis'in 'Ulusal And'la birliğe yönelik ve bağımsızlık çağrısında bulunması, Ulusal Savunma Örgütü'ne koşut kararlar al- ması ve Osmanlı Meclisi'nin bir Ulusal Meclis kimliğine bürünmesi Batılı işgal güçlerini oldukça tedirgin ettiğinden işgal güçleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etti. Bu gelişmeye koşut olarak işgalci güçler, İstanbul'da bulunan Ulusal Meclisi basarak bazı temsilcileri tutuklayıp Malta'ya sürgüne gönderdi. 18 Mart'ta son toplantısına yapan Meclis olayı kınayan bir karar alarak ça-

(1) İleten: Yılmaz Altuğ, "Modern Bir Devlet Yaratıcısı Olarak Atatürk", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:3, Ankara: Temmuz 1987, Sayı: 9, s.520-1

lışmalarına son verdi. Ardından da 11 Nisan'da Padişah son Osmanlı Meclisi'ni dağıtma kararı aldı. Meclisin kapanmasını izleyen günlerde İstanbul'da M. Kemal'in uygun gördüğü Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa kabineleri yerine Ulusal Eyleme karşıt olan Damat Ferit kabinesi görev alarak, düşmanla işbirliği içinde kötülük ve soy-suzlarını sürdürmeye devam etti. (1)

İstanbul'da kurulan yeni Damat Ferit Hükümeti Anadolu'daki 'yetke'yi yok etmek amacıyla dinsel yöntemleri kullanmaya başlamıştı. Dini önder Şeyhülislam'ın yayınladığı bir 'fetva'ya göre M. Kemal ve Anadolu Eylemi'nin yürütücülerini asi idiler. Aynı zamanda öldürölmeleri dinsel bir görevdi. İstanbul'un bu saldırısına M. Kemal aynı yöntemle karşılık vermiştir. Anadolu'da bulunan 153 müftüyü ortak bir görüşte birleştirerek Ulusal Eylemi destekleyen bir karşı fetva yayınlattı. İstanbul Hükümeti ve Padişah'ın kışkırtmalarına sonucunda Anadolu'da bir dizi ayaklanmalar (Anzavur, Düzce - Hendek, Adapazarı, Yenihan, Yozgat, Boğazlıyan, Afyonkarahisar, Konya) başladı. Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşını'nda büyük sorunlar doğuran bu ayaklanmalar düşmana karşı hazırlanan ordunun yeniden düzenlemesiyle bastırıldı. (2)

İstanbul'un işgali ve orada bulunan meclisin çalışmalarına son vermek zorunda bırakılması, meclis üyelerinin bazılarının Malta'ya süngüne gönderilmesine tepki olarak İstanbul ve diğer yörelerde çeşitli gösteriler düzenlenmiş ve olaylar kınanmıştır. Bu olgu İstanbul'da ulusal bir meclisin çalışamayacağını göster-

(1) Atatürk, Söylev-I, a.g.y., s.297-9

Ahmet Mumcu, "Misak-ı Milli ve Anayasamız", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:1, Ankara: Temmuz 1985, Sayı:3, s.822-3

Ahmet Yeşil, "Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Yasallaşma Aşamaları"

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Ankara: Ekim 1987, Sayı:1 s.130-1

(2) Erendil, a.g.m., s.422

Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y., s.136-7

diğinden Meclis'in İstanbul'dan Ankara'ya aktarılması düşüncesini doğurmuştur. Aslında Ulusal Savunma Eylemi'nin yasallaşması acısından böyle bir gelişme de beklenmektedir. İstanbul'un işgalinden üç gün sonra 19 Mart 1920'de Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilciler Kurulu adına 12 maddelik bir bildiri yayınlayan M. Kemal 'olağanüstü yetki' verilecek bir Meclis'in Ankara'da toplanacağını açıklayarak yeni seçimlerin yapılma gerekçesini Ülke'deki tüm Kolordu Komutanları'na, İllere ve Bağımsız Sancaklara bildirilmiştir. M. Kemal Ankara'da oluşturulacak bu meclisin 'Kurucu Meclis' olmasını istemesine karşın bazı nedenlerden dolayı 'olağanüstü yetkili bir meclis' terimini kullanmıştır. (1)

Seçim sonuçlarına göre 232 temsilci yeniden seçilmiş, bunlara Ankara'ya gelen 92 eski meclis üyesiyle birlikte Malta'dan 14 ve Yunanistan'dan gelen bir üye daha katılmıştır. 'Ulus egemenliğine dayanan' ilk 'Ulusal Meclis' 23 Nisan 1920'de ulusun yeniden seçtiği temsilciler ile İstanbul'dan kaçabilen üyelerden oluşan 115 temsilcinin katılımıyla açılmıştır. Artık Ülke de iki farklı yönetim iki farklı karar alma organı ortaya çıkmıştır. Tam bağımsızlığın sağlanabilmesi ancak bütün yetki ve sorumlulukların Ulusal Eylemin organı olan tek elde, yani TBMM'de toplanması ile gerçekleşebilirdi.

M. Kemal meclisin açılmasından bir gün önce yayınladığı bildiride Ülke'deki en yüksek orunun BMM olduğunu açıklamış, iki gün sonra ise orunsuz kalmış devletin bütün işlerini üstlenecek tek organın BMM olduğunu, Meclis'te ulusun temsilcilerine bildirerek bir hükümet kurma zorunluluğundan söz etmiştir. Asıl sorun kurulacak hükümetin hangi özelliklere sahip olacağı idi. Meclis üyelerinden Celalettin Arif Bey'in sunduğu geçici bir hükümetin kurulması önerisi benimsenerek yedi kişilik ilk geçici hükümet kurulmuştur. Meclis'te yapılan öneriler, kurulmak istenen hükümet sisteminin güçler birliği yöntemini benimsediğini

(1) Atatürk, Söyleş-I, a.g.y., s.305-6

Yeşil,a.g.m., s.131-2

gösteriyordu. Yasama, yürütme ve yargının tek bir merkezde toplandığı bu sistem Ulusal Bağımsızlık Savaşımı'nda ivedilikle alınacak kararlarda çok gerekliydi. (1)

1 Mayıs 1920'de Meclis'e sunulan hükümetin kurulması ile ilgili tasarı, bir gün sonra onaylanarak ilk BMM Hükümeti güvenoyu aldı. Onbir kişiden oluşan ilk yürütme organının başkanlığına ise M. Kemal getirildi. Dr. Rıza Nur Bey'in sunduğu ilk çalışma programı dış siyasette Ulusal And'ı gerçekleştirmeyi, iç siyasette ise ulusal birliği, dayanışmayı ve düzenli bir ordunun kurulmasını amaçladıklarını açıklıyordu. Asıl amaçlarının ise, vatani ve ulusu, Saltanat ve Hilafet'i, ulusal egemenlik ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilecek bir kurtarma olduğu vurgulanıyordu. Meclis'in yapısı gereği Padişahlık ve Halifelik kurumları sürekli olarak ön plana çıkmakla beraber bu ögeler bir amaç olarak değil, birlik ve devrim için bir araç olarak kullanılmıştır. O dönemde birlik sağlamada çok daha etkin olarak işlenmiş olmalarına karşın asıl amaç olan, ulus egemenliği ve ulusal istenç henüz toplumun büyük çoğunluğunca benimsenen, istenen ve gerçekleştirilmesi için savaşım verilmesi gereken kavramlar değildir. (2)

Yeni oluşturulan bu Meclisin çatısı altında çeşitli siyasal örgüt, parti ve kümelerin temsilcileri birarada idi. Ama Meclis'in çoğunluğunun egemen olduğu görüş Ulusal Savunma Örgütü'nün anlayışıdır. Meclis'te sürekli birlik ve beraberlik istemleri üyeleri siyasal görüşlerinde ölçülü olmaya zorlamış, partililik yapılmaması asıl amacın gerçekleşmesi için zorunlu görülmüştür. Meclis'te görülen düşünce ayrılıkları genelde Meclisin sosyal yapısından kaynaklanmaktadır. Kişisel ve sınıfsal ayrılıkların kaynağı ise M. Kemal'in Meclisi yönlendirmek istemesinden ortaya çıkmıştır. Çünkü bir yandan ulusal egemenlik ilkesini benimsemek ve siyasal kurumları bu düşünceye koşut olarak kurmak, Meclis'in üstünde hiçbir güç olmadığını kabul etmek, diğer yandan ise

(1) Yeşil, a.g.m., s.132-3

(2) Kili, Atatürk Devrimi, a.g.y., s.138

Yeşil, a.g.m., s.134-6

Saltanat ve Hilafeti sürdürmek gibi böylesine birbirine zıt amaçlar iç çatışmaları doğuran ortamı hazırlıyordu.

Birinci Ulusal Mecliste amaç birliğine karşın çeşitli kümeleşmeler ortaya çıkmıştır. Meclis yapısında seçkinlerin fazlalığı belirli bir düşünce farklılığı ortaya koymaktadır. Tutucu olarak nitelendireceğimiz bir kesim Meclisi, Saltanat ve hilafetin bir organı olarak görmekteydi. Devrimci küme; Meclisi bir devrim organı olarak kabul etmekte ve Rus Devrimi'nin de etkisiyle yapılan işlerin emperyalistlere karşı koyma olduğunu vurgularken, yanısıra M. Kemal'in Meclis'i kişisel buyurganlığıyla yönetmek istediğini ileri sürenlerde olmuştur. (1)

'Ulusal And' konusunda ki ortaklığın dışında bir düşünce birliği olmayan ilk 'Meclis'te, Meclis'in yeni bir devlet kurmaya doğru gittiğini sezen bazı üyeler gelecekte kurulacak yeni düzen için programlar hazırlamaya girişmişlerdi. Egemenliğin kaynağını halka dayandırmayı amaçlayan 'halkçılık programı', 1920 Ağustos'unda kendilerini 'Halkçı' olarak adlandıran bir temsilciler kümesi tarafından yirmiiki maddeden oluşan bir yasa tasarısı hazırlanmıştı.

'Halkçılık Programı' olan bu yasa tasarısı; Egemenliğin kayıtsız, koşulsuz ulusta olduğunu, yasama ve yürütme yetkilerinin BMM'de toplanacağını, 'Türkiye Halk Hükümeti'nin BMM tarafından yönetileceğini, BMM Hükümeti'nin halkı emperyalizm ve kapitalizmin baskısından-etkisinden kurtarmak ve ülkenin gerçek sahipleri olan halk için-ulus için çalışılacağını, Saltanat ve Halife'nin başarıya ulaşıldıktan sonra yeni yasalar çerçevesinde orun sahibi olacaklarını belirtmektedir. (2)

'Halkçı Küme' siyasi programını 5 Eylül 1920'de yayınladı ve ardından da bu program M. Kemal tarafından 13 Eylül 1920'de

(1) Yeşil, a.g.m., s.137-8

(2) İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Halk Fıkrasına Geçiş", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:3 Ankara: Mart 1987, Sayı:8, s.436
Yeşil, a.g.m., s.137

Meclis'e duyuruldu. Üç bölüm ve otuzbir maddeden oluşan bu programa 'hükümet programı' adı verildi.

Ulusal And'ın gerçekleştirilmesinden sonra kurulacak yeni düzenin temelini oluşturan bu program Meclis'e sunulduktan sonra, Meclis için kümeleşme daha da artmıştır. İncelenmek üzere özel komisyona gönderilen program komisyonca ikiye ayrılarak değerlendirilmiş olup amaçları kapsayan birinci bölümün BMM bildirgesi olarak yayınlanmasını, ilkeleri kapsayan ikinci bölümün ise yasa olarak kabul edilmesini benimsemiştir.

Bu gelişmelerden sonra 21 Ocak 1921'de Meclis'e sunulan ilk anayasa niteliğindeki 'Teşkilat-ı Esasiye' Yasası kabul edilmiştir. Bu yasa sonucu, İstanbul yönetimi ile olan bağlar yasal olarak kopartılmış ve yeniden biçimlenen Türk Devlet'inin kendi tüzel temellerinin atılması gerçekleştirilmiştir. (1)

Yeni devletin oluşturulması ile başlayan gelişmeler çok kısa bir sürede devlet yönetimini BMM'si ve O'nun hükümetine aktartmış, bütün yetki ve sorumlulukların tek bir merkezde toplandığı 'Meclis Hükümeti' sistemi benimsenmiştir. Yeni oluşumun eskisi ile olan bağları ise 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın Ortadan Kaldırılması Yasası ile tamamen koparılarak 29 Ekim 1923'te yönetim yeni adı 'cumhuriyet' olarak konmuştur.

Bir anayasa niteliği taşıyan 'Teşkilat-ı Esasiye' Yasası'nın Meclis'te benimsenmesi ile başlayan ulusal birliği bozmaya yönelik gelişmeler M. Kemal tarafından yakından izleniyordu. Gelişmelerin birliği bozucu bir duruma doğru sürüklendiğini sezen M. Kemal Meclis'te ilk günden beri izlendiği kümeler üstü yansızlık siyasetine son vermenin gerektiği kanısına vardı. Bu amaçla; çeşitli düşünce akımlarının etkinlik gösterdiği Anadolu'da, ulusun birlik ve beraberliğini bozucu eylemlerin önlenmesi ve Anadolu'daki Hakları Savunma Örgütleri'nin canlandırılması ve yeniden düzenlenmesi için bir karar alınarak 21 Mart 1921'de bir genelge ile tüm yurda duyurulmuştur. (2)

(1) Yeşil, a.g.m., s.140

(2) Güneş, a.g.m., s.436

Genelgede Bağımsızlık Savaşımı'nın simgesi olan Hakları Savunma Örgütleri'nin ülkeye ve ulusa yönelik görevlerini daha iyi yapabilmeleri için bu örgütlerin Meclis Başkanlığı ile düzenli ilişki kurmaları istemiştir. Bu amaçla Hakları Savunma Merkez Kurulları'nı oluşturan kişilerin adlarının en kısa sürede Meclis Başkanlığı'na bildirilmesi istenmiştir. M. Kemal ülkedeki tek örgütlü güç olan Hakları Savunma ile olan ilişkilerini yoğunlaştırırken devrimci düşünceye sahip Meclis üyeleriyle de yakın temasta bulundu. Görüşmeler sonucunda M. Kemal Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Kümesi adı altında Meclis'te büyük bir küme oluşturmaya karar verdi. 10 Mayıs 1921'de kurulan bu küme amaçlarını iki maddelik bir programla açıkladı. Program 'Ulusal And' ilkeleri içinde ülkedeki ulusal bağımsızlığı sağlayacak ve barışı getirecek amaca ulaşmak için, ülkenin tüm özdeksel ve tinsel gücünü gerekli hedeflere yönlendirerek, devletin ve ulusunun örgütlenmesinin 'Teşkilat-ı Esasiye' Yasası çerçevesinde yapılmasını içeriyordu.(1)

Devrimci özellikler taşıyan bu kümenin görüşleri Meclis'te bir birlikteliğe sahip olan tutucu küme tarafından kaygı ile karşılanmış, Hilafet ve Padişah'la ilgili hiç bir kayıt taşımayan bu yasanın (Teşkilat-ı Esasiye) çerçevesinde bir örgütlenme, barıştan sonra ülkeyi yeni bir yönetim biçimi olan 'cumhuriyet'e götüreceği sezildiğinden ve üstelik devrimci kümenin başında M. Kemal'in bulunması kaygılarını oldukça arttırmıştır.

İlerici ve tutucu olarak niteliyebileceğimiz bu görüş ayrılıkları git gide belirginleşerek tutucu kümenin Meclis'te II. Hakları Savunma Kümesi'ni oluşturmalarıyla bir iktidar ve mualefet çekişmesini gündeme getirmiştir. İktidarda olan devrimci küme ülkeyi çağdaş bir düzene doğru sürüklerken, muhalefette olan tutucu küme bu gidişi durdurmak için savaşım vermekteydi. (2)

Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımı bir utku ile sonuçlanınca

(1) Güneş, a.g.m., s.436-7

(2) Güneş, a.g.m., s.438

M. Kemal TBMM ve Ulusal Savunma Örgütleri'nin görevlerinin sona erdiğini düşünmüş, bu yeni dönemde hem yeni bir ad hem de yeni bir programa gereksinildiğini vurgulamıştır. Bağımsızlık Savaşımı'nda olduğu gibi barışta da ulusal birliğin önemine inanan M. Kemal, bu birlikteliliğin çağdaş toplumlarda olduğu gibi bir siyasal parti ile oluşturulabileceğini belirtmiştir. 6 Aralık 1922'de 'Halk' adıyla bir parti kurulacağını belirterek bu amaçla yurt gezisine çıkan ve yurdun çeşitli yörelerinde yaptığı konuşmalarında ulusun gönenç ve mutluluğuna giden yolda siyasal bir partinin gerekliliğini belirten M. Kemal ülkede bir devrim yapıldığını ve bu devrimin sürmekte olduğunu vurgulamıştır. Yurt gezisiyle halkın bu konuya yaklaşımını değerlendiren M. Kemal ulusal bütünlük için yeni bir güç oluşturulmasını ve bu amaçla Meclis'in yenilenmesini istemiştir. Bu gelişmelerden sonra 1 Nisan 1923'de Meclis'e yeni seçim için bir öneri sunulmuş ve bu öneri oy birliği ile kabul edilmiştir.

Meclis seçim kararını aldıktan bir hafta sonra 8 Nisan 1923'de devrimci küme dokuz ilkedden oluşan bir bildiri yayınlayarak Anadolu ve Rumeli Haklarını Savunma Örgütleri'nin Halk Partisi'ne katılacağını ve bu partinin halkın egemenliğine, özdeksel ve tinsel yenileşme ilkelerine dayanan geniş ve olgun bir program hazırlanacağını belirtmiştir. Yoğun bir seçim çalışmasına giren devrimci küme, çalışmasının karşılığını seçimi ezici bir çoğunlukla kazanarak elde etmiştir. Seçimden hemen sonra partinin tüzüğü hazırlanmaya başlamış ve 7 Ağustos 1923'e gelindiğinde Hakları Savunma Örgütü'nün 'Halk Partisi'ne dönüştürüldüğü açıklanmıştır. 106 madde ve bir etken oluşan parti tüzüğü tartışılması için yeni seçilen Meclis üyelerine dağıtılmış, görüşmeler sonucunda 9 Eylül 1923'de tüzük onaylanmış, onaylamadan iki gün sonra M. Kemal hem partinin hem de Meclis'in başkanlığına getirilmiştir. Bu tarihten başlayarak iki siyasal parti deneyimi dışında (Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Partiler) Türkiye Cumhuriyeti 1946'ya kadar tek parti olan 'Halk Partisi' tarafından yönetilmiştir. (1)

(1) Güneş, a.g.m., s.440-2

Ulusal Bağımsızlık Savaşımı'nın 24 Temmuz 1923'de Lozan'da barış ile sonuçlanmasına değin geçen sürede TBMM'nin gerçekleştirdiği bir dizi savaşım ve sonuçlarını ardıl bir düzen içinde açıklayalım.

23 Nisan 1920'de TBMM oluşturulduktan sonra, Ankara'daki Temsilciler Kurulu elinde bulundurduğu yörelerin temsil yetkisinin elinde olduğunu duyurarak, İtilaf Devletleri'nin elinde tutsak olan İstanbul hükümetinin yaptığı ve yapacağı antlaşmaların kendisini bağlamayacağını belirtiyordu. Gelişmelerden rahatsız olan işgalci güçler Osmanlı Devleti'ne baskı uygulayarak 10 Ağustos 1920'de Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını içeren siyasal bir belgeyi Sevres'de imzalattılar. Bu tarihi izleyen günlerde İtilaf devletleri ve Yunanistan'la BMM hükümeti arasında iki tarafın kendi amaçları doğrultusunda gerçekleştirmeye çalıştıkları bir savaşım başlıyordu. Bu savaşım da kullanılan araçlar savaş ve diplomasiydi. 'Ulusal And'ı gerçekleştirmeyi hedefleyen Ankara'nın her iki aracında uyumlu ve birbirlerini tamamlayan bir biçimde kullanması gerekiyordu. Bu amaçla iki önemli taktiğin başarılması gerekmektedir. Öncelikle İtilaf Devletleri'ne karşı kendisini destekleyecek bir güç bulmak zorunluluğundaydı. Rusya'da 1917'de Bolşevikler bir devrimle yönetimi ellerine geçirince İtilaf Devletleri'yle olan birlikteliği sona ermiş ve aralarında kıyasıya bir savaşım başlamıştır. Anadolu Eylemi bu çatışmalardan yararlanarak yeni Sovyet Yönetimi'nden destek alabilirdi. İzlenmesi gereken ikinci önemli yol ise, Yunanlıların Anadolu'ya çıkmasıyla başlayan İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan olabildiğince yararlanarak Anadolu'da Yunanlılarla teke tek kalma isteğidir. Batılı güçlere karşı Sovyetler'le işbirliğine gidilebileceği M. Kemal tarafından açıklandıktan sonra, böyle bir işbirliğinin Sovyetler'e siyasal, askeri, stratejik ve ideolojik açıdan katkısı olacağı ve böyle bir eylemin başarıya ulaşmasının Moskova'nın o dönemde uyguladığı siyasetle çelişmeyeceği belirgindi. Üstelik Anadolu Eylemi sömürgeci güçlere karşı savaşım vermekteydi. TBMM'nin açılmasından üç gün sonra M. Kemal Anadolu Eylemi'ne destek isteyen bir mektupla Ankara ve Moskova arasında askeri ve siyasal bir birliktelik oluşturulmasına

önermiştir. Sovyetler 3 Haziran 1920'de verdikleri yanıtta ülkesinin TBMM hükümetini tanıdığını belirtmiştir. İvedi bir yardıma gereksinim duyan Ankara yardım konusunda görüşmeler yapmak ve dostluk anlaşması imzalamak amacıyla bir temsilciler kurulunu Moskova'ya gönderdi. 24 Ağustos 1920'de antlaşmanın metni hazırlanmasına karşın Kafkaya'daki gelişmelerin Moskova'nın istemleri doğrultusunda gelişmesi nedeniyle anlaşma imzalanmadı. Ermenistan üzerinde ki etkisi artan Moskova TBMM hükümetinden Bitlis, Van ve Muş'un Ermenistan'a bırakılmasını istediğinden öneri geri çevrilmiş ve görüşmeler kesilmiştir.

1920 yılının Temmuz aylarında Ermeniler Doğu Anadolu'daki Türk bölgelerine saldırdılar. Ermeni saldırılarını durduramayıp geri çekilen Türk birlikleri Eylül ayı sonlarında genel saldırıya geçerek Kars, Gümrü ve Sarıkamış'ı alması üzerinde Ermenistan Barış istemek zorunda kaldı. 3 Aralık 1920'de Türkiye Ermenistan Barış Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma Ankara Hükümeti'nin imzaladığı ilk uluslararası siyasal bir belge olması nedeniyle önem taşır. Anlaşmanın hemen ardından Bolşevikler Ermenistan'da yönetimi ellerine geçirdiler, ve 1921 başlarında Moskova orduları Gürcistan'a girerek 14 Mart 1920'de bir anlaşma ile sonuç alınca Kafkasya'daki belirsizlik sona eriyordu.

Sovyetler Gürcistan'a girdiği sıralarda BMM orduları Batı Anadolu'da Yunanistan'la yaptığı I. İnönü Savaşını (6-10 Ocak 1921) kazanmış ve bu yüzden saygınlığı artmıştı. Bu gelişmeler Ankara ile Moskova'nın ilişkilerini geliştirmelerine yol açarken 16 Mart 1921'de Moskova'da Türkiye BMM Hükümeti ile Sovyetler arasında bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma Sovyetler'in Sevres'i tanımadığını, Ulusal And sınırları içindeki Türkiye'yi ve Ankara Hükümetini tanıdığını yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında yapılmış olan siyasal ve parasal anlaşmaları geçersiz kılıyordu. Anlaşma iki ülkenin sınırını kesinleştirirken Sovyetler Boğazlar'da Türkiye'nin egemenliğini de tanıyorlardı. Bu anlaşmayla Ankara doğudaki sorunlarına istemleri doğrultusunda çözüm getiriyor üstelik kendisi için çok gerekli olan silah ve para yardımında kavuşmuş oluyordu.

Ankara'nın Yunan ordusunu I. İnönü'de yenilgiye uğratması Ankara Hükümeti'nin dolaylı yoldan Londra Görüşmeleri'ne (21 Şubat 1921) katılmasını sağladı. Türk Temsilciler görüşmelerde Ulusal And'ı savunarak bu toprakların Ankara Hükümeti egemenliğine bırakılmasını istediler. Sevres'deki görüşleri . . . değişmeyen Batılılarla görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Bu arada Batı Anadolu'da gerçekleşen II. İnönü Savaşı'(31 Mart 1921) nda Yunanlılar bir kez daha yenilgiye uğradılar. 8 Nisan 1921'de Aslıhanlar'da, 10 Temmuz 1921'de Afyon, Kütahya ve Eskişehir Savaşları'nda ki başarısızlıklar ülkedeki iç muhalefetin sesinin yükselmesine neden olurken savaşta kesin sonucun alınması 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleştirilen Sakarya Meydan Savaşımı ile olmuştur. Ulusal Savaşım'ın askeri açıdan kesin başarıya ulaşması Sakarya Utkusunun Türk ulusuna getirdiği güvenle gerçekleşmiştir. Türklerin saygınlığının Sakarya Savaşı'ndan sonra iyice artması, bir süredir kendisiyle görüşmeler yapmakta olan Fransızları Türkler'le barış anlaşması imzalamaya yöneltmiştir. 20 Ekim 1921'de Ankara'da imzalanan bu anlaşma TBMM'nin ilk kez bir Batılı ülke tarafından kabul edilmesini kanıtlayan bir belge oldu. BMM bundan sonra tüm hazırlıklarını Yunanlılara vuracağı son darbe üzerine yoğunlaştırdı. 26 Ağustos 1922'de başlayan sonuç getirici savaş 9 Eylül 1922'de İzmir'de son buldu. Batı Anadolu düşmandan arındırıldıktan sonra sıra Boğazlar ve Trakya'ya geldi. Bu aşamada savaşın sürmesinin anlamsızlığını gören Batılı güçler 11 Ekim 1922'de Mudanya'da Türkiye ile Yunanistan arasında bir ateşkes anlaşması imzalattılar.

Böylece savaş alanı değiştirilerek savaşımın diplomasi alanına aktarılmasıyla askeri başarının sonucu olan siyasal ve tüzel çözüm yoluna yönelindi. Barış görüşmeleri için 20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde toplandı. Anlaşmaya bir yandan Türkiye öte yandan I. Dünya Savaşı'ndan yengi ile çıkan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Yugoslavya ve Romaya katılacaktı. Sovyetler Birliği, Gürcüstan ve Ukranya Boğazlar konusu görüşülürken toplantıya katılacaklardı. ABD ise toplantıya gözlemci niteliği ile katılıyordu. Türkiye'den Lozan'a gidecek olan kurul Ankara'da titizlikle seçildi. Ulusal Direniş'in önderlerinden

İsmet Paşa'nın başkanlığa getirildiği kurul Ulusal And'ı ve ulusal bağımsızlığın yanısıra da diğer ülkelerle eşit hak ve yetkilere sahip olmayı savunuyordu. Toplantı'da her ülke genelde kendi çıkarlarını savunuyordu. İngiltere Musul ve Boğazlar, Fransa ekonomik ayrıcalık ve Osmanlı borçları üzerinde duruyordu. Osmanlı Devleti'ne her türlü istemlerini kabul ettirmeye alışmış olan İtilaf devletleri genç devletin temsilcilerinin direnmesi karşısında görüşmelerin ilk bölümü 4 Şubat 1923'de kesildi. İlk dönem görüşmelerde Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar karşılıklı iyi niyet ve ödünler yoluyla çözüme ulaştı. Yunanistan'la savaş esirlerinin değişimi, nüfus değişimi, sınırların belirlenmesi, azınlıklar sorunları kesin çözüme ulaştırıldı. Tek çözülemeyen sorun ise savaş ödencesi ile ilgili idi. Batılı Güçlerle olan en büyük sorun ekonomik ayrıcalıkların sürmesi isteminden kaynaklanıyordu. Lozan Barış Görüşmeleri'nin ikinci dönemi 23 Nisan 1923'de başladı. Üç ay süren yoğun tartışmalar sonucunda, Türkiye Fransa ile olan borçlar sorunu, Batılı ülkelere ekonomik ayrıcalık verilmesi sorunları hemen hemen Ankara'nın istemleri doğrultusunda çözümlendi. Türkiye Boğazlar konusunda Sovyetler Birliği ile İngiltere'yi karşı karşıya getirerek İngilizler'den öteki konularda aldığı ödünler nedeniyle Boğazlar'ın yeni tüzüğü İngilizlerin yaklaşımına uygun çözülmüştür. Yunanistan'la savaş ödencesi sorunu ise Karaağaç bölgesinin Türkiye'ye bırakılması ile sonuçlandırılmıştır. İngiltere ile olan Musul sorunu ise daha sonra ikili görüşmeler yoluyla çözümlenmek üzere anlaşmaya varılmıştır. Sonunda barış anlaşması 24 Temmuz 1923'de imzalanarak Türkiye'nin siyasal bağımsızlığını kabul eden belge onaylandı.

B. TÜRK DEVRİMİ VE DEMOKRATİKLEŞME ALANLARI

M. Kemal Osmanlı döneminde içinde yaşadığı ülkenin tüm sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, ve gerçek kurtuluşun nasıl sağlanacağı konusunda dizgesel bir eylem planı hazırlamıştı. M. Kemal'in düşüncesinde oluşan bu plana göre Türk Devrimi'nin gerçekleştirilmesi için öncelikle toplumun düşüncesine egemen olan dinsel düşünüş yerine bilimsel düşünüşün egemen kılındığı laik düşünce yerleştirilmeliydi. Gerçekçi, olgucu ve pragmatik özellikler taşıyan düşünce yapısıyla M. Kemal gerikalmış kendi toplumunun bir çözümlemesini yaparak, gerikalmışlıktan kurtuluşa giden yolda gerçekleştireceği eylemleri duyuncunda bir ulusal sır olarak saklayıp yeri geldiğinde ve en uygun zamanda eyleme geçmiştir. Egemenliğin ulusta toplandığı tam bağımsız, demokratik ve çağdaş bir toplum oluşturmanın neler gerektirdiğini ve bu amaçla nelerin yapılması, hangi atılımların gerçekleştirilmesini düşünsel olarak hazırlayan M. Kemal Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımı ile gerçekleşen 'Türk Devrimi'nin yaratıcısı oldu.

Ulusal Bağımsızlık ve çağdaşlaşma eylemi, bir toplumsal yeniden biçimleniş, Türk Aydınlanması (yeniden doğuşu) gibi tanımlamaları yapılan Türk Devrimi "teokratik bir monarşiden ulus egemenliğine dayanmaya çalışan bir cumhuriyete geçiş ve buna bağlı olarak bu teokratik monarşinin kullarından laik cumhuriyet vatandaşlığına geçiştir." (1) Öteki düzeltim ve yenilikler ise bu büyük devrimi tamamlayan ögelerdir.

M. Kemal 4 Haziran 1933'de sık sık yinelediği toplantıların birinde "Devrim varolan kurumların zorla değiştirilmesi demektir." Oysa Türk Devrimi; " Türk Ulusu'nu son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, ulusun en yüksek uygarlık gereklerine göre ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktadır.... Türk Devrimi devlet yaşamındaki değişim ile toplumsal durumumuzda yapılan değişmeleride içerir. Laiklik, Yurttaşlar

(1) Toktamış Ateş, "Bir Tek Atatürk Devrimi Vardır," Hürriyet Gazetesi, 12 Kasım 1989, s.5

Yasası, Demokrasi.... gibi." (1)

Türk Devrimi ile M. Kemal'in amaçladığı toplum ve devlet yapısı, Batı'nın us'a, olguya, bilime, çoğulcu özgürlüğü demokrasi anlayışına dayanır. Bu anlayışın öteki adı ise çağdaş düşünce, çağdaş uygarlıktır.

Çağdaş düşünce sisteminin egemen olduğu bir toplumda laik düşünce vazgeçilmez bir ögedir. Çünkü, "laik bir dünya görüşü, ulusal kimlik ve ulusal bağımsızlığın, siyasal demokrasi ve özgürlüklerin, ekonomik gelişme ve ekonomik demokrasinin, bu uğurda gerekli olan toplumsal dayanışmanın doyurucu ve gelişkin ölçülerde gerçekleşmesi için vazgeçilmez temel gerekliliktir."(2)

Ulusal egemenliğe dayalı, bağımsız bir Türk Devleti kurarak saygın ve onurlu bir ulus olma yolundaki isteği yansıtan Türk Devrimi çağdaş uygarlığı amaç edinen bir devrimdir. Bu devrimle (ayaklanma anlamından daha geniş bir değişimi belirtmektedir). ... "Bu günkü devlet biçimimiz, yüzyıllardan beri gelen eski biçimleri ortadan kaldıran en gelişmiş biçim olmuştur. Türk Ulusu'nu, yüzyıllardan beri, dinsel inançlardan gelen bağlarla birarada tutmakta olan düşünce yapısı-biçimi, ulusalcı birlik ve beraberlik bilincine dönüştürülmüştür. Ulus uluslararası genel savaşım alanındaki yaşamının ve gücünün nedeni olacak ortam ve yöntemin ancak çağdaş uygarlıkla bulunabileceğini değişmez gerçek bir ilke olarak benimsemiştir. Sonuç olarak efendiler, ulus, saydığım değişim ve evrimlerin doğal ve zorunlu gereği olarak toplumun yönetimiyle ilgili ve bütün yasaların, ancak üzerinde yaşadığı dünyadaki gereksinimlerden doğan ve bu gereksinimlerin değişimi ve gelişmesi nedeniyle sürekli biçimde değişime uğrayarak, gelişme ilkesi olan çağdaş dünyaya uygun bir yönetim düşüncesini, yaşamının bir nedeni saymıştır." (3)

(1) Afet-İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,

Ankara: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 1984, s.259

(2) Ozankaya, Atatürk ve Laiklik, a.g.y., s.3

(3) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, a.g.y., s.237

M. Kemal'in düşüncesindeki Çağdaş Türk Devleti, ve onun adının önüne konan sıfatın kazanılabilmesi için, bilimin ve bilimsel düşünüş yöntemi ilkelerinin gerektirdiği düşünüşün toplumca benimsenmesiyle gerçekleşebilir. Türk Devrimi'ne geçerliliğini kazandıran bilimsel yöntemin geçerlilik ilkelerinin ulusca temel ilke olarak benimsenmesi, her yenilikçi girişimin özünde ıssalığın yatmasıyla çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılabilir.

M. Kemal yaşamda izlenmesi gereken tek gerçek yolun bilim olduğunu vurgulayarak Türk Devrimi'ni de bu temel üzerine kurmuştur. "Gerçekte bilim, bilgiden daha çok yöntemdir. Herhangi bir konunun doğru olarak anlaşılabilmesi ve bilgili düzenlemelerle denetim altına alınabilmesi bilimsel geçerlilik ve güvenilirlik ilkelerine uyulmasına bağlıdır. Bütünüyle Türk Devrimi, özellikle de laiklik ilkesi 'aklın üstünlüğü' diye özetleyebileceğimiz bu ilkeleri, getirmeyi amaçladığı çağdaş demokratik dünya, toplum ve insan anlayışına temel yapmıştır." (1)

Türk Devrimi'ne geçerliliğini kazandıran bilimsel yöntemin gerçeklik ilkesinden en önemlisi somutluk ilkesidir. Bu ilkeye göre, toplum ve insan ilişkilerinde somut gerçekliğin egemen kılınması yatar. Yani yer, zaman olarak belirgin ve görgül olarak denebilir olgularda kullanılmasıdır. Böylece toplum her tür olguda dogmatik düşüncenin baskısından arındırılır. M. Kemal "değişmelerin değişmez ve durağan kuralları yoktur!" diyerek her özel durumun kendi somut belirişlerinin özgünlüğünü taşıdığını vurgulamıştır. O kendi toplumun gerçekliğinin somut olduğunu "... biz benzememekle ve benzetmemekle övünmeliyiz. Çünkü biz bize benzeriz!" diyerek yaşamın kuramları izlemediğini, kuramların yaşamı izlemesi gerektiğinin zorunluluğunu-gerekliliğini şöyle belirtmiştir; "programımıza karşı olanlar; onu görmeye alışık oldukları bir kıtaba (öğretiye) benzetemiyorlardı. Oysa programımız temelliydi ve işlemseldi. Biz de isteseydik uygulanmayacak düşünceleri, kuramsal kimi ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yaza-

(1) Ozankaya, Atatürk ve Laiklik, a.g.y., s.6

bilirdik, Öyle yapmadık, Ulusumuzun özdeksel ve tinsel gelişme gereksinimleri doğrultusunda, işlemlerimizle, eylemlerimizle, sözlerin ve kuramların önünde gitmeyi öngördük." (1)

Bilimsel gerçekliğin ilkelerinden birisi de ölçülü kuşkuculuk yani bilmediğini varsaymaktır. Topluma daha önce aşılanmış ve elde edilmiş bilgilerin herhangi bir konuda bilinmediğini varsayarak, 'acaba yanılıyor olmayayım?' gibi soruları kendisine yönelterek, o konu ile ilgili bilgileri bir doğrulamadan geçirmek gerekir. Yani toplum bireyleri hiç bir şeyin kesinlikle doğru olduğu yanılgısından uzaklaştırılmalıdırlar. Toplum bireylerinin doğru bildikleri düşünceleri zaman zaman sınaması ve öteki bireylerin düşünceleriyle kıyaslaması gerekir. Ancak bu sağlandığında bireyler doğruluk üzerindeki kuşkularından sıyrılabilirler. M. Kemal bu konuda çok titiz bir uygulayıcı idi. O kararlarını almadan önce yapmak istediği şeyi yoğun bir sınamadan geçirerek öyle karar verirdi. Şöyleki, "...bir kararım varken onu niçin uygulamıyorum? Hemen söyleyeyim ki, ağır ve kesin bir karar uygulamaya başladıktan sonra, 'keşke bu yanını da düşünseydim, belki bir çıkar yol bulurduk, yeniden bunca kan dökmeye gerek kalmazdı' gibi duraksamalara yer kalmamalıdır. Böyle bir duraksama, karar sahibinin duyuncunda kanayan bir yara olur.ve onu yaptığının doğruluğundan da kuşkuya düşürür. Bundan başka, birlikte çalışacak olanlar, yapılandan başka bir şey yapılmak olasılığı kalmadığına inanmalı idiler." (2)

Nesnel davranma ilkesi ise varolan gerçeğin kavranılmasıdır. Bu yapılırken kendi beğeni, istem ve eğilimlerimizden bağımsız olarak bir sonuca ulaşmalıyız. M. Kemal tarih alanındaki birçok yapının bilimsel gerçeklikten, nesnelikten uzak olduğunu gözlemlediğinden "tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana doğrulukla bağlı kalmazsa, değişmeyen gerçek insanlığı şaşırtıcı bir 'nitelik' alır." (3) demiştir. Nesnelik ilkesiyle her konuda tek

(1) İleten: Ozankaya, "Atatürk İlkeleri..." a.g.m?, s.6

(2) İleten: Ozankaya, "Atatürk İlkeleri..." a.g.m., s.7

(3) İleten: Rıfat Uçarol, Siyasi Tarih, İstanbul: Filiz Kitabevâ, 1985, s.1

bir doğruya yönelinir. Böylece de toplumda toplumsal dayanışma, özgürlük ve barış için bir birliktelik de sağlanmış olur.

Ayrıca toplumsal olayların karşılıklı bağımlılık içinde bir bütün olarak görülmesi gerekir. Çünkü uyumlu ve dengeli bir yaşamın sağlandığı ortam, toplumsal yaşama bir anlam verebilir. Toplumsal yapının daha demokratik, bağımsız ve gelişkin bir toplum yapısına dönüştürülebilmesi için toplum yapısında bir nedensellik bulunmalıdır. Bu amaçla toplumsal her alanda ortak bir eylem programının gerekliliği sözkonusu olur.

Toplumdaki birliktelik ve uyumun temel taşı olan dilin kavramlarının açıkça tanımlanmış ve kategorileştirilmiş olması gerekir. Sözcüklerin gerçek anlamlarının açıkça tanımlanması toplumda ne demek istendiği konusunda çarpıtmalara yer bırakmadığından çok önemlidir.

Devrimi bir alt yapı sorunu olarak algılayan Ateş, Devrimin toplumdaki ekonomik yararlanma olanaklarının ve siyasal yapıda ki etkinliğin toplumun daha geniş kesimleri yararına hızlı bir biçimde değiştirilmesi olduğunu belirterek, devrimin her toplumun nesnel yapısında, alt yapısında olan değişmelerin üst yapıya yansımalarıyla gerçekleştiğini vurgular. Türk devrimi gerçekleştirilirken, alt yapıda devrim için hazırlık tamamlanmış değildi. O günün koşulları içinde Türk Devrimi gelişmiş ve olgunlaşmış kümelerle dayanmak zorunluğundaydı. M. Kemal alt yapısı tam oluşmamış bir eylemi başarıya sürüklerken üst yapısal düzeltimler ve yeniliklerle devrimi hızlandırmak amacı gütmüştür. (1)

Sosyal antropolog Hart, "Toplumun düşünce yönünden hazır olmadığı değişim ve devrimlerin başarıya ulaşabilmeleri olası değildir. Devrim yapmış bütün liderler, kesinlikle toplumun düşüncelerini yansıtan eylemlerde bulunmuşlardır" gibi kesin belirlemelere gittiği bir konuda M. Kemal'in Türkiye'de

(1) Toktamış Ateş, Türk Devrimi Tarihi, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989, s.38-9

Ateş, "Bir Tek Atatürk Devrimi Var", a.g.m., s.5

başlattığı toplumsal değişim konusundaki soruya oldukça ilgi çekici bir yanıt vermiştir; "Hiç bir önder toplumun hazır olmadığı bir ayaklanma-devrim veya sosyal değişimi gerçekleştiremez, M. Kemal dışında" (1)

Tarihin genel akışını iyi inceleyenler büyük önderlerin ancak bu akışı hızlandırabileceklerini ya da ağırlaştırabileceklerini çok iyi bilirler. Türk Devrimi ile Türklerin tarihini yeniden yazan M. Kemal daha önceleri görüş olarak ileri sürülmüş olan düzeltim ve yehilikleri (özellikle ulusculuk ve batıcılık akımlarınca) Cumhuriyetle köklü bir değişimin parçaları olarak biraraya getirdi. Ateş, M. Kemal'in başarısının bu noktada yattığını vurgulayarak "bunlar gerçekleşmeseydi başarılı olması olası değildi" demiştir ve bu noktayı açıklarken Türk toplumunun bir bölümünün Türk Devrimi'ne hazır olduğunu, devrim için bir potansiyelin oluştuğunu belirterek M. Kemal ve biravuç arkadaşının Devrimi gerçekleştirmesinin nedeni olarak ileri sürmüştür. (2)

Her alanda tam bağımsızlığı amaçlayan Türk Devrimi aynı zamanda sömürgecilik karşıtı bir özellik taşımaktaydı. Çünkü M. Kemal Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımı'nın yalnız Türk Ulusu adına yapılmadığını, bu savaşımın tüm 'mazlum uluslar' adına gerçekleştiğini belirtirken; "Türkiye'nin bugünkü savaşımının yalnız Türkiye'ye ait olmadığı bir kez daha doğrulamak gereğini duyuyorum. Türkiye'nin bugünkü savaşımı yalnız kendi adına ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye engelleri yenmede kararlı ve önemli bir çaba göstermektedir. Çünkü savunduğumuz bütün mazlum ulusların sorunudur ve bunu sona erdirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Doğulu ulusların birlikte yürüyeceğine inanmaktadır" (3)

(1) İleten: Tüfekçi, a.g.y., s.VIII.

(2) Ateş, "Bir Tek Atatürk Devrimi Var", a.g.m., s.5

(3) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, a.g.y., s.40

Türk Ulusal Direnişisi'nin sömürgeci güçlere karşı kazandığı başarısının sömürülen uluslarca da başarılacağına inanan M. Kemal, "Doğu'dan şimdi doğacak güneşe bakınız. Bugün, günün ağırdığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Doğulu ulusların da uyanışlarını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuşacak olan çok kardeş ulus vardır. Onların yeniden doğuşu, kuşkusuz ki gelişmeye ve gönençe yönelik olacak ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır.

Sömürgecilik ve elkoyuculuk yeryüzünden yok olacak ve yerlerine uluslar arasında hiç bir renk, din ve ırk (anasoy) farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı egemen olacaktır." (1)

M. Kemal'in gerçekleştirdiği ve önerdiği savaşım gerçektende yeryüzünde büyük yankılar yaratarak mazlum ulusların önderlerine esin kaynağı olmuştur. Çünkü O insanlığın tümünün mutlu olmasının gönenç, bolluk ve barış içinde yaşamasının gerekliliğine inanmaktaydı. O Dünyada yaşayan insanları kendi ülke sınırları içinde; özgür ve eşit koşullarla kurulmuş bağımsız bir ulus olarak görmek istiyordu. Nasıl insanlar karşılıklı olarak birbirlerine gereksinirlerse devletlerinde bağlılık ve dayanışma için birbirlerine gerektiğini vurgulayan M. Kemal insanlar arasındaki hak ve özgürlüklerin nasıl başkasının özgürlük hakkı ile sınırlıysa, devletler arasındaki bağımsızlık ve haklarda da, bir başka devletin bağımsızlık haklarıyla sınırlanmasını istemiştir.

O barışı kendi ulusunun bireyleri yanında diğer ulusların bireyleri içinde istemekteydi. "Dünyanın herhangi bir yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne? dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi ilgilenmeliyiz. Olay ne kadar uzak olursa olsun bu kuraldan ayrılmamak gerekir. Bu düşünüş insanları, ulusları ve hükümetleri bencillikten kurtarır. Bencillik kişisel olsun, ulusal olsun hep kötü sayılmalıdır.

(1) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, a.g.y., s.40

...bugün bütün dünya ulusları aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmaya çalışıyorlar. Bu nedenle insan içinde yaşadığı ulusun varlığını ve mutluluğunu düşündüğü kadar tüm dünyada ulusların mutluluğuna yardımcı olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Bütün akıllı adamların önemini bildikleri gibi bu yolda çalışmakla hiç bir şey yitirilmez. Çünkü dünya uluslarının huzur ve mutluluğuna çalışmak, başka bir yoldan kendi ulusunun huzur ve mutluluğunu sağlamaya çalışmak demektir." (1)

Evrensel bir barışa inanan M. Kemal yeryüzünde sürekli bir barışın kurulması için insan yığınlarının yaşamlarını iyileştirilecek uluslararası önlemlerin alınması gerektiği üzerinde önemle durur. İnsanlığın tümüne gönenç içinde bir yaşam sunulmalı, açlık ve baskı yeryüzünden kalkmalıdır. Bunun sağlanması ise dünya yurttaşlarının kıskançlık, aç gözlülük ve kinden uzak bir biçimde eğitilmeleriyle olur. O savaşa'da kesinlikle karşıdır. "Savaş zorunlu ve yaşamsal olmalıdır. Gerçek inancım şudur ki: Ulusu savaşa götürünce duyuncumda ezilme duymamalıyım. Öldürecek diyenlere karşı: 'ölmeyeceğiz' diye savaşa girebiliriz. Yine de ulusun yaşamı tehlikeyle karşı karşıya kalmadıkça savaş bir cinayettir." (2)

Barışın ve uluslararası kardeşliğin savunucusu olan M. Kemal eseri olan Türk Cumhuriyeti'ni gençlerin güvencesine bırakmıştır. Çünkü gençler toplumda her türlü yeniliğe ve gelişmeye açık bir küme olup geleceğin yöneticileridirler.

(1) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, a.g.y., s.281-2

(2) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, a.g.y., s.124

1. D e v l e t i n D e m o k r a t i k l e Ő m e s i

Türk Ulusu'nun demokratikleşme uęraŐmalarının kökenleri I. ve II. Meşrutiyet deneyimlerine uzanır. Ard arda gelen bu iki başarısız giriŐimden sonra aędaŐ Türk Devleti'nin demokratikleşmesi M. Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması ile başlamıştır. M. Kemal düşünsel olarak daha önce tasarladığı aędaŐ Türk Devleti yapısına ulaşmak için, Anadolu'ya Ulusal Direniş için çıktığı ilk günden başlayarak bir dizi demokratikleşme eylemlerine girişmiştir. O Ulusal Bağımsızlık Savaşını'nı örgütlemeye baŐladığı Amasya Görüşmeleri ile tek bir amaca doğru yönelmiŐti; Yasallığını ulustan alan, doğrudan doğruya ulusal istene oluşmuş bir yetke ve yönetim sistemini oluşturmak istiyordu. M. Kemal Ulusal Bağımsızlığın ancak ve ancak ulus tarafından gerçekleŐtirebileceğine inandığından 'egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusun olduğunu' Erzurum ve Sivas Kurultayları'nda da yoğun bir biçimde işleyerek pekişmesini sağlamış ve ulusal devlette giden yolda ulusun egemenliğini eline almasını istemiştir. Böylece yasallığını Tanrı'dan alan bir yetke yerine demokratik yeni bir düşünce sistemine doğru yönelinmiŐtir.

23 Nisan 1920'den başlayarak ulusun yönetiminin TBMM'nce  stlenilmesiyle TBMM'nin üstünde başka hiç bir gücün olmadığını vurgulayan M. Kemal yeni hükümetin niteliğini açıklarken; 'ulus egemenliğine ve ulusal istene dayanan bir hükümettir' diyerek bu hükümeti 'Halk Hükümeti' olarak adlandırmıŐtır.

Bu gelişmeleri 24 Mayıs 1920'de İstanbul Hükümeti'nin yasadışı sayılması izlemiŐ hemen ardından 7 Haziran 1920'de Sivas'ta Yargıtay'ı oluşturarak ulusal devletin örgütlenmesini sürdürmüştür. 20.Ocak 1921'de kabul edilen Anayasa'da 'egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusun olduğu' belirtildiğinden bu çeliŐkinin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu nedenle 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın Kaldırıldığını belirten TBMM kararı Şu görüşleri vurguluyordu: "Anayasa ile Türkiye halkı egemenlik ve bağımsızlık haklarını, gerçek temsilci olan TBMM'nin tinsel kiŐilięinde terk edilemez, bölünemez ve devredilemez olmak üzere tümüyle ve edimsel olarak kullanmaya ve ulusal istence dayanmayan hiçbir

güç ve kurulu tanımamaya karar verdiğinden, Ulusal And sınırları içinde TBMM hükümetinden başka hükümet biçimi tanımaz. Bundan dolayı Türkiye halkı kişi egemenliğine dayalı olan İstanbul'daki hükümet biçimini 16 Mart 1920'den başlayarak ve geri gelmemek üzere tarihe karışmış sayar." (1)

Saltanatın kaldırılmasından sonra demokratikleşme yolunda izlenecek en doğal yol Halifeliğin de kaldırılmasını içerecekti; "Ulusumuzun kurduğu yeni devletin geleceğine, işlemlerine, bağımsızlığına sanı ne olursa olsun hiç kimseyi karıştırmayız. Ulusun kendisi, kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonuna değin koruyacaktır." (2) diyen M. Kemal Halifeliğin tarihsel bir anıdan başka bir şey olmadığını vurgulayarak bu kurumun yakın bir gelecekte kaldırılacağını 1 Mart 1924'de TBMM'nde yaptığı bir konuşmada hissettirmişti. İki gün sonra 3 Mart 1924'de Halifelik ile birlikte Din İşleri Vakıflar Bakanlığı(Şer'iyeye ve Efkar Vekaleti) kaldırıldı ve Eğitim Birliği(Öğretimin Birleştirilmesi) Yasası kabul edilir.

Halifeliğin kaldırılması ile devlet yönetimi kutsallıklardan iyice arındırılmış, insan ilişkileri ile ilgili hükümlerin yasalaştırılması ve uygulanması ulus adına TBMM'ne verilmiştir. Din adına yasa yapılamayacağı vurgulanarak laik düşüncenin gerekliliği savunulmuş 10 Nisan 1928'e gelindiğinde laik devlet ilkesine aykırı olan 20 Nisan 1924 Anayasası'ndaki 'Devletin resmi dili Türkçe dini İslamdır' kaydı geçersiz kılınarak laik düşünceyle çelişen maddeler ortadan kaldırılmıştır. 5 Şubat 1937'ye gelindiğinde de Türk Devrimi'nin altı ilkesinden biri olan laiklik ilkesi Anayasa'ya konarak demokratikleşme ve çağdaşlaşmanın gereği yerine getirilmiştir.

M. Kemal'e göre çağdaş ve uygar bir devlet sisteminin adının 'cumhuriyet' olması kaçınılmazdı. Çünkü amaç ulusal egemenlik

(1) İleten: Özer Ozankaya, "Atatürk İlkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Toplumsal Kurumları." Dışişleri Eğitim Merkezi 19.

Dönem Konferansları (12 Ocak 1988), Ankara: Dışişleri Eğitim Merkezi Yayınları, 1988, s.9

(2) Atatürk, Söylev-II, a.g.y., s.519

olduğu için cumhuriyetin bir evrimi olan ulusal egemenliği Türk Ulusu'nun benimsememesi düşünülemezdi. Bu doğrultuda 29 Ekim 1923'de TBMM'nce cumhuriyet yönetiminin benimsenmesi daha önce yerine getirilen gelişmelerin doğal bir uzantısıydı. (sonucuydu.) Bu sistemle Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan herkes Türk Yurttaşlığı sıfatı kazanıyordu.

2. T ü z e n i n D e m o k r a t i k l e ş m e s i

Tüze alanında ki çağdaşlaşma ve demokratikleşme daha önce de belirttiğimiz gibi 3 Mart 1924'de Din İşleri Bakanlığı'nın (Şer'iyeye Vekaleti) ve hemen ardından 8 Nisan 1924'de her düzeydeki dinsel yargı organlarının kaldırılması ile gerçekleşmiştir.

Ulus egemenliğine dayanan bir ülkenin tüzel yapısının çağdaş ve demokratik olması gerektiğini vurgulayan M. Kemal 1 Mart 1922'de TBMM'nde yaptığı açış konuşmasında tüze konusunda ki görüşlerini şöyle açıklamıştı; "... çağdaş ilerlemeler ulusların uygar gereksinimlere uygun düşen yurttaşlık haklarının varlığını gerektirir. Her devletin, bağlı olduğu toplumsal kuruluşun uygarlaşma ölçüsüne uygun düşen tüze kuralları vardır. Dünyadaki tüm uygar devletlerin yurttaşlık yasaları birbirine pek yakındır.

Bizim ulusumuz ve hükümetimiz adalet düşüncesinde ve adalet dağıtımında hiç bir uygar kavimden aşağı değildir. Belki tarih bu noktada yüksek olduğumuza tanıktır. Bundan dolayı bizim de tüze kurallarımızın tüm uygar devletlerin yasal düzenlemelerinden eksik olması doğru değildir. Savaşlarımızın yöneldiği tam bağımsızlık kavramında adalet bağımsızlığımızın da bulunması doğaldır." (1)

Çağdaş ve uygar olmayı hedefleyen yeni Türkiye Cumhuriyeti tüze alanındaki boşlukları bir dizi atılımlarla kapatmaya çalıştı. Bu amaçla özel tüze, aile, borçlar, tecim tüzesi alanlarında yeni düzenlemelere gidilerek çağdaş ve demokratik toplum gerekleri yerine getirilmiştir.

(1) M. Kemal Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (2.Cilt), Ankara: Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1961, s.221-4

Çağdaş Batılı Toplumların deneyim ve bilgi birikiminden yararlanan yeni Türk Devleti İsviçre Yurttaşlar Yasası, Alman Tecim Yasası ve İtalyan Ceza Yasası'nı temel alarak 17 Şubat 1926'da Türk Yurttaşlar Yasası, 13 Mayıs 1929'da Türk Tecim Yasası ve 1 Mart 1926'da Türk Ceza Yasası'nı yürürlüğe koymuştur.

Toplum bireylerine önemli konularda özgürlükler sağlayan Türk Yurttaşlar Yasası'nın getirdiği en belirgin değişiklikler bireyler için din seçme özgürlüğü ile aile ve toplumsal kurumlarımızın demokratikleşmesidir.

1 Mart 1926'da yürürlüğe giren Yurttaşlar Yasası 'her ergin kişi dinini seçmede özgürdür' kuralını getirerek toplumda inanç özgürlüğü yolunu açmıştır.

Öte yandan Aile kurumunun demokratikleşmesi sonucunda tek eşli evlilik, eş seçme ve resmi nikah gibi düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca da kadın ve erkeğe eşit kalıt ve çocuklar üzerinde eşit koruma (velayet) hakkı tanınarak kadınlarımızın toplumdaki özlenen yerlerine ulaşmaları istenmiştir.

Yurttaşlar Yasası kalıt ve evlenme dışındaki eğitim, iş edinme, ve siyasal haklar alanlarında Türk kadın ve erkeğini aynı düzeye getirmiştir.

Türk toplumunda yargının demokratikleşmesi sonucu müslüman olmayan yurttaşlar ve yabancı uyrukluların da Türk yargı sistemine bağımlı olmaları sağlanarak yabancı devletlerin tüzel yönden Türk Devleti'nin iç işlerine karışılması önlenerek ulusal bağımsızlığın bir diğer gereği daha yerine getirilmiştir.

3. E ğ i t i m i n D e m o k r a t i k l e ş m e s i

Her çağdaş sistemin benimsediği gibi M. Kemal'in de demokratik bir eğitim sistemini benimsemesi doğaldır. Bilim ve tekniğin ilkelerini kılavuz edinmeyen bir eğitim sistemi her alanda yaratıcılıklardan uzak olduğundan ulusunu da tutsak ve bağımlı yapmaya yargılı kılar.

M. Kemal'e göre ulusun gerçek kurtuluşu, eğitim sisteminin de gerçekleştirilecek iki ana hedefte toplanmıştır. Yani eğitim sistemimiz toplumsal yaşamımızın gereksinimlerine uymalı ve aynı zamanda çağın gereklerine de uygun düşmelidir.

Çağdaş ve bilimsel eğitimden yana olan M. Kemal bu konuda şunları söylemiştir: "... hiçbir mantıksal kanıta dayanmayan birtakım geleneklerin, inançların korunmasında direnen ulusların ilerlemesi çok güç olur, belki de hiç olmaz. İlerlemede kayıtları, koşulları aşamayan uluslar yaşamı akla uygun ve işlemsel olarak gözlemleyemez. Yaşam felsefesini genişliğine gören ulusların egemenliği ve tutsaklığı altına girmeye yargılıdır." (1)

Çağdaş ve demokratik bir eğitim sisteminin kaçınılmazlığına inan M. Kemal 22 Eylül 1924'de Samsun'da öğretmenlere karşı yaptığı konuşmada şu görüşleri belirtmiştir, "Dünyada her şey için, başarı için en doğru yol gösterici bilimdir, tekniktir. Bilimin ve tekniğin dışında yol gösterici aramak aymazlıktır, bilgisizliktir, sapkınlıktır. Yalnız bilimin ve tekniğin yaşadığımız her dakikadaki aşamalarının evrimini kavramak ve ilerlemeleri zamanla izlemek koşuldur. Bin, ikibin, binlerce yıl önceki bilim ve teknik dilinin çizdiği ilkeleri, şu kadar bin yıl sonra bugün aynen uygulamaya kalkışmak kuşkusuz bilim ve tekniğin içinde bulunmak değildir.... bütün dönemlerde Türk kendi ruhunu, benliğini, yaşamını unutmuş: nerden geldiği belirsiz bir takım başların bilinçsiz aracı olmak durumuna düşmüştür... varlığıyla herhangi bir amaca, sonucu aşağılık olan, tutsaklık olan, boş yere köle olmaya varan aşağılatıcı bir hedefe sürüklenmiştir. Bütün bu bağımlılıkların, aldığı ussallık dışı eğitimin gereği olduğunu kavramaksızın, sağlam bir eğitimin eseri olduğu kanısıyla uyguluyordu...

...Eğitimdir ki bir ulusu ya özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum durumunda yaşatır, ya da bir ulusu tutsaklık ve düşkünlüğe bırakır.

(1) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, s.a.g.y., s.43-5

... yeni Türk Cumhuriyeti'nin yeni kuşağa vereceği eğitimin ulusal eğitim olduğunu kesinlikle belirtiyorum.

... Ne yazık gerçek durum şudur ki yeryüzünde ki üçyüz milyonu aşkın Müslüman yığınları şunun ya da bunun tutsaklık ve düşkünlük zincirleri altındadır. Aldıkları tinsel eğitim ve ahlak onlara bu tutsaklık zincirini kırabilecek insanlık niteliğini vermemiştir, veremiyor. Çünkü eğitimlerinin hedefi ulusal değildir." (1)

M. Kemal ulusal eğitime giden yolu 3 Mart 1924'de Din İşleri ve Vakıflar Bakanlıkları'nın kaldırılması ile açmış ardından da dinsel kökenli eğitim yapan kuruluşları (sıbyan okulları, medrese ve tarikatları) ortadan kaldırarak yerlerine bilimsel olarak Tanrıbilim okutulan İlahiyat Fakültesini açmıştır. Aynı tarihte kabul edilen Öğretimi Birleştirme Yasası ile de laik-bilimsel düşünce yapısının egemen olduğu ulusal bir eğitim sistemiyle din baskısından kurtulmuş, kız ve erkek ayrımı yapmayan okullar açılarak toplumda demokratikleşme ve çağdaşlaşmanın hızla yayılması hedeflenmiştir. Temel eğitim (ilk öğretim) herkes için zorunlu kılınarak ulusun durumuna, toplumsal yaşamın gereksinimlerine, çevre koşullarına ve çağın gereklerine uyan bir ulusal eğitim sistemiyle Türk toplumu bireylerine 'insanlığa saygı, ulus ve ülkeye sevgi, şeref ve bağımsızlığın öğretilmesi' amaçlanmıştır.

4. E k i n i n D e m o k r a t i k l e ş m e s i

Yeni bağımsızlıklarını kazanmış genç devletlerin ulusal birliği sağlama uğraşılarının başında ulusal bir ekin yaratma ve bu ekini ulusa yayma gelir. Her yeni devlet kendisine özgü bir siyasal yapı ve ulusal ekini geliştirmek zorundadır. Ekinsel toplumsallaşma yoluyla da yeni kurulan genç devletlerin gerçekleştirmek istediği toplumsal değişim, uygulanan yeni düzenin bir yaşam biçimi olarak tüm ulusa içtenlikle benimsetilmesiyle olur.

(1) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, a.g.y., s.194-99

Ekin sel toplumsallaşma bir dizi eylemin gerçekleştirilmesi ve eğitim yoluyla genç kuşaklara aktarılmasıyla gerçekleşir. Her genç devletin amacı olan ekin sel demokratikleşme Türk Devrimi'nde de bir dizi yenilik ve düzeltimlerle gerçekleştirilmiştir.

Türk ülkesinde yapılan tüm düzeltimler genelde dinsel ekinin etkisinin yok edilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 25 Kasım 1925'de Şapka ve Giyim Yasası çıkartılarak çağdaş bir ulusta olması gereken ölçüde bir giyim benimsenerek çağdışılığı simgeleyen ve aynı zamanda derin bir tutuculuğu yansıtan simgesel giyim biçimi yok edilmek istenmiştir. Toplumda düşünce özgürlüğünü sınırlayan ve doğmacılığın yaygınlaşmasını sağlayan fes, sarık, çarşaf ve peçeden toplum bireylerinin kurtarılması gerekmektedir. Böylece doğüstü bir gücü simgeleyen fetişçi düşünüşün yok edilmesi sağlanarak toplum da hiç bir küme ve sınıfa ayrıcalıklı konum yaratacak özel giysi giyilmesi önlenmiştir.

M. Kemal 28 Ağustos 1925'de İnebolu'da yaptığı konuşmada çağdaş giyime de değinerek şunları söylemiştir: "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı uygardır. Tarihte uygardır, gerçekte uygardır. Ama ben sizin öz kardesiniz, babanız gibi söylüyorum, uygarım diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile yaşamıyla, yaşayış biçimiyle uygar olduğunu göstermek zorundadır. Sözün sonucu, uygarım diyen, Türkiye'nin gerçekten uygar olan halkı başından aşağı dış görünüşüyle de uygar ve gelişmiş insanlar olduğunu eylemsel olarak göstermek zorunluluğundadırlar.

... Uygarlığın çöşkun seli karşısında direnme boşunadır. Ve o, aymazlar ve uymayanlar için çok amansızdır. Dağları delen, göklerde uçan, tozanlardan yıldızlara değin her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen uygarlığın gücü ve yüceliği karşısında ortaçağa özgü düşüncelerle, ilkel boş inançlarla yürümeye çalışan uluslar yok olmaya ya da hiç olmazsa tutsak olup alçalmağa yargılıdırlar.' (1)

(1) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II; a.g.y., s.209-12

Şapka ve giyisi yasasının çıkarılmasından beş gün sonra 30 Kasım 1925'de çıkarılan yeni bir yasayla Tarikat, Tekke ve Türbelerin kaldırılması sağlanarak çağdışı gerilik yuvalarından toplumun bireyleri kurtarılmıştır. Toplumda ruhsal ve özdeksel temizlikten, düzenden, hoşgörüden, sevgiden yoksun karanlıkçı etkiler yayan kurumların kaldırılması aynı zamanda çağdaşlaşma ve demokratikleşmenin de ön koşuluydu.

30. Ağustos 1925'de Kastomunu'da yaptığı bir konuşmada M. Kemal boş inançlar konusunda şunları söylemiştir: "... yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tümünden çağdaş ve bütün anlam ve biçimleriyle uygar bir toplum biçimine ulaştırmak... Şimdiye değin ulusun kafasını paslandıran, uyuşturan... düşünüşte bulunanlar olmuştur. Herhalde düşünüşlerdeki boş inançlar tümünden kovulacaktır. Onlar çıkarılmadıkça kafaya gerçek ışıkları ulaştırmak olanaksızdır.

Ölülerden yardım dilemek uygar bir toplum için utanç vericidir. Varolan inanyuvalarının (tarikatların) amacı kendilerine bağlı olan kimseleri özdeksel ve tinsel olan yaşamda mutluluğa ulaştırmaktan başka ne olabilir. Bugün bilimin, tekniğin, bütün kapsamıyla uygarlığın saçtığı ışıklar karşısında filan ya da falan şeyhin uyarılarıyla özdeksel ve tinsel mutluluğu arayacak ölçüde ilkel insanların Türkiye uygar topluluğunda varlığını asla kabul etmiyorum.

Efendiler ve ey ulus, iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, müritler, mensuplar ülkesi olamaz. En doğru ve gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır. Uygarlığın buyurduğunu ve istediğini yapmak, insan olmak için yeterlidir." (1)

Ekinsel alanda gerçekleştirilen bir diğer önemli demokratikleşme eylemi ise kadınlarımıza toplumda gerçek değerlerinin verilmesidir. Cumhuriyet dönemi öncesi kadınlarımızın toplumda ki

(1) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-II, a.g.y., s.214-5

konumu utanç verici idi. İslam dininin doğası gereği, İran ve Bizans'ın etkilemeleri sonucu, eski Türk toplumundaki kadının yüksek değeri yitirilmiş, kadınlarımız erkeklerin egemenliğinde aşağı ve zayıf bir konuma itilerek kadınlarımızın onurlarının ve ahlaklarının korunması erkeğe yüklenmiştir. Bu gelişmenin ardından da çarşafa girme, örtünme ve haremlik... gibi uygulamalar aşırı çarpıklığına karşın doğal sayılmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde egemen olan bu görüşe göre uygulanan kadınların evde kapalı tutulması, harem, selam ayrılığı, çok karıllık, cariye tutma, erkeğin bir sözü ile boşanma... gibi bir sürü sapkın uygulamalar; kadınlarımızın onurlarını, düşünme özgürlüklerini ve de yaratıcı yeteneklerini yitirmelerine yol açmıştır. Bu olumsuzluklar nedeniyle çağdışı nitelikler taşıyan Türk kadını yetiştirdiği yeni kuşaklarada aldığı yoz ekini, geriliği aşılama ve kendi toplumunun karanlığa doğru sürüklenmesine yardımcı olmuştur.

Oysa bugünün yani cumhuriyet döneminin kadınları çağdaş bir anlayışın ürünü olan yurttaşlar yasasıyla eski yoz ekinin baskısından kurtularak yaşamın her alanından en azından erkekler kadar başarılı olabilmektedirler. Cumhuriyet döneminde ekinin demokratikleşmesi açısından gerçekleştirilen en önemli yeniliklerden birisi de yazı ve dil alanlarında olmuştur. 1 Kasım 1928'de yeni Türk abecesinin kabul edilmesi ile "Türk dili tarihinde ilk kez kendine uygun, yani doğru olarak yazılma ve okunmasını sağlayan bir yazıya kavuşmuş böylece hem aydın ve yönetici kesimiyle geniş halk yığınlarının dilleri arasındaki, hem de konuşma ve yazı dilleri arasındaki, uçurumun kalkması sağlanmıştır." (1)

Osmanlı döneminde özellikle İslamın ve daha sonraları da Batı uygarlığının etkisi ile öz ekinini yitiren Türklerin dilleri de süreç içinde yozlaşarak seçkinler arasında Osmanlıca denilen Arapça, Farsça ve daha sonraları da Fransızca karışımı bir dil kullanılmaktaydı. Gerçekte sıradan halka çok yabancı

(1) Özer Ozankaya, Atatürk İlkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Toplumsal Kurumları, a.g.m., s.12

olan bu yapay dilin ulusal kimlik arayan bir ülkenin dili olması düşünülemezdi. Toplum bireyleri arasındaki iletişimi sağlayacak dilin hem yönetimin, bilim ve sanatın hem de halkın dili olması zorunluluğu vardı. Bunu sağlayacak temel öge ise öz ekinimizden kaynaklanan Türkçe'den başka bir dil olamazdı.

Doğulu anlayışın etkisiyle ortaya çıkan ve seçkinler sınıfınca yazılıp konuşulmayan yapay dil Osmanlıca ile halk arasında yüzyıllardan beri konuşulan fakat Arap abecesi ile yaygın olarak yazılamayan bir Türkçe ikilemi ile demokratik ve çağdaş özellikler taşıyan bir devletin temel taşlarından olan ulusal birlik doğaldır ki sağlanamazdı.

Türk dilinin aktarımında Arap abecesinin yetersizliği, Türkçe'yi bütünüyle karşılayamaması üstelik yazımının ve öğreniminin çok güç olması sorunun ancak Türkçenin yazı dili olarak yeni Türk abecesi ile aktarılmasıyla çözümü gerçekleşebilirdi. Böylece hem ulusal birliğe yönelik gelişmeler sağlanabilecek hemde kutsallık (dinsel) düşüncesi yenilgiye uğratılacaktır.

Toplumsal kalkınmanın ancak ve ancak ulusal eğitiminden geçtiğine inanan M. Kemal 8 Ağustos 1928'de İstanbul Gülhane Parkında CHP'nin düzenlediği bir eğlence gecesindeki konuşmasında, "... Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. ... Bunu yurtseverlik, vatanseverlik görevi biliniz. Bunu yaparken düşününüz ki bir ulusun, bir topluluğun yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde seksen, doksanı bilmez; bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmalıdır... Ulusun yüzde doksanı okuma yazma bilmiyorsa yanlış bizde değildir. Yanlışlık onlardadır ki Türkün karakterini anlamayarak bir takım zincirlerle kafamızı sarmışlar. Geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zorundayız. Ulusumuz yazısıyla, kafasıyla bütün uygar dünyanın yanında olduğunu gösterecektir, (1) diyerek konuşmasını bitiren M. Kemal elindeki içki kadehini halka doğru kaldırarak; "Eskiden bunun bin katını' çöplüklende gizli gizli içerek türlü bozuklukları yapan iki yüzlü sahtekarlar

(1) Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, a.g.y., s.251-3

vardı. Ben sahtekar değilim, ulusumun şerefine içiyorum." diyerek topluma yerleşmiş dince yasak olan içki yasağına ilişkin kuralı parçalamış, toplumda oluşan suçluluk psikozunu ve ikiyüzlülüğü ortadan kaldırma yolunda ilk adımı atmıştır. (1)

Yeni Türk yazısının toplum tarafından benimsenmesi Türkçenin de bilim ve sanat dili olarak gelişimine olanak sağladı. II. Meşrutiyet dönemindeki uluslaşma akımı ile başlayan dilin Türkçeleştirilmesi eylemi 12 Temmuz 1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun oluşturulmasıyla hızlandı. Böylece Türkçe hem yabancı dillerin egemenliğinden kurtuldu hem de dilin bilimsel temelleri araştırılıp gelişme düzeninin ortaya konmasıyla Türk dili günün gereksinimlerini karşılayacak sözcüklerle zenginleştirildi.

2 Ocak 1931'de yaptığı konuşmasında M. Kemal Türk dilinin önemini şöyle vurguluyordu: "Ulusal duygu ile dil arasındaki bağ çok güçlüdür. Dilin ulusal ve zengin olması ulusal duygunun gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır." (2)

Dil alanındaki bu gelişmelere koşut olarak Kuran Türkçeye çevrildi, dinsel kurumlarda Türkçe Kuran ve hutbe okutuldu, ve 7 Şubat 1933'de ezanın da tüm camilerde Türkçe okunması sağlandı.

19 Şubat 1932'de kurulan 'Halkevleri' dil de içinde olmak üzere ulusal ekin yaratma çabalarının, ve de ulusal ekimimizi yayma girişimlerinin merkezleri oldular. Kentlerde 'Halkevleri' ilçe ve köylerde 'Halkodaları' kurularak toplumun bilinçlenmesi için okuma salonları (kütüphaneler) açıldı, bu kurumlarda yapılan çalışmalarda; tarih, dil, güzel sanatlar, okuma-yazma, halkbilim (folklor), köy araştırmaları, incelemeler yerine getirilerek bu doğrultu yönünde dergiler yayınlanmıştır. Bu uğraşlar sonucu

(1) İleten: Özer Ozankaya, Atatürk ve Laiklik, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s.240-1

(2) İleten: Ozankaya, Atatürk ve Laiklik, a.g.y., s.243

Halkevleri ve Halkodaları yörelerinde birer eylemsel ekin merkezi görevini yüklenmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkler ulusal bir tarih anlayışı ve eğitiminden yoksun bırakılmışlardır. Oysa tarih bir ulusun dününün, bugününün ve yarınının en önemli göstergesidir. Uluslaşmamış ve ulus olma yolundaki topluluklar kendilerini bir geçmişe bağlamak istediklerinden kendi tarihlerini yaratmak için çaba göstermekte olduklarını gözönüne alırsak kendi tarihimizi bilmememizin, öğrenmememizin ne büyük bir aymazlık ve sapkınlık örneği olduğu ortadadır.

Osmanlı döneminde Türk tarihi önemsenmemiş yerine İslam tarihi, Osmanlı hanedanı tarihi bilimsellikten uzak bir içerikle okutulmuştur. Ülkede I. Meşrutiyet'le gelişen ulusculuk akımları bazı Türk aydınlarında bu konunun sorgulamasına neden olmuş ve Türklerin'de bir gerçek tarihi olduğunu kavramarak bu amaçla Türk tarihi hakkında çalışmalarda bulunmuşlardır. Fakat bu çalışmalar Türk tarihinin derinliklerine ulus bilinçli içinde eğilememişlerdir. Ancak Ulusal Bağımsızlık Savaşımı'ndan sonra Türk Devrimi'nin tüm yönleriyle sömürgeleşmeden kurtulma savaşımı olduğu anlaşılacak tarih devrimiyle Türk toplumuna ulusal kimlik bilinci, kendine güvenme, öğrenme ve bağımsızlık tutkusu aşılanmıştır.

M. Kemal doğa, toplum ve insanla ilgili bilimsel anlayışı kendi tarih anlayışına da yansıtarak Türkler'in Anadolu'da uygarlıklar yaratmış eski halkların temsilcileri olduğunu savunmuştur. Bu konuda bilimsel anlayış doğrultusunda araştırmalar ve incelemeler yapmak, yayınlamak amacıyla 15 Nisan 1931'de Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasını sağlamış ardından 1936'da Ankara'da hem dil hem tarih alanlarında gelişmelere ışık tutmak ve bilimsel araştırmalar yapmak için Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesini kurmuştur.

M. Kemal 'Tarih yazmanın tarih yapmak kadar önemli olduğunu, yazanın yapana doğrulukla bağlı kalmadığında değişmeyen gerçeğin insanlığı şaşkırtacak bir nitelik aldığına' değinerek tarihin

çarpıtılarak toplumlar arasında kin ve düşmanlık tohumlarının ekilmesine karşıdır. O'nun tarih anlayışı bilimsel verilere saygıya dayanır. Öyle ki Osmanlı döneminde beşyüz yıl kilise olarak kullanılan Ayasofya'yı müze yaparak toplumdaki cami-kilise tartışmasına son vermiştir.

Ulusal eğitimin dünya barışına katkıda bulunmasının gereğine inanan M. Kemal 'Yurtta ve Dünyada barış'ın gerekliliğini savunarak dünya ulusları arasındaki kardeşliğin sağlanması için tüm insanlığın bugünkü durumlarının iyileştirilmesini ve toplumlara gönençle birlikte çekememezlik, kin ve açgözlülüğten uzak bir eğitimin verilmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir.

Demokratikleşen bir toplumda güzel sanatlar alanındaki gelişmeler laik bir düşünce sisteminin ürünüdür. Toplum bireyelerine her alanda sunulan özgürlükler sanatın gelişmesinin ön koşuludur. Sanatın önemini 'sanatsız kalan bir ulusun yaşam damarlarından birisi kopmuştur' özdeyişiyle vurgulayan M. Kemal sanatın çağdaş demokratik uygar bir ulusun vazgeçilmez bir öğesi olduğunu belirtmiştir. Güzel sanatların insan ve toplum yaşamını renklendirici, farklılığın ve değişikliğin güzel olduğu bilinçini, barış ve huzur sağlayıcı özelliklerinin kavratılarak bu alanda eğitimin çok gerekli olduğunu belirtmiştir.

Ozankaya'ya göre Türkiyede yazının (edebiyat) Türk yazını olması resim ve heykel üzerindeki dinsel baskıların kalkması, müzikte çağdaş atılımların gerçekleşmesi Türk halk ve çağdaş çok sesli müziğin geliştirilmesi, halk sanat ve danslarının derlenerek korunup yaşatılması, Güzel Sanatların gelişmi için okullar açılması, gösteri, sergi ve dinleti salonlarının açılmasıyla her türlü etkinliğin halka ulaştırılması hep M. Kemal'le birlikte gelişme göstermiştir. (1)

Toplumumuzdaki bu ekinsel gelişmelere koşturarak 26 Aralık 1925'de Uluslararası Saat ve Takvim, 26 Mart 1931'de ise

(1) Özer Ozankaya, Atatürk ve Laiklik, a.g.y., s.253

Uluslararası Ölçü ve Tartı Birimlerini kabul eden yasalar yürürlüğe konarak çağdaşlaşma yönündeki bu boşluklar doldurulmuş ve yeni bir düzenlemeye kavuşulmuştur.

5. E k o n o m i n i n D e m o k r a t i k l e ş m e s i

Türk toplumundaki ulusal ekonomi kavramının kökenleri İttihat ve Terakki dönemine dayanır. Cumhuriyet öncesi dönemin ekonomik yapısı tarımsal bir özellik taşımaktaydı. İşleyim ve hizmet kesimlerinin gelişmesi ekonominin dışarıya karşı korunmamasından gerçekleşmemiştir.

Bir toplum tüm alanlarda çağdaşlık düzeyine gelse bile ekonomik düzeyde bağımsızlaştırılamazsa bireyler mutlu ve özgür yurttaş konumuna gelemeyeceklerinden çağdaş bir toplumda ekonomik özgürlüğün önemi ortaya çıkar. Çağdaş bir toplum yapısı devletin varsıllığının yanısıra bireyin varsıllığını ve mutluluğunu da sağlamak zorundadır.

Türk Devrimi ulusal ekonomisini oluştururken yeryüzünde varolan ekonomik sistemlerden hiç birisini örnek olarak almamış kendisine, kendi koşullarına en uygun düşen demokratik yapılı siyasal ve ekonomik bir sistem kurmuştur.

Toplumsal kalkınmanın gereği olan yatırımların gerçekleştirilmesi ve artırım sağlanması planlı bir ekonomik yapıyla olası kılınabilirdi. Gerikalmış bir ülkenin böyle bir atılımı gerçekleştirebilmesi ancak devletin öncülüğü ile olası olduğundan Türk Devrimi'nde devlet güdümünde bir ekonomi politikası uygulanmıştır. (izlenmiştir)

Toplumun gönencine giden yolda devletin ve bireylerin ortak çıkarlarda anlaşarak birlikteliğini savunan M. Kemal'in bu konudaki görüşüne göre: "Tek bir gerçek vardır: toplu halde yaşamak zorunluluğunda olan, bu nedenle de hem bireysel hem ortaklaşa çıkarları bulunan insan! biz ne yalnız başına yaşayan birey ve ne de bireyden soyutlanmış devlet düşünmüyoruz. Bir ulusu, bir bölüm insanların düşüncelerine tutsak etmek ve cılız bağımlılar

olarak yaşatmak, doğal ve akla uygun bir hükümet yolu değildir!" (1)

Ülkede hem demokrasinin hem de ekonominin gelişmesinin sosyal adalet sınırları içinde gerçekleşmesi düşüncesinde olan M. Kemal; "Ekonomik işler içinde bütün ulusun ortak yararlarına dokunan noktalarda vardır. Bu nedenle devletçiletin haklı olduğu noktaları kabul etmek uygun olur. Özel yarar çoğunlukla genel yararla çelişki içinde bulunur; özel yarar en sonunda yarışmaya dayanır. Oysa yalnız bununla ekonomik düzen kurulamaz. Özgür yaşamının toplumsal sakıncaları da vardır, yarışmada güçlü ile zayıfı karşı karşıya getirmek gibi.

Uluslarda özgürlük ve uygarlık geliştiği oranda devletin görev ve sorumlulukları da çoğalır. Çok araçlar çok ve büyük güçle yönetilir. Güç çoğaldıkça kurallar da çoğalır. Bir toplumun araç ve kuralı ise devlettir...

Ulusal servetin dağıtımında daha yetkin bir adalet, emek harcayanların daha yüksek gönence ulusal birliğin korunması için koşuldur...

Bireylerin kişisel etkinlikleri ekonomik etkinliklerin ana kaynağı olarak korunmalı, devlet kendi etkinlikleri ile bireylerin özellikle ekonomik özgürlük ve girişimlerini engellememeli, ama elden geldiğince az süreçte ulusu gönence ve ülkeyi bayındırlığa erdirtmek için özellikle ekonomik alanda eylemsel olmalıdır. Bizim izlemeyi uygun gördüğümüz devletçilik ilkesi, kollektivizm ya da komünizm gibi, bütün üretim araçlarını bireylerden alan, sosyalizm ilkesine dayalı, özel ve bireysel ekonomik girişime ve etkinliğe meydan bırakmayan bir sistem değildir." (2)

Demokrasinin tüm insanlığa mutluluk ve gönence sağlaması gerekliliğini vurgulayan M. Kemal, demokrasinin yalnız başına

(1) İleten: Ozankaya, Atatürk İlkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Toplumsal Kurumları, a.g.m., s.16

(2) İleten: Ozankaya, Atatürk İlkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Toplumsal Kurumları, a.g.m., s.16-7

yeterli olmadığını, insanları mutlu etmenin bir gereklilik olduğunu, mutluluğunsa özgürlüklerle sağlandığını belirterek özgürlüğün olmadığı bir yerde ulus ve devletlerin yaşam sürdürmesinin olanaksızlığına değinmiştir. O halde devletin en önemli görevlerinden biri de özgürlükleri gerçekleştirmek olmalıdır.

Toplum sağlığı, devlet eliyle gerçekleştirilmelidir. Devlet ulusal servetin dağılımında daha çok emeğe daha çok gönenc sunmalıdır. Öte yandan ise genel çıkarlara hizmet eden kamu kuruluşlarının çoğaltılması ulusun tümünün çıkarları gözetildiğinden insanlar arasında bir birliktelik ve dayanışma doğuracağından devlet bu konu üzerine de önemle eğilir.

Bireysel girişimin yönelmediği ve başaramadığı önemli ve büyük yatırımları ulusun genel servetine, devletin bütün kurumları ve güçlerine dayandırarak ulusal egemenliği uygulamak ve yürütülmesini düzenlemekle yükümlü olan hükümetin olabildiğince bu yatırımları kotarması sağlanmalıdır. Çünkü toplum sağlığına giden başka bir yol yoktur.

C. CHP TEK PARTİ DÖNEMİ GELİŞMELERİ

Lozan Barış Antlaşması (1923) ile siyasal bağımsızlığını kazanan ve egemenliğini halktan alan demokratik bir sistem oluşturmuş genç Türk Cumhuriyeti'nin önünde gerçekleştirilmek zorunda olduğu iki ana amaç kalmıştı; Tam demokrasiye geçiş (fully democratic regime) ve hızlı sosyo-ekonomik gelişme.

Ulusal Bağımsızlık Savaşımını bir utkuyla sonuçlandıran Hakları Savunma Örgütü TBMM'nde iktidarı kendi denetimi altında tutmakla beraber, tutucuların oluşturduğu küme, bir potansiyel tehlike taşıyordu. Oysa yeni kurulan genç devletin çağdaşlaşma ve demokratikleşme amaçlarına ulaşabilmesi için bir dizi düzeltim ve yenileşme eylemlerine gereksinimi vardı. 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet yönetiminin kabul edilmesi ardından 3 Mart 1924'de Halifeliğin kaldırılması devlet anlayışında yeni bir biçime yönelişin kesin belirtileriydi. Amaç teokratik bir devlet anlayışından laik temellere dayanan ekinsele-siyasal bir düşünceye ulaşmaktı.

Mustafa Kemal'in devrimci atılımlarının yarattığı derin tepki, ülke ekonomisinin kötü durumu, bazı yolsuzluk söylentileri ve TBMM hükümetinin dıştecim üzerine koyduğu sınırlamalar ülkede kaçınılmaz olarak eylemli ve yaygın bir başkaldırıya neden oluyordu. Üstelik M. Kemal'in ülkede önlenemeyen yükselişi Ulusal Savaşımında yakın işbirliği yaptığı kişilerde bir 'hazımsızlığa' yol açmıştı.

Devrimci öncü kümeyle karşı egemen çevrelerde oluşan hoşnutsuzluk, M. Kemal'in kişisel yükselişinden rahatsızlık duyan eski destekleyicileri 17 Kasım 1924'de TBMM'de 'Terakkiperver Cumhuriyet Partisi' (İlerici Cumhuriyet Partisi) adı altında yeni bir siyasal parti kurdular. Böylece TBMM'nde ilk muhalefet kümesi oluşmuş oldu. (1)

(1) Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967 s.44-5

Mahmut Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, İstanbul: Kaynak Yayınları, s.21
Ateş, Türk Devrim Tarihi, a.g.y., s.328-30

Adı ilerlemeyi seven-ilerici olan bu yeni siyasal örgüt adına karşın köktenci değişmelere karşı bir tepkinin ürünüdür. Partinin dayandığı temel düşünce, muhalefetsiz bir sistemin ve bütün güçlerin TBMM'de toplanmasını buyurgan-baskılı (otoriter) bir yönetim doğuracağını bunun için kişisel hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesi gerektiğini vurguluyordu. Bu girişim, egemen sınıflar, İstanbul iş çevreleri ve zamanının etkin ve göreceli olarak özgür basınının büyük bir bölümü tarafından büyük destek gördü. (1)

Yeni partinin programı dinsel düşünce ve inançlara saygılı olduklarını belirtmiş ve ekonomik alanda ise liberalizmi savunmuştur.

Adında cumhuriyet sıfatı taşıması, cumhuriyeti, liberalizmi, demokrasiyi ilke olarak benimsediklerini açıklamalarına karşın M. Kemal bu partinin amaçlarının programlardaki amaçlarla sınırlı olduğuna inanmıyordu.

Bu konudaki görüşlerini Söylevinde şöyle belirtmiştir: "Cumhuriyet" sözcüğünü söylemekten bile çekinenlerin; cumhuriyeti, daha doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye 'Cumhuriyet', hem de 'İlerici Cumhuriyet' adını vermeleri, içten gelme ve inanılır bir davranış sayılabilir mi?

Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları parti, 'tutucu' diye nitelendirilseydi, belki bir anlamı olurdu. Ama bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını savlamaya kalkışmaları kuşkusuz doğru değildi.

'Parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır.' sözlerini ilke edinip bayrak gibi kullanan kişilerden iyidilek beklenebilir mi idi? Bu bayrak, yüzyıllardan beri, bilisizleri, bağnazları ve boş inanlara saplanmış olanları aldatarak özel

(1) Erdoğan Teziç, "1929-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler", Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu, 14-16 Ocak 1972; İstanbul: İYITMMDerneği Yayını, Murat Matbaası, 1977, s.68-9

çıkarlar sağlamaya kalkışmış kimselerin taşıdıkları bayrak değil mi idi? Türk ulusu yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen yıkımlara, içinden çıkabilmek için büyük özveriler isteyen pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilecek sürüklenmemiş mi idi?

Cumhuriyetçi ve ilerici sanısını vermek isteyenlerin, yine bu bayrakla ortaya atılmaları; dinsel bağınazlığı çoşturarak, ulusu, cumhuriyete, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında: 'Biz halifeliğin yeniden kurulmasını isteriz. Biz yeni yasalar istemeyiz. Bize din yasaları yeterlidir. Medreseler, tekkeler, bilgisiz softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz! Çünkü, M. Kemal'in partisi halifeliği kaldırdı. Müslümanlığı zedeliyor. Sizi gavur yapacak, süze şapka giydirecek' diye bağırıyor muydu? Yeni partinin ilke edindiği sözler, bu gerici haykırıışlarla dolu değildir denébilir mi?

... Baylar, olaylar ve olgular da gösterdi ve kanıtladı ki, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi izlencesi, en hayın kafaların dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk Devletini, körpe Türk Cumhuriyetini yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih; gizli amaçlarla düzenlenmiş, genel ve gerici doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli nedenleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin dinsel konularda verdiği sözleri ve doğuya gönderdiği sorumlu yazmanın kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır.

... Baylar, yaptığımız devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında eski kurumların ve boş inançların birer birer yıkılışını gören bağınaz ve gerici kimseler, 'dinsel düşünce ve inançlara saygılı' olduğunu bildiren bir partiye ve özellikle bu partinin içindeki tanınmış kişilere dört elle sarılmaz mı? Yeni parti kuran kişiler bu gerçeği anlamış değil midirler? Öyle ise, ellerine aldıkları din bayrağı ile, ulusu ve ülkeyi nereye götürmek istiyorlardı? Böyle bir soruya verilmesi gereken yanıtta, 'iyidilek, aymazlık, umursamazlık' gibi sözler,

yurdu ilerleteceğim diye ortaya atılan bir partinin ileri gelenleri için özür sayılamaz." (1)

Bir taraftan parti içi çekişmeler, öteki yandan 13 Şubat 1925'de Doğu Anadolu'daki Kürtler Nakşibendi önderlerinden Palu'lu Şeyh Sait önderliğinde ayaklandılar. Ayaklanmanın amacı Doğu'da bağımsız bir Kürdistan kurmak ve halifeliliği yeniden diriltmekti. Bu sırada Ankara Hükümetinin doğudaki derebeylik sistemini parçalamak istemesi devlet yetkesine karşı toprak ağalarında bir tepki doğurmuştu. Yanısıra hükümet Musul sorunuyla ilgili olarak İngilizler'le görüşmelere başlamak üzereyken kendi sınırları içindeki, tutucu ve geriye dönüşü isteyen bu ayaklanma ile karşı karşıya kaldı. Cumhuriyet ve devrimlerini hedef alan bu ayaklanma çok kısa bir sürede hızla yayıldı. Ayaklanmaya önlem olarak Doğu illerinde ivedilikle sıkı yönetim kuruldu ve 4 Mart 1925'de 'Tahriri Sukun Yasası' (Dirlik-Düzeni Sağlama Yasası) çıkarıldı. Ülkede seferberlik ilan edildi ve İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Çok geçmeden ayaklanma denetim altına alınarak bastırıldı. Ayaklanmaya katılanlar ve destekçileri yargılanarak en ağır bir biçimde cezalandırıldı. Cumhuriyetin yönetici kümesine karşı yoğun eleştirilerde bulunan gazete, dergi gibi yayın organları kapatıldı. Ardından ülkede gericiliği desteklediği gerekçesiyle Tahriri Sükun Yasası'nın verdiği geniş yetkilere dayanak hükümet 5 Haziran 1925'de Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'ni kapattı. Böylece öncü küme ülkede karşısız kalarak tek partili bir yönetimle laiklik ve çağdaşlaşma yolundaki düzeltim ve yenilikleri hızla gerçekleştirdi. Bu dönemde Türk düşünce yaşamı uzun süre dar kalıplar içine sokuldu. "Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin daha doğarken boğulmamak, yaşayabilmek için başka seçeneğide yoktu".

Öncü küme ulusculuk, halkçılık ve laikliği temel ilkeler olarak ele alarak bir temele oturtmaya çalışıyordu. Halkçılıkla sınıf temeline dayanan görüşleri dışlayarak toplumu oluşturan tüm bireylerin ortak çıkarlarını ön plana çıkarmaya çalışıldı.

(1) Atatürk, Söylev-II, a.g.y., s.650-1

Öncü küme bu ideolojik yapılanmaya giderken ülkede ki toprak ağalarını ve şeyhlerin güçlerini de kırıyordu. (1)

1930'lara gelindiğinde yapılan düzeltim ve yenilikler, işleyimleşme siyaseti, ekonomide devletçiliğe yönelmeler, dünya ekonomik bunalımının etkisi, ülkedeki yaygın yoksulluk, ve yolsuzluklar halkın hükümete karşı etkili bir direnmeye yol açmıştır. Ülkedeki tutucu kümelerin tüm direnmelerine karşın Türk Devrimi'nin parçalarını oluşturan ögeler yerlerine oturtulmuş, fakat halkın sosyo-ekonomik konumunda bir gelişme gerçekleşmemiştir. Artık CHP önünde iki yol vardı; ülkedeki hoşnutsuzluğu giderebilmek için düzeni ya daha ılımlı kılacak ya da sert önlemler alacaktı.

Ülkedeki hoşnutsuzluk genelde ekonomik başarısızlıktan kaynaklandığından M. Kemal tek partili bir sistem ve denetimsiz, eleştirisiz bir hükümet çalışması ile ekonomik bunalımın çözüleceğine inanmadığından bu yönetim siyasetini bırakarak çok partili cumhuriyet düzenine yöneldi. (2)

Yeni parti kurulmasıyla özellikle kendisi ilgilenen M. Kemal'in amacı; birikmiş hoşnutsuzlukların giderilmesi, hükümetin hata ve eksiklerini düzeltmesi ve ekonomik sorunlara ivedi önlemler alınmasını sağlayacak bir denetim sistemi oluşturmaktır. Aynı zamanda bu deneyimle gerçekleştirilen yenilik ve düzeltimlerin ne denli başarılı olup olmadığının sınanması yapılacaktır.

M. Kemal'in yakın arkadaşı Paris Büyükelçisi Fethi Bey'le aralarında yapılan bir çeşit anlaşma uyarınca, 12 Ağustos 1930'da 'Serbest Cumhuriyet Partisi' kurulur. Böylece danışıklı dönüş sonucu demokrasiye geçiş amacıyla biz güdümlü muhalefet denemesine girişilmişti. "Bu partinin kurulmasından M. Kemal'in

(1) Ateş, Türk Devrim Tarihi, a.g.y., s.329-31

Teziç, a.g.m., s.69

Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s.265

Karpat, a.g.y., s.46-7

(2) Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, a.g.y., s.22

beklediği uygulamadaki yararlar ne olursa olsun, onun bu muhalefetin zamanla gelişerek, olağan bir parti durumuna geleceğini ve ülkenin yönetiminde yaşamsal bir görevi yerine getireceğini ümit etmiş olduğunu da güvenle söyleyebiliriz." (1)

Serbest Cumhuriyet Partisi'nin izlencesi onbir maddeden oluşmaktaydı. Bu izlençe M. Kemal'e sunuldu. İzlencenin tümü üzerinde onay veren M. Kemal birinci maddenin "Cumhuriyetin çıkarları için girişilmesi gereken ekonomik işlerde bireylerin gücü yetersiz görüldüğünde devlet doğrudan doğruya girişimi ele alır." (2) biçiminde düzeltilmesini ve onbirinci maddeye de Türk kadınının gelişmesini savunacağını belirten bir hüküm ekletmiştir. Yeni partinin izlencesi genelde iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'nden farklı bir şey savunmuyordu. Tek farklılık CHP'nin devletçiliği, SCP ise liberal ekonomik siyaseti benimsemeleriydi.

Parti kurulumu kurulmaz büyük halk yığınları ve tutucuların hızla partide toplanmaya başlaması varolan düzen için bir tehlike potansiyeli oluşturdu. Bu gerçek gösterdi ki güdümlü de olsa potansiyel muhalefetin kökleştiği ve etkisini hızla arttırdığı bir toplumda kurulacak örgütün denetimi olası değildi. Üstelik bu deneyimde kendi çıkarlarına karşı bir izlencesi olan partinin büyük yığınlar tarafından desteklenmesi ülkedeki özgürlük ve demokrasi istemlerinden kaynaklanmakla beraber iktidardaki CHP'sinin halkla olan kopukluğunu da sergilemektedir.

(1) Karpaz, a.g.y., s.61

Koopmans, a.g.y., s.137-8

Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, a.g.y., s.22

Teziç, a.g.m., s.70-1

(2) Necati Aksanyar, "Türkiye'de Çok Partili Demokrasi Denemeleri İçinde Serbest Cumhuriyet Fıkrası," Hacettepe Üniversitesi AİVEİT Enstitüsü Dergisi, Ankara: Cilt:1 Sayı:1 Ekim 1987, s.87

Bu olumsuzluklar üzerine kurulmasından doksanyedi gün sonra 17 Aralık 1930'da Serbest Cumhuriyet Partisi (yönetici kadrosunun M. Kemal'le karşı karşıya gelmek istememesi nedeniyle) kapatıldı. (1)

Ülkede ki tutucu ve gerici potansiyel bu deneyimle kendisini sınamış ve kurulu düzeni yıkmak için partinin kapatılmasından bir hafta sonra 23 Aralık 1930'da Memenen'de dinsel kökenli bir ayaklanma başlatarak Kubilay adlı bir yedeksubay'ı şehit etmiştir. Hükümet hızla olayın üzerine giderek 3 Şubat 1931'de ayaklanmanın önderleri olan yirmisekiz kişinin asılmasını ve düzenin tekrar kurulmasını sağladı.

Karpat Serbest Cumhuriyet Partisi denemesinin şu temel gerçeği açığa çıkarttığını belirtir; "Ne kadar büyük olursa olsun siyasal bir yenilik-düzeltilim ancak ekonomik ve toplumsal düzeltilim ve yeniliklerle tamamlandığı zaman ayakta durabilir. Özellikle Türkiye gibi ekonomik gelişme gereksiniminin şiddetle duyulduğu ülkelerde bu gerçek bir kat daha güçleniyordu." (2)

Cumhuriyet Halk Partisi bu gelişmelerin ışığında tek parti yönetiminin güçlendirilmesi ve ideolojik yapılanmayı tamamlamaya girişti. Cumhuriyetçilik, Halkçılık ve Ulusculuk ilkelerinin yanı sıra Devrimcilik, Laiklik ve Devletçilik CHP'nin temel ilkeleri olarak parti izlencesine (1931) alındı ve 1937'de bu ilkeler anayasaya geçirildi. Basına önemli sınırlamalar getirilerek ekonomik alanda (devletçilikle) hızla yatırımlara yönelindi. Dünya ekonomik bunalımında etkisiyle kurulan 'Kadro' kümesi, sosyo-ekonomik kalkınmada yeni bir düşünce ile ortaya çıktı. Devlet toplumsal sınıfların bütün toplum adına ekonomik değerlerin biriktirilmesini sağlayacak ve bütün ekonomik uğraşları dizgesel bir biçimde planlayacak ve yürütecekti. Türkiye gibi

(1) Karpat, a.g.y., s.62-3

Teziç, a.g.m., s.71

(2) Karpat, a.g.y., s.64

az gelişmiş bir ülkede ana sorunun çıkar çatışması olmadığını sorunun ileri teknoloji ve uyumlu toplum düzeninin oluşturulması olduğu belirtildi. Otuzlu yıllarda bu görüş doğrultusunda bir siyasa izlendi. (1) 23 Haziran 1939'da Fransa korumacılığı altındaki Hatay bölgesi Fransa'nın onayıyla Türkiye'ye katıldı. 23 Temmuz 1936'da Montrö Anlaşmasıyla Boğazlar konusunda Türkiye yararına düzeltimler gerçekleştirildi. 1923 ve 1937 yılları arasında değişik ülkelerle 27 Dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların büyük çoğunluğu üç-dört maddeden oluşmakta, olup ülkeler arasında bozulmaz barış ve sonsuz dostluk, tecim, elçilik ilişkileri ve oturma koşullarının Devlet Tüzesi'ne uygunluğu konularını içeriyordu. Bu anlaşmalardan başka Türkiye 17 Aralık 1925'de Paris'de Sovyetler Birliği ile dostluk ve tarafsızlık, 22 Nisan 1926'da Tahran'da İran'la dostluk ve güvenlik, 30 Mayıs 1928'de Roma'da İtalya ile Tarafsızlık, Uzlaştırma Yargısal Çözüm, 30 Mayıs 1930'da Fransa ile Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm, 30 Ekim 1930'da Yunanistan'la Ankara'da Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik, ve yine Yunanistan'la 14 Eylül 1933'de Ankara'da İçtenlikle Anlaşma Paktı, 17 Ekim 1933'de Ankara'da Türkiye-Romanya, 27 Kasım 1933'de Belgrad'da Türkiye Yugoslavya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Anlaşmaları imzalandı. 8 Temmuz 1937'de İran, Irak, Afganistan'la Tahran'da saldırmazlık anlaşması, 18 Haziran 1941'de Almanya ile Ankara'da Dostluk, 23 Şubat 1945'de ABD ile Ankara'da Askeri yardım anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan başka ittifak amacıyla 9 Şubat 1934'de Atina'da Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Paktı, 1936'da İngilizlerle Akdeniz Anlaşması, 19 Ekim 1939'da Ankara'da İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardım anlaşmaları imzalanmıştır. (2)

(1) Teziç, a.g.m., s.72

(2) İsmail Soysal, "Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları," (Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan), Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 1981, s.277-85

İkinci Dünya savaşı (1939-45) yıllarında ülkede tek egemen güç olan CHP savaş ve ekonomik koşutların olumsuz etkisiyle düzeni oldukça katılaştırmıştı. Kişisel hak ve özgürlükler oldukça sınırlanarak Cumhuriyet sisteminin yaşayabilmesi ve haklı gösterilebilmesi için bir dizi ekonomik güçler yaratılarak uygulamaya geçilmişti. Oysa halk yoksul ve açtı.

Bu sıkı denetim altında bile muhalefet hızla çoğalmaktaydı. Savaşın sonunda CHP'nin önünde iki yol kalmıştı. Gelişmeleri gözönüne alarak değişen iç ve dış koşulların gerektirdiği değişiklikleri yapmak veya varolan durumu korumak. Ama seçim yeni bir evrim ve ilerleme yönünde gerçekleşti, bunun anlamı yeniden demokrasiye geçişti.

D. ATATÜRK SONRASI DÖNEMDE TOPLUMSAL VE SİYASAL GELİŞMELER

1. 1946-1960 Dönemi Gelişmeleri

II. Dünya Savaşı süresince İnönü'nün liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti uluslararası siyasal baskıya karşı direnerek 1945 yılına kadar tarafsızlığını sürdürdü. 1945'de savaş sona erince Birleşmiş Milletler Örgütü'ne bir an önce girebilmek için Almanya'ya savaş ilan etti. Batıdan Türkiye'nin siyasal dışlanmışlığı ve Sovyetlerin Türkiye'den toprak isteminde bulunması Türkiye'yi ivedilikle bu uluslararası örgüte üyeliğe zorluyordu. Sovyetler Birliği 1944 yılında Türkiye ile yapmış olduğu dostluk anlaşmasına son vererek 1945 de Potsdam Toplantısında istemlerini yineledi. Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere bırakılması, Boğazlarda üst istemleri Türkiye tarafından kabul edilmedi. Giderek artan Sovyet Baskısı Türkiye'yi Batılı Dünya'ya (Free World) yani İngiltere ve ABD'ne yöneltti. 1946 yılında Türkiye ABD'nden parasal yardım isteminde bulundu ve yardım gerçekleşti. Bu yardımın hemen ardından Türkiye Batılı Dünya'ya katılmak isteğini yineledi. (1)

1945'de uluslararası siyasada önemli güçlüklerle karşılaşan CHP aynı güçlükleri kendi içinde de yaşıyordu. Hükümetin uyguladığı programı beğenmeyen ve yurt içindeki hoşnutsuzluğu dile getiren Celal Bayar, Adnan Menderes ve arkadaşları 1945 yılı bütçe görüşmeleri sırasında parti içi mualefeti arttırdılar. İstemleri arasında çok partili yaşama geçiş, daha çok siyasal özgürlük ve ekonomide devlet karışımına son verilmesi öngörülüyordu.

7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti Ankara'da resmen kuruldu. Partinin izlencesinde temel amacın demokrasi olduğu, ekonomik

(1) Mehmet Gönlübol ve Diğerleri, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara: Dış İşleri Bakanlığı Matbaası, 1968, s.174-5

alanda kamu ve özel kesimin birarada yaşayacakları karma ekonomik sistem yani liberal devletçilik uygulanacaktı. (1)

Parti kurucuları büyük toprak sahipleri ve tecimci kümenin yoğunlukta olduğu yerli kentsoylu sınıfı temsil ediyorlardı.

Çok partili döneme geçişe neden olan etkenler genellikle dört ana nedene dayanmaktaydı.

İlk ana neden, tek parti içinde karşıt güçleri barındırmanın olanaksızlığı, ikinci neden, yeni kuşak CHP'lilerin Atatürkçülüğün iki temel amacından biri olan çok partili sisteme geçişin çağdaşlaşmanın tamamlanması için zorunluluk olduğunu vurgulamaları, üçüncü neden; Çok partili demokrasiye geçerek yeni imzaladığı Birleşmiş Milletler Anayasa'sı ile birlikte saygınlık kazanmak ve Sovyet istemlerine karşı kendisini güvencede hissetmekti. Dördüncü neden İnönü'nün parti içindeki hoşnutsuzluğu gidermek için yeni partinin kurulmasına izin verdiğidir, çünkü CHP'nin seçimden utku ile çıkacağını umuyordu. (2) Türkiye 24 Şubat 1945'de Birleşmiş Milletler bildirisini imzalayarak ülkenin siyasal ve ekonomik çıkarlarını kesinlikle Batıda olduğuna karar vererek, çıkarlarını gerçekleştirmek için Batıya yöneldi ve Batı yanlısı bir siyaset izlemeye başladı. Çok partili sistemin benimsemesiyle batıda saygınlığı daha da arttı.

Çok partili dönemin ilk seçimi 26 Mayıs 1946'da gerçekleşen yerel yönetim seçimidir. Bu seçimin demokratik bir seçim olmadığını ileri süren DP Seçime katılmadı. Ama sonuçlar DP'nin gücü hakkında bir kanı oluşturdu. Yeni parti ülkede büyük oranda taraflar toplamıştı. Hükümet seçimin hemen ardında dernek kurma konusunda geniş haklar tanındı. Özgürlüklerinsınırlayan kararlar büyük ölçüde ortadan kaldırıldı. Ardından da 21 Temmuz 1946'da genel seçimlere gidildi. Seçim öncesi DP altmışüç il 300 ilçe ve çok sayıda köyde örgütünü kurmuş ve Fevzi Çakmak gibi halkın

(1) Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, a.g.y., s.41

(2) Koopmans, a.g.y., s.143-4

saygınlığını kazanmış bir önderden destek bulmuştu.

Seçim çalışmaları sırasında halk eylemsel olarak tartışmalara katılarak yeni partiyi coşku ile desteklemesi adaylarla halk arasında ilişkilerde bir değişikliğe neden oldu. Tek parti döneminde seçim bölgelerine hemen hemen hiç uğramayan adaylar oyun kaynağı olan köylere kadar gidip neler yapacaklarını anlatırken, halkında istemlerine kulak veriyorlardı.

Seçim ülkede büyük bir coşku ile gerçekleşti. Halkın yüzde seksenbeşi oy kullandı. Seçim sonuçlarına göre kentlerde DP, kırsal kesimde ise CHP üstünlük sağlamıştı. Seçimi 456 milletvekilliğinden 395 ni alan CHP kazandı. DP'nin sayısı ise 64 ile sınırlı kaldı. DP seçimlerde düzenbazlık yapıldığını ileri sürerek seçimlerin halkın istencini yansıtmadığını belirtti. (1)

Karpat, 1946 seçimlerini değerlendirirken muhalefetin iç yapısı ve savunduğu görüşe dikkati çekerek DP'nin anlayışı, görüşleri ve programı açıkça bilinmediği hâlde partinin ülkedeki başlıca karşıt kümeleri (aralarında bütün çıkar ve düşünce ayrılıklarına karşın) kendisine çektiğini, köylü, işçi, aydın ve toprak ağalarının partide birleşerek ona sosyal devrim özelliğini kazandırdığını belirtmiştir. (2)

Seçim sonrası dönemde muhalefetin eleştiri dozu git gide arttı. Çıkan hoşnutsuzluklar nedeniyle sıkıyönetim tarafından sendikaların tümüne yakını ve altı gazete ve dergi kapatıldı.

Ocak 1947'de DP kurultayı gerçekleşti. Kurultayın aldığı en önemli karar 'Özgürlük Andı' (Hürriyet Misakı) idi. Bu and Anayasa ile bağdaşmayan yasaların değiştirilmesi, mahkemeler tarafından uygulanacak bir seçim yasasının kabul edilmesi ve Cumhurbaşkanlığının parti başkanlığından ayrılması, gibi istemleri içeriyordu. Eğer bu istemler iktidar tarafından benimsenmezse

(1) Karpat, a.g.y., s.142-4

(2) Karpat, a.g.y., s.145

Parti üyelerinin Meclisten çekileceği vurgulanıyordu. (1)

DP ve CHP çekişmesi İnönü'nün tarafsız olarak araya girme- siyle 12 Temmuz 1947 bildirisi ile son buldu. 1948 yılında demokratik olmayan yasalar değiştirilerek DP'nin istemleri yerine getirildi.

14 Mayıs 1950 seçimleri huzur ve düzen içinde yapıldı. Seçmenlerin yaklaşık yüzde doksanı oy kullandı. Seçim sonucuna göre DP 4242.381 oy CHP ise 3.165.096 oy aldı. Çoğunluk sistemi- nin uygulandığı bu seçimde 487 milletvekilliğinin 396 sı DP, 68'ini CHP aldı. Hükümetin devri olağan ve sessiz bir biçimde yapıldı. İktidar halkın istemi doğrultusunda el değiştirmiş ve demokrasinin yeni ufukları Türkiye için açılmıştı.

İktidarı eline alan DP, ekonomide liberal siyaset uyguladı. ABD ile yakın ilişkiye yönelindi. DP Batı Dünyası ile ekonomik ve siyasal bütünleşmeye hazırdı. Çünkü DP'de Batı ile birleşmenin ülkenin tüm sorunlarını çözeceği inancı yaygındı. Batı ittifa- kına (NATO) girebilmek için Kore'ye asker gönderildi ve ardından ödül olarak 15 Şubat 1952'de Türkiye resmen NATO üyesi oldu. Hükümetin batıya yönelmesinin en önemli nedeni ekonomik kalkın- mayı dış borçlar ve dış yardımla sağlamayı düşünmesindendi. Bu düşünce onlarda batı ile ne kadar sıkı bütünleşirlerse alacakları dış ekonomik yardım da o oranda artacak biçimde oluşmuştur. Bu anlayıştan doğan bir kararla ülkenin tüm silahlı güçleri NATO buyruğuna verildi.

Muhalefette iken demokrasi savunucusu olan DP iktidara geldiğinde demokratik ilkelere uyacağı yerine CHP yönetimine koşut uygulamalarda bulundu. Bunun nedeni ise DP yöneticilerinin CHP'nin içinden gelmelerinden kaynaklanıyordu. Karşıt düşünceleri hiç dikkate almadılar.

CHP, aydınlar, bürokrasi, üniversiteler ve basının uyarıları halka dayanmadıkları gerekçesiyle önemsenmedi. Daha sonraları

(1) Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, a.g.y., s.155-6
Karpaz, a.g.y., s.159

artan uyarılar karşısında izlediği yol aynı CHP döneminde olduğu gibi karşıt kümelerin baskı ile susturulmasına dönüştü. Bu yaklaşım sonucu çoğunluğun iktidara karşı güversizliğini doğurdu. Üstelik 1947'lere gelindiğinde uygulanan ekonomik programda çökünce hem istem hemde değer enflasyonu bu olumsuzlukların üzerine tuz-biber ekti.

Bu dönemde DP yönetimi bazı Atatürk yeniliklerine karşı saldırıya geçti. Din de büyük bir hoşgörünün ardından din sürüsüne yönelindi. Anayasanın dili dil devrimine karşı olarak değiştirildi. Laiklik ilkesine karşıt uygulamalarda bulunuldu. DP oy vermeyen bucaklar köye dönüştürüldü, oy veren köyler bucak yapıldı. Kırşehir ili 1954 seçimlerinde oy vermedi diye ilçe yapılarak cezalandırıldı. Seçim yasası karşıt partilerin haklarını kısıtlayıcı bir biçimde değiştirildi. Radyo siyasi partilere kapatıldı. Hoşnutsuz olan bürokrasi ve üniversitelerin üzerine gidilerek devlet memurlarının güvenceleri kaldırıldı, üniversiteler Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak özerklikleri yok edildi. Basının eleştirileri ya yayın organlarını kapatmak ya da yazarı tutuklamak biçiminde engellendi.

Ekonomideki başarısızlık sonucu, varıl araçlar, tecimciler ve kapkaççı üreticiler gittikçe palazlandı. Parti içindeki bazı üyeler kentsoylu sömürü sınıfının temsilcileri olarak eleştirilmeye başlandı. Partinin bir baskı düzenine yönelmesi, bu durumu benimsemeyen bazı üyelerin partiden ayrılarak 20 Aralık 1955'de Hürriyet Partisini kurmasına neden oldu. (1)

DP bir yıl önce alınan 1957 seçimlerini kazanmasına karşın büyük oranda oy yitirdi. Bu durum DP önderleri tarafından yenilgi olarak değerlendirildi. Seçim sonrası Muhalefette iktidar arasındaki yoğun tartışmalar 1950 öncesinde olduğu gibi aynen sürüyordu. DP'nin bu eleştirilere yanıtı ise baskıları dahada arttırmak oldu. Ekonomik bunalım gittikçe yoğunlaştığından tüketim maddelerinin çoğu karaborsaya düşmüştü. CHP'nin yoğun

(1) Kongar, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, a.g.y., s.162-3

eleştirilerini baskı ile ortadan kaldıramıyacağını anlayan DP iktidarı 28 Nisan 1960'da Mecliste bir 'soruşturma komisyonu' kurdu. Bu komisyonun savcısı, ve yargıçların bütün yetkileri ile donatıldı. Komisyonun alacağı kararlar kesindi ve bütün yayınlara sıkıdenetim koymak, her türlü toplantı, siyasal gösterileri yasaklamak gibi pek çok olağan üstü yetkiler verilmişti. Üstelik komisyonun alacağı kararlara karşı başvuracak bir üst orunda yoktu.

DP'nin demokrasiye vurduğu bu büyük darbe bütün ülkede tedirginlik ve hoşnutsuzluğa yol açarken ülke yoğun öğrenci gösterilerine sahne oldu. Bunun üzerine sıkıyönetim ilan edildi.

İktidarca öğrenci eylemlerini ve karşıt görüşleri bastırmak için kullanılan ülkenin silahlı güçleri 27 Mayıs 1960 sabahı yönetime el koydu. Aynı gün radyodan şu bildiriye yayınladı:

"Sevgili Vatandaşlar;

Bugün demokrasinin içine düştüğü bunalım ve üzücü olaylar dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek amacıyla Türk Silahlı Güçleri, ülkenin yönetimini ele almıştır. Bu eylemle silahlı güçlerimiz, partileri içine düştükleri anlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü yansız bir yönetimin gözetim ve hakemliği altında en kısa sürede doğru (adil) ve özgür seçimler yaptırarak, yönetimi ne yönden olursa olsun, seçimi kazananlara bırakmak üzere girişmiş bulunmaktadır.

Kalkışılmış olan bu girişim, hiç bir kişi veya sınıfa karşı değildir. Yönetimimiz hiç kimse hakkında saldırgan bir eyleme izin vermeyeceği gibi, edilmesinde asla hoşgörüde bulunmayacaktır. Kim olursa olsun ve hangi partiye kayıtlı bulunursa bulunsun, her vatandaş, yasalar ve tüze ilkeleri temellerine göre işlem görecektir. Bütün vatandaşların partilerin üstünde, aynı soydan gelmiş çocukları olduklarını anımsayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı saygıyla ve anlayışla davranmaları üzüntülerimizin dinmesi ve ulusal varlığımızın esenliği için zorunlu görülmektedir. Bakanlar kurulundaki kişilerin, Türk Silahlı Güçlerine sığınmalarını rica ederiz. Kişisel güvenlikleri yasanın güvencesi altındadır.

Bağdaşıklarımıza, komşularımıza ve bütün dünyaya sesleniyoruz. Amacımız, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları ilkelerine tümüyle uymaktır. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta Barış, Dünya'da Barış' ilkesi bayrağımızdır. Bütün sözleşmelerimize ve yükümlülüklerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta Barış Dünya'da Barıştır.' (1)

27 Mayıs'ın oluşmasının nedenleri arasında DP'nin: demokrasiden sapmış olması, kendi yandaşlarına, değişik ve ayrıcalıklı işlem yaparak halkı ikiye bölmesi, Atatürk ilkelerinden ödünler vermesi, Asker ve sivil bürokratların gerçek ücretlerinin düşürülmesi, Halkın yoksullaşması sonucu giderek artan iç huzursuzluklar olduğu söylenebilir.

2. 1960-1971 D ö n e m i G e l i Ő m e l e r i

27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen Askeri Darbe'nin gerçek nedeni 'demokrasinin kurtarılması' olmuştur. Askeri kûme bu konudaki haklılığını kanıtlamak için darbenin hemen ertesi günü İstanbul'da bulunan tüzeçilerden oluşan bir tüzeçiler kümesine çağrı yaparak DP iktidarının Anayasa'yı ve demokratik ilkeleri nasıl çiğnediğini ayrıntılarıyla birlikte sunarak eylemlerinin yasallığını savundular. (2)

Darbe ile birlikte DP milletvekilleri, Hükümet üyeleri ve DP ile işbirliğinde bulunan az sayıda sivil ve asker kökenli kişiler tutuklanarak cezaevine gönderildiler. Bu tutuklama eylemi darbenin doğrudan DP'ye karşı yapıldığını, Anayasa'yı ve demokratik ilkeleri çiğneyenlerin DP'li yöneticiler ve yandaşları olduğunu gösterdi. Bu olaydan sonra suçluların yargılanması için Yassıada'da bir 'Yüksek Adalet Divanı' oluşturularak açılan davalara bakıldı. Davalar sonucu DP'nin önde gelen beş yöneticisi ölümle cezalandırıldı. Yaşlılığı nedeniyle ölüm cezası bağışlanan

(1) İsmet A.Gencer, Hürriyet Yolunda, Ankara: Doğuş Matbaası, 1960, s.50-1

(2) Bahri Savcı, "İktidarın Rejim ve Uygulamaları Üzerine Bir Deneme," Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.21., Eylül 1966, S.3., s.130

Celal Bayar'ın dışındaki üç önder (Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zörlü ve Hasan Polatkan) 'Milli Birlik Komitesi'ninde onayıyla 17 Eylül 1960'da idam edildi.

İdamların önlenmesi için yurici ve dışı pek çok girişimler yapıldı. Özellikle CHP'nin lideri olan İsmet İnönü bu konuda çaba gösterenlerin en başında gelmekteydi. İnönüyle birlikte Cemal Gürsel'in ve yabancı ülke temsilciliklerinin idamları önleme istemleri bütün uğraşılara karşın eylemi gerçekleştiren 'Milli Birlik Komitesi' nin direnmesi sonucu bu girişimlerden sonuç alınamadı.

12 Haziran'da oluşturulan 'Milli Birlik Komitesi' DP sorununu mahakeme kurarak çözmesinden sonra ülke çıkarı için ordu ve üniversitelerde de düzeltim ve yenilik yapma kararı aldı. Uzun ve gizli çalışmalardan sonra gençleştirme eylemi çerçevesinde Silahlı Güçler'den beş bin kadar subay, üniversitelerden ise 147 öğretim üye ve yardımcısının emekli edilmesi kararlaştırıldı. Söylentiler sonucu bu eylemin basına da yansıtacağı beklentileri eylemi destekleyen kümeler arasında büyük hoşnutsuzluk yarattı. Güçlü bir halk desteğine sahip olmayan Milli Birlik Komitesi'nin üzerinde yeni ve dürüst seçimler yapılması için başta İsmet İnönü ve partisi CHP olmak üzere, üniversiteler, basın, Silahlı Güçler ve aydın kesimin yoğun baskısı sonucu, önünde diktatörlükten başka bir seçeneği olmayan yönetici küme eylemin başında da söz verdikleri gibi en kısa zamanda demokratik düzene dönme yolunu seçtiler. (1)

13 Kasım 1960'da Milli Birlik Komitesi'nin ve Kurucu Meclis'in açılması önleyen faşist-ırkçı olarak nitelendirilen 14 üye (MBK üyesi) görevlerinden uzaklaştırıldı ve ardından 6 Ocak 1961'de yeni Anayasa'yı hazırlayacak olan Kurucu Meclis göreve başladı. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komite'si ve Temsilciler Meclisi üyelerinden oluşuyordu. Temsilciler Meclisi'ni oluşturan üyeler ise siyasal partilerden, meslek örgütlerinden, üniversitelerden,

(1) Kongar, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, a.g.y., s.168

işçi sendikalarından, yargıçlardan ve odalardan gelen temsilcilerdir.

Kurucu Meclis'in açılışından sonra siyasal partilerin yeniden etkinliklerine izin verilince kesin olarak kapatılan DP'nin üç milyondan fazla seçmeni-üyesi boşlukta kaldı. Çok kısa bir süre sonra bu boşluğu doldurmak için iki yeni parti kuruldu. Yeni Türkiye ve Adalet Partisi olarak ortaya çıkan yeni siyasal oluşumlardan Adalet Partisi DP'nin izleyicisi olarak ön plana çıktı. (1)

Milli Birlik Komitesi'nin yansız görünme istemi ve ülkenin geri kalmışlığının sivil yöneticilere yüklenmek istenmesinin yanısıra İsmet İnönü'nün seçimlerin bir an önce yapılması için baskı yapması Komite'nin CHP ve O'nun liderine olumsuz duygular beslemesine neden oldu. Gerçekten de İsmet İnönü darbenin gerçekleşmesinden beri, demokrasiye dönüş konusunda bir tedirginlik duyduğundan demokratik ve özgür seçimlere bir an önce gidilmesini istemesi Komite'yi Emekli Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala tarafından kurulan Adalet Partisi'nin desteklemeye yöneltti.

9 Temmuz 1961'de Kurucu Meclis tarafından hazırlanan yeni Anayasa halk oylamasına sunuldu ve seçmenlerin çoğunluğunca onaylandı. Yeni anayasa demokrasiyi korumak için yeni kurumlar getirmişti. Yasama Meclisi'nin üzerinde Anayasal egemenliği koruyacak bir Anayasa Mahkemesi oluşturulmuştu. TBMM ise Meclis-Senato olmak üzere iki ayrı organdan oluşmaktaydı.

Yeni Anayasa Yargı organlarına özel güvenceler kazandırırken, üniversite, radyo ve basına özerklikler getiriyordu. Böylece yeni Anayasa ile yönetimin çoğunluğun baskısına yönelmesi önlenmiş oluyordu. Seçim sistemide bu amaç yönünde değiştirilerek partilere aldığı oy oranında temsil yetkisi veren 'nisbi' sisteme doğru yönlendirilmişti.

(1) Ersin Onulduran, Political Development and Political Portres in Turkey, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974, s.69

Yeni Anayasa'nın ikinci maddesi cumhuriyetin niteliği konusunda "Türkiye Cumhuriyet insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, ulusal demokratik, laik ve sosyal bir tüze devletidir. " tanımını getiriyordu. Yani yeni Anayasa ile çoğunluğun baskısından arındırılmış, sosyal eşitlikçiliği savunan 'sosyal devlet' kavramları uygulamaya geçiriyordu. (1) Toplumda sosyal adaleti gerçekleştirmek amacıyla Anayasa'nın 41.maddesine konan 'Sosyal devlet' kavramı devlete doğrudan sorumluluklar yüklemekteydi; "Ekonomik ve sosyal yaşam, adalete, tam çalışma ilkesine ve herkes için insanlık onur ve saygınlığı yaraşır bir yaşayış düzeyi sağlanması amacıyla düzenlenir.

Ekonomik, sosyal ve ekinsel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu amaçla, ulusal artırımını sağlamak, yatırımları toplum yararın gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin görevidir."

1961 Anayasa'sı 1924 Anayasası'na göre iki önemli gelişmeyi beraberinde getirmiştir. İlk önemli gelişme TBMM'nde çoğunluğa sahip bir partinin, bu çoğunluğun demokratik olmayan uygulamalarının engellenmesi için yeni kurumlar oluşturmuştur. (Anayasa Mahkemesi, Senato...gibi) Öteki önemli gelişme ise 'Sosyal Gönenc Devleti' kavramı ile devlete yeni bir ekonomik anlayış sunuluyordu.

15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen ilk seçimlerde yeni seçim sistemi nedeniyle CHP en çok oyu almasına karşın iktidarı tek başına sürdürebilecek üye sayısına (Mecliste) ulaşamadı. Yeni Meclis'in ilk uygulaması 26 Ekim'de Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı seçmek oldu. Ardından da 20 Kasım 1961'de CHP-AP ortak hükümeti kuruldu.

Aralarında eski Demokratların bağışlanma tarihleri ve toplumsal ve ekonomik konularda uyuşmazlıklar bulunan farklı

(1) Savcı, y.a.g.m., s.131

siyasi görüşleri savunan bu partilerin kurdukları ortak hükümet bu nedenlerden dolayı kısa bir süre sonra son buldu.

CHP-AP ortaklığının bozulmasından sonra CHP ikinci ortak hükümetini Meclis'teki öteki küçük partilerle (Yeni Türkiye, Cumhuriyetçi Köylü Partileri ve bağımsız üyelerle) 25 Haziran 1962'de kurdu. Yaklaşık birbuçuk yıl süren bu ikinci ortaklık sırasında eski Demokratların bir kısmı bağışlandı. İlk beş yıllık kalkınma planı, toplu sözleşme ve grev hakları da olmak üzere Anayasa doğrultusunda Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in uğraşları sonucu işçi hakları (1963) kabul edildi. 2 Aralık 1963'de İnönü kabilesi hükümetten çekildikten sonra üçüncü ortak hükümet parlamento'daki bağımsız üyeler ve CHP birlikteliği ile kuruldu. Kurulan bu hükümeti Yeni Türkiye Partisi dışarıdan destekledi. Desteğin gerçek nedeni ise o sıralarda patlak veren Kıbrıs bunalımının Ulusal bir sorun olarak görülmesi ve böyle bir durumda hükümet boşluğu doğmasının önlenmesi idi. Bu dönemde Kıbrıs sorunu önemini korurken Türk Silahlı Güçleri'ninde siyasetten çekilmediği gözlemlendi. 16 Kasım 1964'de Genelkurmay Başkanı, Başbakanı, Meclis Başkanı'na ve AP'li Meclis üyelerine 27 Mayıs eleştirileri nedeniyle bir uyarı mektubu gönderdi.

Ardından 7 Haziran 1964'de yapılan yerel seçim ve Senato üçte bir yenileme seçimleri sonucu oy oranı hızla çoğalan AP'nin yükselişine karşı bir önlem olarak (ve iki partinin egemenliğine son vermek için) seçim sistemine 'ulusal artık' yöntemi eklendi. Bunun öteki anlamı ise küçük partilerin yaşamlarını sürdürme istemiydi. Ülkede hızla taraftarları çoğalan AP'nin başına 29 Kasım 1964'de genç bir siyaset adamı olan Süleyman Demirel geçti. Parti liderliğine yükselen Demirel Partisi'nin gücünü kanıtlamak için 1965 yılı bütçesi Meclis'te görüşülürken Meclis'teki öteki partilerle anlaşarak bütçeyi geri çevirdi.

Bu olay üzerine İsmet İnönü görevinden çekildi. İsmet İnönü'nün ılımlı ve demokrasiye inanmış kişiliği sonucu ülke demokrasiye geçiş sürecini tamamlayarak iktidarı sorunsuz (sorun çıkarmadan) yine karşıt kümeye bıraktı. Bu dönemde ülkede yapılacak olan genel seçimlere sekiz ay kaldığından Meclisteki dört sağcı parti

ortaklığında Suat Hayri Ürgüplü geçiş hükümeti kuruldu. Ürgüplü hükümeti sekiz aylık boşluğu doldurarak ülkeyi 10 Ekim 1965'de yapılan genel seçimlere taşıdı. Seçimlerde kendisini DP'nin uzantısı olarak sunan AP Meclis'te çoğunluğu sağladı. Halkın ortak hükümet uyuşmazlıklarından yıldığını sezerek seçim öncesi güçlü hükümet imgesini yoğun bir biçimde işleyen AP oldukça kazançlı çıkmıştı. Üstelik halk CHP'yi 27 Mayıs eyleminden ve onun sonuçlarından (1961 Anayasası) sorumlu tutmaktaydı. Bu öğeleri çok iyi değerlendiren AP hem yürürlükteki Anayasa'ya hem de Milli Birlik Komitesi'ne yoğun eleştiriler getirirken (CHP ülkedeki düzeni sarsmamak amacıyla geçiş dönemlerinde de sorun çıkarmadan ülkeyi yönetmeye çalışmıştı) seçim öncesi CHP kendisini yenilemek amacıyla 'ortanın solu' görüşünü savunan bir eğilime yönelince AP bu yeni sözcüğe 'komünist' anlamını yükleyerek halkın CHP'den ürkmelerini sağladı ve rahatlıkla çoğunluğa ulaştı.

Bu seçim'in diğer önemli bir göstergesi ise, 1961 Anayasası'nın sağladığı temel hak ve özgürlükler sonucu Türkiye'de sol bir kümenin örgütlü olarak yeşermesini sağladığından seçim'e (1965) Mehmet Ali Aybar önderliğinde katılan sol görüşlü Türkiye İşçi Partisi Meclis'te öndört üyelik kazanarak solun parlamantoda temsilciliğini üstlendi. Parti izlencelerinde kapitalist olmayan bir kalkınma planı öneren bu oluşum büyük üretim araçları dışında özel iyeliğinde destekleneceğini savunuyordu.

1965 seçimi sonrası Demirel'in önderliğinde kurulan AP hükümeti yeni Anayasa'nın yürütme organı üzerine koyduğu sınırlamaların çalışmalarını engellediği nedeniyle yakınmalara başladı. 1961 Anayasası sonucu Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Milli Güvenlik Kurulu gibi kurumlar oluşturulduğundan (bu kurumlar çoğunluğun baskısını önleyici önlemler aldığından) AP yönetimiyle yeni kurumlar arasında sürtüşmeler başladı. (1) Bu sıralarda Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ağır bir hastalık geçirince Ülkede ordu baskısı sonucu Genelkurmay Başkanı olan Cevdet Sunay 26 Mart 1966'da Cumhurbaşkanı seçildi. Ordu bu eylemiyle 1961 Anayasası'nı

(1) Savcı, y.a.g.y., s.156-7

koruma ve yükselen dinci ve gerici tepkileri denetim altında tutmaya karalı olduğunu bir kez daha gösterdi.

CHP 18 Ekim 1966'daki Kurultay'ında kendisine yeni bir kimlik olarak benimsediği 'ortanın solu' eğilimi-yaklaşımı Kurultay'da genel bir ilke olarak kabul edilince CHP içindeki tutucu-seçkin küme üyelerinden 48 milletvekili ve senatör ayrılarak 12 Mayıs 1967'de Turhan Feyzioğlu önderliğinde Güven Partisi'ni kurdular.

Bu sıralarda TİP önderliğindeki Türk solu sınıfsal tabanını oluşturan üyelerden destek alarak git gide etkinliğini arttırdığından bu gelişmeyi demokratik bir düzende sindiremeyen gerici-liberal kesim TİP üye ve örgütlerine karşı yoğun bir saldırıya girişti. Planlı bir biçimde düzenlenen bu saldırılar kurulan 'komünizmle savaşım' derneklerince yerine getiriliyordu.

1968 yılında Batı Avrupa'daki olayların benzeri öğrenci olayları Türkiye'ye de yansırken olaylar git gide daha da büyüyerek siyasal bir nitelik kazandı. 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükler sonucu taşma gösteren bu eylemlere karşı hükümet gerici-dinci kümeleri destekleyerek öğrenci olaylarını bastırmaya yöneldi.

Bu sıralarda genel seçimler yaklaşmaktaydı. AP oya göre üye sağlayan 'ulusal artık' yöntemini (küçük partilerin yok olmasını istediğinden) CHP ve TİP'nin yoğun direnmelerine karşın kaldırıldı ve ardından 12 Ekim 1969'da yapılan genel seçimde AP yeniden çoğunluğu sağladı. AP kazanmasına karşın sevinememişti çünkü sürekli olarak yakınmacı olduğu Anayasa üzerinde değişikliğe gitmesi için üçte iki çoğunluğa erişememişti.

Anayasa'nın yetersizliğini de göstermek istediğinden ülkedeki sol eylemcilere karşı sağcı güçleri destekleyerek bir denge kurmaya girişti. Karşıt görüşlü kümelerin çatışmaları sonucu ülkedeki kargaşa gittikçe artıyordu. Bu olayların baskı ile bastırmayı önünde duran DP örneği yüzünden uygulamayan AP sesizliği seçtiğinden (ve de bu Anayasa ile bu işin başarılamayacağını

anlatmak istediğinden) Öğrenciler, Üniversiteler, Yargıçlar, doktorlar, mühendisler ve işçiler hükümete karşı yoğun gösterilerini sürdürüyorlardı. Bu gösterilere bir de basının desteği eklenince ülkede siyasal şiddet eylemleri git gide çoğaldı. Adam öldürme, adam kaçıрма ve soygun olayları sınır tanımaz bir boyutta ulaşınca Türk Silahlı Güçleri 12 Mart 1971'de bir kez daha siyasal yaşama el koyarak siyasal yaşamdan çekilmediğini gösterdi.

3. 1971-1980 D ö n e m i G e l i Ő m e l e r i

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Güçleri adına Genelkurmay Başkanı ve üç güç komutanı tarafından imzalanan bir muhtıra sonucu Demirel başkanlığındaki AP yönetimi görevinden çekildi.

Silahlı Güçlerin yayınladığı bildirinin içeriği; ülkedeki kargaşa, anarşi, sosyal ve ekonomik huzursuzluğun nedenlerinin; parlamento ve hükümetin tutum, görüş ve uygulamalarından kaynaklandığını belirtiyordu. Anayasa'nın öngördüğü yeniliklerin yerine getirilmediğini, Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yolunda başarısız olduğundan halkın ümitsizliğe düştüğünü ve ülkenin geleceğinin ağır bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı vurgulanarak Türk Silahlı Güçleri'nin bu olumsuz ortamda halkın ümitsizliğini ve üzüntüsünü giderecek çareleri alacağını, bu amaçla partiler üstü bir anlayışla anarşik sorunun çözümleneceğini ve Anayasa'nın öngördüğü yenilikleri Atatürkçü bir görüşle ele alıp devrim yasalarını uygulayarak güçlü ve tutarlı-inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde oluşturulması gerektiği savunuluyordu.

Eğer bu ulusal görev ivedi bir biçimde yerine getirilemezse Türk Silahlı Güçleri'nin yasaların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini yerine getireceğini, yönetimi doğrudan doğruya üzerine alacağını belirtiyordu.

Bu muhtıradan çıkan genel sonuca göre, şiddet olaylarının yaygınlaşması, ve yetersiz toplumsal ve ekonomik koşullardan ülkenin yürütme organı olan hükümet sorumlu tutuluyordu.

Gerçekte 1960 sonlarına doğru ülkenin içine sürüklendiği karmaşa ortamı Demirel hükümetinin de kayıtsızlığı ile ülkedeki bazı (sol) kümeleri toplumun sanki siyasal bir devrime hazır bir konuma geldiği yanılgısına düşürdüğünden ülke hızla bir siyasal bunalıma sürüklenmiştir. Üstelik ülke içindeki gelir ve servet dağılımı eşitsizliği, sınıflar arasındaki adaletsizliklerin artması ve enflasyonun hızla yükselmesi bu kümelere, karşı devrim için bir ortam oluşturduğu izlenimi vermiştir. Ülkeyi bunalıma sürükleyen bir diğer etken ise İttihat ve Terakki Örgütü ile Anadolu Direniş Örgütü'nün ve son olarak 1960 Eylemi'nin aynı özellikleri taşıyarak hep küçük bir aydın-seçkin kümesinin başarısıyla sonuçlandığından sol eylemci küme kuramsal olarak halkın desteğini savunmasına karşın karşı devrim için halk desteğine gerek duymadan devrimi gerçekleştirmeye kalkıştığından önemli bir yanılgıya düştüler. Ülkede sergilenen Marxüst ideoloji doğrultusundaki bu şiddet eylemleri hükümetin yanlış tutumu nedeniyle sağ eylemcilere yönelerek bir denge kurmaya çalışması şiddeti arttıran bir etken olurken sol kümenin dışarıdan aldıkları örnek yöntemleri Türk Toplumunun tarihsel gelişimini ve kendisine özgü niteliklerini yansıtmayan ilkelere uygulamaya geçmeleri, halkla gerçekte olmayan bağlarının yanında halkı karşılarında bulmalarına neden oldu. Solda devrimi gerçekleştirmeye yönelik eylemler sürerken sağda çeşitli kamplar kurularak ırkçı temele dayanan ideolojik ve fiziksel çalışmalar ile ülkenin kurtarılması amaçlanmaktaydı. 12 Mart eylemiyle kargaşa önlenirken eylemcilerin bir kısmı cezalandırıldı ve diğer bir kısmı ise savaşıırken öldürüldü.

Muhtıra sonucu ülkede iç ve dış sermaye kümeleriyle birleşen bir yönetimin başa gelmesiyle Türk solu üzerine hızla gidildi. Devrimci kümeyi destekledikleri gerekçesiyle ordudan beş general ve on albay emekliye ayrıldı. Solun her kesimine ayrıntısız 'komünist' damgası vurularak sol düşünce cezalandırıldı, bastırıldı ve ezildi.

Ülkeyi bunalıma sürükleyen ana nedenler arasında büyük bir ölçüde bireyler ve örgütler düzeyinde iç ve dış güçler tarafından

yapılan yapay güdümlerinin önemli rolü vardır. Bunun en belirgin olarak, şiddet olaylarının doğrudan doğruya ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısından doğmadığı, yapay güdümler sonucu oluştuğu eylem sonrası sosyo-ekonomik yapıda bir değişikliğe gidilmemesinden gözlemlenebilir.

19 Mart 1971'de hükümet kurma görevi bir CHP milletvekili olan Nihat Erim'e verildi. CHP'de yeni kurulan hükümeti parti olarak destekleme kararı alınca 'ortanın solu' görüşünü savunan CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit görevinden çekilerek muhtıranın kendisinin ve arkadaşlarının görüşlerine karşı verildiğini belirterek ordunun siyasete karışmasını şiddetle kınadı. (1) Ecevit'in bu tutumu halk arasında olumlu karşılanırken ordunun siyasete karışması ise halkın egemenliğine karşı saygısızlık olarak nitelendirilmiştir.

Bir süre sonra Erim hükümetinin uygulamaları AP'nin genel eğilimleriyle çakıştığından AP bu hükümetin genel destekleyicisi konumuna gelmiştir. Hemen hemen AP'nin istemlerini yerine getiren bu hükümeti CGP ve CHP'nin sol karşıtı kesimi de desteklemekteydi.

26 Mart 1971'de kurulan Erim hükümetinde pek çok eski siyasetçi, sol eğilimli ekonomistler ve bürokratlar çoğunlukta olmasına karşın farklı görüşleri savunan bu üyelerin tutumları hükümete karşı daha başından güvensizlik doğurdu. Bu arada hükümetin kurulmasıyla şiddet eylemleri yine arttı. Bunun üzerine onbir ilde sıkıyönetim ilan edildi ve 1961 Anayasası'nın Türkiye için bir 'lüks' olduğu belirtilerek Anayasa değişikliğine gidilerek temel hak ve özgürlüklerde önemli kısıtlamalara gidildi. Bu arada Anayasa Mahkemesi TİP'ni bölücülükle suçlayarak kapattı. Sol kesimi tırpanlayan yoğun tutuklamalara girişilerek ceza bileti solun tüm kesimlerine kesildi.

Bu uygulamalar hükümette bulunan onbir sol görüşlü üyenin görevlerinden çekilmelerine neden oldu. Ardından kurulan ikinci Erim kabineside önemli hiç bir şey gerçekleştirilmeden dağıldı.

(1) Bülent Ecevit, "Elitist Eğilimle Hesaplaşılmalı," Yeni

Bunun üzerine Erim Meclis'ten olağanüstü yetkiler istedi. Erim'in yasa gücünde yönetmelik çıkartmak için yetki istemesi ve bu yetki verilmezse ordunun işe el koyacağını belirtmesi bardağı taşıran son damla oldu. Erim'in bu isteği Meclis tarafından kabul edilmedi ve Erim görevinden çekilmek zorunda kaldı. Yerine S.H. Ürgüplü Sunay tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi. Ürgüplü'nün kurduğu hükümetin üyeleri genelde sağ kanat eğilimli olduğundan Sunay tarafından onaylanmayınca hükümet kurma görevi F.Melen'e verildi. Melen kabinesi kurulurken CHP kendi içinde büyük bir değişikliğe sahne oldu. CHP lideri İsmet İnönü parti-deki gücünü gittikçe arttıran B.Ecevit'e görevini bırakıyordu. Cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaşırken Cevdet Sunay'ın seçiminde sergilenen oyunu ordu tarafından yine sahneye kondu. Ordunun Cumhurbaşkanı adayı Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'di. Meclis bu oyuna sırt çevirerek Gürler'e oy vermedi ve Silahlı Güçler'in denetimini dışladı. Ardından CHP ile AP birleşerek 6 Nisan 1963' de Fahri Korutürk'ü Cumhurbaşkanlığına seçti. Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra Melen görevinden çekilmek zorunda kaldı. Çünkü seçim sırasında yansızlığını koruyamamış ve Gürler'i desteklemişti. Bu arada CHP içindeki tutucu-seçkinci bir küme daha partiden ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi kurdu ve hemen ardından Güven Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını aldılar. Bu sıralarda genel seçimlere kadar görevi üstlenecek hükümet kurma işi Naim Talu'ya verildi. Geçişsırasında kurulan bu hükümetin yapısı AP-CCP ortaklığını yansıtıyordu.

14 Ekim 1973 de yapılan genel seçimlerde sonuç beklenenden tersi oldu. CHP Meclis üye sayısında AP'ni geçmişti. Bununla beraber CHP salt çoğunluğu sağlayamadığı için ortak hükümet kurulması yeniden gündeme geldi.

1973 seçimlerine sindirilen sol ve parti örgütü kapatılan TİP dışında yedi siyasal parti katılmıştı. CHP ve Türkiye Birlik Partisi dışında sağcı ve gelenekçi kesimi temsil eden bu partilerin içinden en büyük çıkışı daha önce Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan dinci parti Milli Nizam Partisi'nin uzantısı olan Milli Selamet Partisi yaptı. Açıkça dinsel ilkelere göre

biçimlenecek toplumsal ve ekonomik yapıyı savunan MSP izlencesinin demperyalizme karşı, küçük işleyimci ve tecim kümesine dayanan bir ulusal gelişme örneğini savunmaktaydı. Atatürk ilkelerine ve özellikle laiklik ilkesine saldıran bu parti toplumda Atatürk karşıtı olarak damgalanmasına karşın parti seçimlerde dinsel konuları işlemesi, emperyalizm ve büyük kapitalistleri eleştirmesi nedeniyle Meclis'te kırksekiz üye kazanarak üçüncü büyük parti konumuna geldi.

AP içinde Demirel'in önderliğine karşıt olan tutucu ve dinci bir kümenin üyelerinin oluşturduğu Demokratik Parti AP'nin oy tabanına dayanarak ve Celal Bayar'ın da katkılarıyla Meclis'te kırkbeş üyelik elde ederek dördüncü parti konumuna yükselmişti. AP ile özdeş bir izlenceye sahip olan bu parti özel kesimi ve küçük üreticiliği desteklerken kendilerini koyu bir 'komünist' düşmanı olarak ilan etmişlerdi.

Meclisin beşinci partisi ise tutucu-seçkinlerin oluşturduğu Cumhuriyetçi Güven Partisi idi. Atatürkçü görüşü (?) kendisine bayrak edinerek yoğun bir eleştiri sürdüren CGP genelde büyük kapitalistlerin savunuculuğunu yüklenmekte idi. Bu parti geçiş dönemlerinde önemli görevler üstlendiği için ülkede de demokrasiye inanmayan güçlerle özleştirildi.

Altıncı parti ise olağan bir sağ parti görünümündeki Milliyetçi Hareket Partisi idi. Başkanlığını Milli Birlik Komitesi'nden dışlanan 14'ler kümesinin eski bir eylemcisi yüklenmişti. Sosyal ve ekonomik izlencesi öteki sağ partilerden herhangi bir farklılık göstermeyen bu parti, 'Büyük Türkiye' savı ile ortaya atılmıştı. Parti aynı zamanda komandolar olarak nitelendiren özel yetiştirilmiş vurucu militan bir gençlik örgütünü de sahibi idi. Daha otoriter bir yapıya özenen bu partinin oy tabanı küçük üretici ve orta-alt sınıftan kişilere dayanmaktaydı.

Yedinci parti ise belirgin dinsel özellik taşıyan bir kümenin desteği ile kurulmuş olan Türkiye Birlik Partisi idi. Temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi ve sosyal adalet ilkelerinin

sağlanması gibi ilerici görüşleride taşıyan sol eğilimli bu parti yapısal özelliği-oy tabanı nedeniyle pek önem taşııyordu.

Seçimlerden oy yitirerek çıkan ve 149 üyelik kazanan AP ise seçim uğraşları sırasında kendisini demokrasinin savunucusu olarak göstermesine karşın halkın gözünde ordu tarafından görevden uzaklaştırılmış, üstelik daha sonraki temelsiz geçiş hükümetlerini desteklemiş olması, seçmenin bu partiyi cezalandırmasına neden olmuştur.

Seçimlerden 185 üyelik kazanarak Meclis'te birinci sıraya yükselen CHP ise yeni lideri B.Ecevit'le seçim öncesi 'yenilik' kavramını işlemişti. Ecevit seçim öncesi daha çok demokrasi ile birlikte temel hak ve özgürlükleri savunarak toplumda değişiklik beklentileri olan yığınlara ekonomik ve sosyal konularda tutarlı olduğu sanılan çözümler öneriyordu. Değişen toplumsal yapı ülkede güçlü bir işçi sınıfı ve bilinçli bir gecekondü yığını yaratmıştı. Bu kümelerin beklentileriyle birlikte 'sol' kavramını işleyen Ecevit büyük bir başarıya ulaşıyordu.

Bu seçim sonuçlarının en belirgin özelliği Türkiye'de toplumsal ve ekonomik bir yapı değişikliğini gerçekleştirdiğini göz özüne sermesidir. Çünkü bu seçimle ilk kez Türk toplumu Batı tipi sınıflı toplumları andıran (sol dışında) gelişmesiyle Türk siyasal yaşamı yeni bir yörüngeye oturuyordu.

Seçimlerden sonra hiç bir sağ parti CHP ile ortaklık kurmak istemiyordu. Üstelik bu partiler kendi aralarında da bir birliktelik oluşturamıyorlardı. Bu seçeneksizlik sonucunda çözüm yolu olarak dinsel kökenli MSP ile CHP ortaklığı önerildi. Öteki tüm çözüm yolları kapalı olduğundan CHP dinci nitelikli bir parti ile ortak hükümet kurmak zorunda kaldı. Bu birliktelik sonucu imzalanan CHP-MSP ortaklık bildirgesinde temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesinin yanısıra halkın ekonomik etkinliklere katılımını destekleyici önlemlerin alınması gerekliliği belirtiliyordu.

Seçimlerden üç ay sonra kurulan bu ortaklık ordunun artık siyasete karışmayacağını göstergesi oldu. Çünkü yapılan

seçimler gösterdiği baskıya yönelik siyasal uygulamalar onların ezmeye ve sindirmeye kalktıkları sol görüşü savunan bir partiyi iktidara getirmişti. Çünkü siyasal olarak bilinçlenen seçmen ulusal gelirin çeşitli küme ve sınıflar arasında daha adil dağıtılmasını, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi isteminde bulunuyordu. 12 Mart muhtırasından çok kısa bir süre sonra ülkenin özgür ve adil seçimlerle yönetimi sivillere bırakması ordunun seçim sonrası tümüyle siyaset dışına itilmesini sağladı.

CHP-MSP ortak hükümeti 25 Ocak 1974'de kuruldu. Yeni hükümetin önündeki en önemli sorunlar; 12 Mart sonrası tutuklanan sol ve sağ görüşlüler için bir genel bağışlama yasası, enflasyonun önlenmesi ve ulusal gelirin adil dağılımını sağlayacak önlemlerin alınması olarak duruyordu. Kurulan ortak hükümette partiler hemen hemen hiç bir konuda ortak görüşe sahip olmadıklarından sürekli sürtüşmeler sürmekteydi. Bu anlaşmazlıklar bağışlama yasası ve Kıbrıs bunalımında daha da arttı. Öte yandan memur atamaları ve birikimlerin değerlendirilmesi konularında da önemli uyuşmazlıklar sözkonusuydu.

Kıbrıs sorunun ardından bu konu ile ilgili bilgi vermek için İskandinav ülkelerine geziye çıkan Başbakan B.Ecevit Başbakan Yardımcılığını MSP liderine bırakmaması bardağı taşıran son damla oldu. Çünkü Ecevit ortaklığa gittiği partinin liderine iç ve dış siyasal ve ekonomik konularda güvenmiyordu. Kısa bir süre sonra Ecevit seçimlerin yenilenmesi gereğini vurgulayarak görevinden çekildi.

Kıbrıs bunalımı Ecevit'e toplumda büyük taraftar kazandırmıştı. Bu yüzden Meclis'te bulunan öteki partiler Ecevit'in önerisini olumlu karşılamadılar. CHP iktidarı korkusu Meclis'te bulunan sağcı partileri biraraya gelmeye zorluyordu..Ama sağ partiler yine de bir ortaklığı yanaşmadıklarından Cumhurbaşkanı görevi Sadi Irmak'a vermek zorunda kaldı. Irmak hükümeti Meclis'ten güveoyu alamadı. Sonunda ne olursa olsun CHP'nin iktidarını engellemek için sağ partiler Demirelin başkanlığında AP, MSP, CGP, MHP ve bağımsız üyelerden oluşan 'Milliyetçi Cephe'yi kurdular. Çünkü 1950'den beri ilk kez solun ciddi bir biçimde iktidar seçeneği olması sağ partilerin 'Milliyetçi Cephe'yi oluşturmalarına yetmişti.

MC'yi oluşturan sağ partilerin oy tabanı aynı sınıf ve kümelere dayandığından kurulan birlikte oy için yarışma sözkonusu olduğundan MC ortak hükümetinin sağlam temellere dayanması beklenemezdi. Üstelik bu partilerin yönetici kadrolarının büyük çoğunluğu aynı parti (AP) tabanından gelmiş ve seçim öncesi AP'ye karşı sağ oylar için muhalefete girmişlerdi.

MC adıyla oluşturulan bu sancılı ortaklık sürerken 12 Ekim 1975'de yapılan senato üçte-bir yenileme seçimleri ortak hükümete karşı bir tepki doğurdu. Sağ oylar AP'de, sol oylar ise CHP'de toplanmaya başladı. Oy yığınlarının iki partide kümeleşmesi 5 Haziran 1977 seçimlerinde iyice belirginleşti. 1977 genel seçimleri sınıfsal tabanı olmayan Demokratik Parti ve CGP'sini siyaset sahnesinden silme konumuna getirdi.

Seçimlerden birinci olarak çıkan CHP 1973 seçimlerinde %41 olan oy oranını %47,3 oranına çıkartarak sağa karşı tek seçenek konumuna geldi. İkinci sırayı alan AP ise 1973 de Demokratik Parti, CGP, MSP ve MHP ye kayan oylarının bir bölümünün yeniden AP'ye yönelmesiyle 1973'de %33 olan oy oranını %42'ye yükseltti. Seçim sonuçlarına göre en dramatik gelişme Demokratik Parti ve CGP'nde izlendi. Halk yığınlarınca iktidar seçeneği olmamacağı anlaşılan ve sınıfsal desteği olmayan bu partiler ortak hükümetin'de yıpratması sonucu hemen hemen ortadan silindiler.

1973 seçimlerinde yaklaşık %12 oy alan Demokratik Parti'nin oy oranı 1977'de %0,2 ye, CGP'nin oyları ise %5,3 den %0,7 ye gerilerken öteki etkili düşüş ise dinsel tabanlı MSP'de görüldü. 1973'de yaklaşık %12 oranında oy alan bu parti 1977 seçimlerinde ancak %5,3 oranında oy alabildi. Öteki sağ parti olan MHP'nin oy oranı ise pek değişmedi. (Her iki seçim döneminde de yaklaşık %3.5). (1)

1977 seçimleri sonucu CHP birinci parti olmasına karşın MC'yi oluşturan AP, MSP, MHP'nin üye sayısından daha az üyelik

(1) Kongar, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, a.g.y., s.203

kazanmıştı. Bu gerçeğe karşın Cumhurbaşkanı demokratik ekine uyararak hükümeti kurma görevini CHP lideri Ecevit'e verdi. Kamuyunda beklenenin tersine CHP azınlık hükümeti Meclis'ten güvenoyu alamadı. Yerine seçenek olarak Demirel liderliğinde ikinci MC kalmıştı.

Ülkede birinci MC döneminde kurulan ortak hükümetin adına yaraşır bir biçimde cepheleşme iyice sağlanarak toplum uluscu (milliyetçi) olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrıldı. Yanısıra silahlı olaylar git gide çoğalma gösterdi. 12 Mart öncesi yaşanan siyasal ve toplumsal olaylar yine sahneye konuyordu. Bu olumsuz koşullarda iktidarın gerçekleştirdiği tek şey kendisinden olmayanları sindirmekten başka bir şey değildi.

Serüvenci karşıt sol kümelerde bu sıcak eylemi git gide çoğalttığından terör yine gündeme gelmişti. Öte yandan Dünya'da etkisini sürdüren petrol bunalımı Türkiye'yede yansıyınca ülkenin ödemeler dengesi oldukça sarsıldı. Yerli işleyimciler yabancı para sıkıntısı nedeniyle zor durumdaydılar. Ülke ekonomisindeki bu olumsuz gelişmeler topluma da yansıyınca öğrenci ve işçi olayları yaygınlık kazanmaya başladı.

Enflasyonun %50 lere çıktığı 1977 yılı ülke için bir direniş ve işbirakımı eylemlerinin yoğunlukta olduğu işçi ve öğrenci devinimlerine sahne oldu. (1 Mayıs 1977'de İstanbul-Taksim'de İşçi Bayramı kutlamaları sırasında çıkan olaylar sonucu 50 kişi yaşamını yitirdi.)

MC Ortak hükümeti ülkede çoğalan ekonomik ve toplumsal sorunlara çözüm getiremezken demokratik ilkelere ve Anayasa'ya karşı uygulamalarını sürdürdü. TRT Genel Müdürlüğüne atanan Şaban Karakaş'ın atanması Danıştay tarafından geçersiz kılınmasına karşı hükümetin istemiyle Karakaş görevini sürdürdü. MSP'li İç İşleri Bakanı Ankara Belediye Başkanını görevden demokratik olmayan bir yolla almaya kalkınca bu uygulama yine Danıştay'dan dönmüştür.

İkinci MC hükümetinin ömrü (CHP parti tabanının baskıları ve bilinmeyen bazı nedenlerden dolayı) CHP'nin karışımıyla

kısa sürede son buldu. 1977 Sonbaharındaki yerel yönetim seçimlerinde ezici bir çoğunluk sağlayan CHP, AP'den 11 Meclis üyesini CHP'ye aktararak ve birer üyeli Demokratik Parti ve CGP' ninde desteklemesiyle yıl sonunda bir gensoru önergesiyle ikinci MC hükümetini düşürdü.

5 Ocak 1978'de kurulan yeni Ecevit hükümeti toplumda büyük beklentiler yaratmıştı. Yeni hükümetin önünde ivedilikle çözmesi gerekli iki önemli sorun vardı: Ekonomik darboğazın ve enflasyonun önlenmesi ile birlikte toplumsal barışın sağlanarak terörün engellenmesi CHP hükümeti her iki alanda da başarıya ulaşamadı. Siyasal terör gittikçe azarken ekonomik bunalımda git gide yoğunlaştı, birçok tüketim ürünü karaborsaya düştü.

Siyasal amaçlı öldürmelerin boyutu git gide genişleyerek Kahramanmaraş'ta (1978) mezhep ayrılığı nedeniyle çıkan olaylarda 111 kişi yaşamını yitirdi. 2 Şubat 1979'da basının saygın üyelerinden Abdi İpekçi öldürüldü. Düzeni sağlamak için kurulan sıkıyönetim uygulamalarından bir sonuç alınamadı.

Ecevit hükümeti bu ciddi sorunlar içinde bocalarken 14 Ekim 1979'da yapılan senato ara seçimlerinden ağır bir yenilgi ile çıkınca görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

Yerine senato seçimlerinden kazançlı çıkan AP Aralık ayında Cephe ortağı sağ partilerin desteğiyle bir azınlık hükümeti kurdu. Tam bu sıralarda Genelkurmay Başkanı ve üç güç komutanları bir mektubu uyarı amacıyla Cumhurbaşkanına gönderdiler. Uyarı Demirel ve Ecevit'e iletildi. Ülkedeki ekonomik bunalımın çözümlenmesi için yerli kentsoylu işleyimcilerin istemleri doğrultusunda bir ekonomik önlemler paketi 24 Ocak 1980'de Demirel hükümeti tarafından yürürlüğe koyuldu. Toplumsal yığınlar açısından bir kemer sıkma olan bu paketin özünde uluslararası pazarla bütünleşme yatmaktaydı.

Bu ekonomik uygulamaların sonuçları alınmadan siyasal bunalım ilkbaharda iyice arttı. Cumhurbaşkanlığı seçiminde tur üzerine tur atılmasına karşın seçme gerçekleştiremeyince Parlamento

saygınlığını yitirdi. Sürüp giden terör olaylarının yanısıra Demirel ve Ecevit'in anlaşamamaları orduya beklenen davetiyeyi çıkardı. 12 Eylül 1980'de Ordu yönetime el koydu. Daha önceki (ordu karışımı) bildirilerinden farkı olmayan bir bildiri ile demokrasi ülkede bir kez daha kesintiye uğratıldı. Ülkede CGP dışındaki tüm partilerin (Atatürk'ün kurduğu CHP'de içinde olmak üzere) yaşamına son verildi. Özellikle yansızlıklarını vurgulayan darbe önderleri daha sonraları kentsoylu sınıfla bir birlikteliğe giderek ekonomik yaşamda yerli işleyimci sınıf için dikensiz bir gül bahçesi yaratarak bu sınıfın istemlerini gerçekleştirdi. 1982 Anayasa'sı ile temel hak ve özgürlüklerde yeni sınırlamalara gidildi. Bu eylem gösterdiği ordu, artık belli bir sınıfın çıkarları doğrultusunda önlem almayı kendisine görev kabul ediyordu. Üstelik bu eylemler Atatürkçülük ve demokrasi şemsiyesi adı altında sunuluyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Türkiye 1839'da 'Tanzimat Buyruğu' ile başlayan dönemle birlikte çağdaşlaşma ve demokratikleşme sürecine girmiştir. Bugüne kadar bu alanlarda önemli aşamalar gerçekleştirmemize karşın bu sürecin sona erdiğini ne yazık ki söyleyemiyoruz. İki binli yıllara yaklaştığımız bu günlerde Türkiye'nin Dünya'daki yeri gelişmiş çağdaş ülkeler arasında değil, gelişmekte olan ülkeler arasındadır.

Çağdaşlaşma ve demokratikleşme sürecimiz gerçekte Lale Devri'nde (1718-1730; Damat İbrahim Paşa Dönemi) Batılılaşma eğilimi ile başladıysa da bu eylemler Osmanlı düzeninde önemli etkilerde bulunamadığından 'Tanzimat' dönemi çağdaşlaşma ve demokratikleşme açısından bir dönem noktası olarak ele alınır. Çünkü ilk kez çağdaşlaşma ve demokratikleşme yönlerindeki önemli adımlar bu dönemde uygulanma olanağı bulmuştur.

Tanzimat'la başlayan bu sürecin önemli kilometre taşları olarak I.Meşrutiyet'le (1876) ilk Anayasa'yı, II.Meşrutiyet'le (1908) çok partili sisteme geçişi ve Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımı'yla (1919-1922) Cumhuriyet sisteminin benimsenişini (29 Ekim 1923) gösterebiliriz.

Çağdaşlaşma-demokratikleşme sürecinde ki gelişmeler zaman zaman hız kazansada, zaman zaman kesintilere uğrasa da ve bazen de geriye doğru yönlendirilmek istense de M. Kemal'in Ulusal Bağımsızlık Savaşı'ndan başarı ile çıkmasıyla Türkler'in çağdaş bir ulus olma yönündeki gerçek temelleri atılmış oldu.

Bağımsızlık Savaşımı'nın Ulusal önderi M. Kemal savaşımın bitiminden hemen sonra ülkesinin gerçek savaşımının yeni başladığını vurgulayarak Ulusunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıracak yenilik atılımlarını tamamlamaya yöneldi. 'Türk Devrimi' olarak adlandırdığımız çağdaşlaşma eylemimizin pekişmesini sağlayacak olan bir dizi demokratikleşme eylemlerine girişmeden önce Ulusal

önder ülkesinin başarmak zorunda olduğu iki ana hedeften söz etmekteydi; Tam demokrasiye geçiş (fully democratic regime) ve hızlı bir sosyo-ekonomik kalkınma. M. Kemal Türk Ulusu'nun bu iki alanda hedefe ulaşıldığı an ülkesinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmış olacağını vurguluyordu.

M. Kemal'in Ülkesi için önerdiği çağdaşlaşma yöntemi; ulusunun-toplumunun kendisine özgü tarihsel, ekin sel, toplumsal ve ekonomik yapısına, koşullarına göre en uygun ve en tutarlı olarak biçimlendirilmiş ulusal bir kalkınma planıdır.

Doğal olarak M. Kemal kendi örneğini (model) kurarken Dünya'da egemen olan iki ana sistemin (Marxist ve Kapitalist) gelişme yöntemlerinden yararlanmıştır. Fakat M. Kemal'in çağdaşlaşma örneği ne Batılı kapitalist toplumların ne de Marxist toplumların örneğinin birer kopyasıdır. O Batılı ve Marxçı toplum kuramlarının iyi bir çözümlemesini yaparak ülkesinin ve ulusunun yüce çıkarlarına en uygun olan yöntemleri alarak yeni özgün bir bireşime gitmiştir.

İşte Atatürkçü çağdaşlaşma yöntemi diye adlandırdığımız bu sistem Batılı'ya dönük bir sistemdir. Çünkü O sistemin'e Batılı'nın tüm çağdaş kurumlarını almıştır. Tüze, yönetim, toplum yaşamı, eğitim, teknoloji alanlarında ülkede batılı kurumlar oluşturularak bireylere üretim araçlarında iyelik hakkı verilmiştir.

M. Kemal Batılı siyasal yaşamın vazgeçilmez öğeleri olan siyasal partilerin oluşumunu kendi ülkesi için de istemiş olmasına karşın, yaşamı sırasında bu özlemini giderecek sağlıklı ortamın (eğitilmiş-çağdaş toplum bireyleri) ülkede henüz oluşmadığı için toplumu ve toplum yapısını değiştirecek koşulları ve ortamı hazırlamak için ülkede bir süre tek parti sistemi uygulayarak (tutelary democracy-eğitici demokrasi) değişim sürecini hızlandırıcı, güçlendirici girişimleri yaparak toplumun hazırlanma görevini yerine getirildikten sonra çok partiye-çoğulcu sisteme geçmeyi ülke çıkarları açısından uygun görmüştür.

O Batılı'nın siyasal sistemini benimsemiş olmasına karşın

Batılı toplumların gerçeğini yansıtan sınıf varlığı-sınıf ayrılığı oluşumunu kendi ülkesi için istememiştir. M. Kemal sınıf çatışması yerine kendi toplumunda sınıflararası uyumu ve dengeyi kurmayı yeğleyerek 'sınıfsız bir toplum' deyimini ile ulusunun ve ülkesinin birlikteliğini yansıtan 'halk' kavramını işleyerek 'Halk Devleti'-'Halk Hükümeti' kurmayı amaçlamıştır.

Ekonomik alanda uyguladığı devletçilik ile de toplumun çıkarlarına hizmet eden güdümlü bir ekonomik sistemi benimsemiştir. O devleti özel girişimin girmeyeceği-giremeyeceği alanlarda (büyük işleyim kuruluşları, yol, su, enerji, iletişim, sağlık, tarım, eğitim ve sosyal güvenlik..... gibi alanlarda) toplumun gereksindiği ve çağdaşlaşmanın gereği olarak öngörülen yatırım ve artırım görevlerini yapmakla yükümlü kılmıştır. Bu açıdan Atatürkçü gelişme örneği Marxçı gelişme örneğinin devlet girişimciliğine, devlet, iyeliğine ve devletce planlanıp yönlendirilen denetlenen bir işleyimleşme yöntemini benimsemiştir.

Atatürkçü çağdaşlaşma örneği bu temel nitelikleriyle iki ana sistemin dışında kendi ülkesinin -toplumunun yapısına ve koşullarına uygun, kendisine özgü 'ulusal', sömürgecilik karşıtı bir örnek oluşturarak kendisinden sonra ulusal bağımsızlık savaşımı verecek olan ülkelere bir 'örnek'-'yöntem', bir 'seçenek' olarak ortaya çıkmıştır.

Yararcı (Pragmatist) bir yaklaşımla geliştirilen bu örnek, bilimi ve bilimsel düşünceyi toplumda tek gerçek yol gösterici olarak benimsemiştir. Doğmacılık karşıtı bir yöntem olduğu için toplumu sürekli değişen bir varlık olarak ele alıp, değişmeler sonucu yeni gereksinimlerin ortaya çıkabileceğini ve bu gereksinimlerin karşılanabilmesi içinde yeni yöntemlerin geliştirilmesini önermiştir. Bu niteliklerinden dolayı gerçekçi ve yenilikçi bir gelişme yöntemidir.

Atatürkçü çağdaşlaşma yöntemini öteki çağdaşlaşma yöntemleriyle kıyaslamadan önce ülkesinde uyguladığı yöntemin on temel özelliğini sunalım;

1. Yöntemin temelinde tam siyasal bağımsızlık yatmaktadır.
2. Yöntem uluslararası ilişkilerde-oluşumlarda yansızlık (neutralizm) siyasası izler.
3. Yöntem ekonomik bağımsızlığın üzerinde önemle durur. Çünkü genç devletin önünde Osmanlının bağımlılığını sağlayan ekonomik ayrıcalıklar (capitulations) örneği bağımlılık simgesi olarak durmaktadır.
4. Yöntem Batılılaşma (Westernization) yanlısıdır.
5. Yöntem ekinsel yenilik ve yenilikçi devlet anlayışını vurgular.
6. Yöntemdeki devletin gerçekleştirdiği yeniliklerin temelinde yatan neden; toplumun yenileşmesi ve çağdaşlaşmasıdır.
7. Yöntemdeki devletçilik uygulaması ve özel girişimciliğin özendirilmesi (karma ekonomik sistem) Türk ulusunun gelişmesi ve gönençi için gerekli bir uygulamadır.
8. Yöntem ekonomik alanda özel girişimciliği temel alır.
9. Yöntemle topluma yenilikler yukarıdan sunulmuştur. Bu amaçla M. Kemal seçkinleri kendisi yönlendirerek yol göstermiştir. Yenilik uygulamaları sırasında büyük toprak sahipleri (ağalar) ve taşranın tutucu kesimi karar alma merkezinin dışında tutulmuştur. (Seçkinli yaklaşım) Yöntemde M. Kemal gizli bir strateji izlemiştir. Yeri ve zamanı geldiğinde stratejinin uygulanması özellikle M. Kemal tarafından arkadaşlarını (seçkinleri) yönlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Çünkü strateji sonucu çağdaş düşünce eylem kümesine özümletilerek daha sonra onlar aracılığıyla ülkenin çağdaşlaşmasına katkıda bulunacaklarıdır.
10. Yöntemdeki strateji iki aşamada gerçekleştirilecektir. İlk olarak toplumda çağdaşlaştırıcı seçkinler yaratılacak ikinci aşamada ise bu seçkinler ülkenin geri kalan kütlelerini eğiterek çağdaşlaştıracaklardır. (1)

(1) Koopmans, a.g.y., s.139

Atatürkçü çağdaşlaşma yönteminin temel özelliklerinden olan 4,5,8,9 ve 10.maddeler çağdaşlaşma kuramlarının ana çizgileriyle çakışmaktadır. Bu genel özellikleri taşıması nedeniyle Atatürkçü yöntem pek çok çağdaşlaşma kuramcısı tarafından çağdaşlaşma siyasasının ilk örneği olarak ele alınmaktadır.

Öte yandan özellikle ekonomik ve siyasal bağımsızlıkla birlikte ulusal bağımsızlığın üzerinde özenle durulması, uluslararası ilişkilerde yansızlık ve devletçilik uygulamalarıyla Türk çağdaşlaşması genel çağdaşlaşma kuramlarının dışında önemli özelliklerde taşımaktadır.

Atatürkçü çağdaşlaşma yönteminin temelinde iki aşamalı strateji yatmaktadır. Bunun anlamı gerikalmış-eğitilmemiş bir topluma; çağdaşlaşmanın yukarıdan sunulması, empoze edilmesidir. Bu yenilikler toplumun kendi istemleri doğrultusunda olmadığından devlet bürokratik kadrolarını ve kentsel kökenli seçkinlerini oluşturarak; hedeflenen yenilikler bu öncü kadro tarafından topluma empoze edilir. Çağdaşlaşmaya giden yol ise denetimli bir partamento sisteminden geçmektedir. Yani, seçkinlerin önderliğinde eğitici bir demokrasi (tutelary democracy) sistemi ile toplumun çağdaşlaşması sağlanacaktır.

Tüm yönleriyle özetlemeye çalıştığımız Atatürkçü çağdaşlaşma yöntemi; Dünya yazınında (litaratüründe) önemli başarılar sağlayan örnek bir yöntem olduğu vurgulanarak, Türk Devrimi'nin başarısının yadsınamayacak kadar büyük olduğu belirtilmiştir. Örneğin Fransız Duvarger bu yöntemi geliştirmekte olan ülkelere toplumsal kalkınma için çok iyi bir seçenek olduğunu belirterek bu ülkelere Atatürkçü çağdaşlaşma yöntemini önermiştir. Batılı sosyal bilimcilerden; F.W.Frey, Lerner, Shils, Laswell, Rustow bu yöntemin başarılarından söz ederlerken Weiker ise Türkiye'yi 'eğitici demokrasi' yoluyla gerikalmış bir toplumdaki çağdaş siyasal demokrasiye geçişi başaran birkaç ülkeden birisi olarak göstermiştir. (1)

(1) Koopmans, a.g.y., s.142

Dünyadaki tüm sistemlerin ana amacı insanın özgürleşmesi yolunda bir "ülkisel özlemdir. Değişik sistemler bu amaca ulaşmak için farklı farklı yollar önerirler. Ana çerçevesi insansal bütünlüğü sağlamak olan bu ülkünün (ideal) başarmayı amaçladığı çok önemli iki hedefi vardır. Birincisi siyasal özgürlükler ikincisi ise ekonomik özgürlüklerdir.

Türk toplumu bu ülküsel bütünlüğe (insanın özgürleşmesi) giden yolda siyasal özgürlük alanında hemen hemen başarıya ulaşmıştır diyebiliriz. Fakat başarılı olmuştur derken gerçekleştirilmek zorunda olduğu bazı eksiklikleride vurgulamamız gerekir. Bana göre bu eksikliklerin ana nedeni Ulusal eğitimin tüm topluma yaygın olarak aktarılamamasında yatmaktadır. Çünkü toplumumuzun büyük bir kısmı henüz çağdaş bilgilerle donatılmadığından iç ve dış çıkar çevrelerinin etkisine girerek sömürülmekte ve toplumda demokratik ekinin yeşermesi engellenmektedir. Örneğin 1961 Anayasa' mızın 19.maddesi "Siyasal partiler dini veya din duygularını veya dince kutsal sayılan şeyleri sömürme-çıkarcılık sağlama yönünde kullanamazlar" demesine karşın çok partili döneme geçtiğimiz 1950 yılında iktidarı demokratik yollarla eline geçiren parti, (DP) yönetimi parti çoğunluğuna dayanarak demokratik ekinin ilkelerini önemsemeyerek toplumun dinsel inançlarını sömürüye yöneldi. Parti iktidara geçer geçmez ilk yasama görevini Ezan'ın Arapça okunması konusundaki yasayı değiştirmekle yerine getirdi. Böylece Atatürk Devrimleri'nden ilk yasal ödün verilirken; ulusun din duygularını kendi siyasal çıkarları doğrultusunda kullanarak işi halifeliğin yeniden diriltilmesine kadar götürdüler.

Bu ilk uygulamayı izleyen eylemlerde aynı doğrultu yönünde gerçekleştirildi. Artık ülkenin tüm mahallelerinde hızla çoğalan kuran kursları (eski harflerin kullanılması) ile gerici düşünce yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Dinsel sömürünün boyutu git gide artarak 1980'lere gelindiğinde ülkede sayısı onbirleri aşan kuran kursları, binlere ulaşan İmam-Hatip meslek okullarıyla ulusalcı düşünce büyük oranda çarpıtıldı. Bu kurs ve uygulamalar nedeniyle Eğitim Birliği Yasası çiğnenirken ilkokullara din dersleri zorunlu kılındı. İslam da bir ruhban sınıfı olmadığı halde

İmam-Hatip Okulları yoluyla ülkede bir ruhban sınıfı yetiştirilmeye yönelindi. 1970'lerde hızla türeyen İmam-Hatip Okullarında 50.000'in üzerinde kız olmak üzere (İslamda kadın İmam-Hatip olmadığı halde) yüzbinleri aşan sayıda din adamı yetiştirilmesine yöneldi. Bu uygulamalar hızla sürerken öte yandan hergün çarpıtılarak Atatürkçülük söylevleri çekildi ve toplum da kadercilik, ahret, cennet ve cehennem korkusuna dayanan gerici-tutucu bir ekinin yaygınlaştırılmasına çalışıldı. Böylece ülkede bireylerin düşünsel gelişmesini sınırlayan eylemler toplumda her alana dal-budak salarak gelişimi sürdürdü. Laiklik ilkesi ayaklar altına alınarak gerici eğilim doğrultusunda Türk-İslam bireşimi bir siyasa devlet güdümünde ülkede yoğun olarak işlenmeye başlandı. (Ulusalcılık ilkesi?) Ve son olarak Laik Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Azerbeycan olayları konusunda görüşü sorulduğunda, ülkesinin laikliğini yadsır bir biçimde 'biz sunniyiz onlar şii' gibi bir belirtimde bulunurken, Ülkenin Ulusal Meclis üyelerinin büyük bir çoğunluğu (Cumhurbaşkanı da içinde olmak üzere) her cuma törensel bir gösterişle cuma namazlarına gitmeyi gelenek haline getirdiler.

Ülkemizde tutucu kesim tarafından din siyasete alet edilirken toplumun demokratik istemlerinin önlenbilmesi için kitlelerin siyasetten soğutulması yönüne gidildi. Ülkede ki kitle iletişim araçları (Radyo-TV-Basın) yoğun bir baskı altında tutularak devletin tek yanlı güdümlendirmesiyle bireylerin en doğal hakkı olan haber alma özgürlükleri çiğnendi. İletişim organlarının özerklikleri askıya alındı. Sürekli olarak Batılı sistemi savunan 1980 sonrası iktidarı Batının en güzel örneği olan BBC'nin çağdaş yayıncılık uygulamaları yerine kendi görüşü doğrultusunda devlet güdümünde yayın yapan toplumsal uyutma araçlarını haber akışı için yoğun olarak kullandı.

Siyasal özgürlükler alanındaki öteki bazı sınırlamalara gelince; Seçimlerde küçük partilerin yaşamasını engelleyen baraj sistemi getirildi. Kırsal kesimin siyasal parti örgütlenmesinin yasaklanması dışında toplumda bir gelenek olarak süren Türk kadınının siyasal yaşamdan soyutlanması siyasal özgürlükler açısından ülkemizde bugün hala çözüm bekleyen konular arasındadır.

Demokrasimizin üzerinde kanayan diğerk bir yara ise ordu'nun siyasal yaşama dönem dönem karışmayı alışkanlık haline getirmesidir. Gerçi her karışım da Atatürk Devrimleri'ninkorumak, kollamak ve demokrasiye işlerlik kazandırmak amacıyla yapıldığı vurgulanıyorsa da uygulamada farklılıklar sözkonusudur. 27 Mayıs 1960 karışımı temel hak ve özgürlük alanlarında ne kadar ileriye dönükse daha sonra yapılan 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 karışım ları ise temel hak ve özgürlükler alanında o kadar geriye dönüktür. Ordu son iki karışımının hemen ardından belirttiği görüşe göre; demokrasinin Türk toplumu için 'lüks' olduğu ve temel hak özgürlüklerin 'bol' geldiği yinelenerek temel hak ve özgürlüklerde önemli sınırlamalara gidilmiştir.

Öte yandan ülkedeki basın, Üniversiteler, sendikalar ve demokratik kuruluşlar üzerinde yoğun baskılara gidilerek demokratik ekinin temel ilkeleri çiğnenirken Atatürk'ün özellikle özerk olarak çalışmasını istediği Türk Dil ve Tarih Kurumları devlet güdümüne sokularak bilimsellikten uzak tutucu kümelerin denetimine verildi.

1960 sonrası dönemlerde (12 Mart ve 12 Eylül) ordunun siyasal yaşama karışımının öteki önemli bir nedeni de Türk ordusunun ekonomik alanda iç ve dış çıkar odaklarıyla birleşerek ortak yatırımlara gitmesi gösterilebilir. 1960 sonrası kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) bugün ülkemizin en büyük holding'leri arasında olup ulusal gelirden ordunun üst yöneticilerine kaynak aktarımı bu kurum aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Demokrasimizin önündeki diğerk önemli bir engel ise güvenlik kurumlarımızda sistematik olarak sürdürülen insan haklarının çiğnenmesi olaylarıdır. Her ne kadar bu haklar yasal olarak verilmişse de uygulamada yargının yansız ve bağımsız işlediğininide pek söyleyemeyiz.

Demokrasi açısından düşünsel alandaki sınırlamalar (Anayasa'nın 141.142.163.Maddeleri) değerlendirilirken istemlerin demokrasinin 'bir amaç mı? yoksa bir araç mı? olarak görüldüğü gözönüne alınarak bir kanıya varılmalıdır. Eğer demokrasi amaçsa

bence sınırlamaların sürdürülmesine (demokratik ekinin olgunlaşmasına kadar) gerek vardır.

İnsansal ülküsellüğün bir diğer alanı olan ekonomik özgürlükler konusunda ise önemli aşamalar katetmemize karşın ne yazıkki pek başarılı olduğumuz söylenemez. Ekonomik özgürlükler sorunlarımızı ülke olarak çözemediğimiz için toplumda yaygın hoşnutsuzluklar bugün hala sürmektedir. Ekonomik özgürlükler sorunu bugün ülkemizde yoğun sınıf çatışmalarının gündeme getirmiştir. Eğer bir toplumda bireyler ekonomik yönden bağımsızlaştırılıp mutlu ve özgür yurttaş düzeyine eriştirilemezse bu çatışmaların çıkması olağandır.

Sosyo-ekonomik kalkınmayı hedefleyen demokratik ve çağdaş yapıları bir toplumun uyguladığı ekonomi politikası ile ulusal gelirin adil-haktanır bir biçimde dağıtılması, eşitlikçi vergi düzenlemeleri ile de toplumsal gönenc ve mutluluğa giden yola ulaşılabilir.

Oysa ülke ekonomimizin temel sorunlarına göz attığımızda ortaya çıkan göstergeler pek iç açıcı değildir. Şöyleki gerikalmış ülkelerde gözlemlenen pek çok sorun bugün bizde de gözlemlenmektedir. Ülkemizde hala hızlı bir nüfus artışı sürmektedir. (%2,7) Nüfus artışının yüksekliğine koşut olarak yüksek oranda açık ve gizli işsizlik (%20-25) ülkede hüküm sürmektedir. Avrupa ülkeleriyle kıyasladığımızda kişi başına düşen yıllık gelir 1200'la en son sıradadır. Anayasamızın sosyal devlet anlayışına karşın ülkemiz gelir dağılımı bozukluğu açısından Dünya'da ilk on sıra içerisinde yer almaktadır. Ulusal gelirin yaklaşık %70'ini elde eden %20'lik üst gelir kümesi vergiye geldiğinde %15'lik vergi oranıyla gülünç bir tablo ortaya çıkartmaktadır. Öte yandan çalışan kesimin devlete ödediği vergi tüm vergi gelirleri arasında %65 dolaylarındadır. Bu sayısal veriler gelir dağılımındaki çarpıklığı çok iyi sergilemektedir. Öte yandan Orta ve Yüksek eğitimdeki çarpıklıklar nedeniyle sanat ve teknik eğitim alanlarında boşlukluklar sözkonusudur. Bölgeler arası sağlık hizmetleri ve yatırımları

ülke düzeyinde dengesiz ve yetersizdir. Ülkenin tarımsal üretimi hala iklim ve hava koşullarına bağlı olduğundan yıllık ürün üretiminde dalgalanmalar gözlemlenmektedir.

Çağdaş işleyimin temel taşlarından olan araştırma ve geliştirme uygulamalarına yeterli kaynak aktarılamadığından sınırlı alanlar dışında işleyim kuruluşları geri teknoloji ile çalışmaktadır. Kamusal alanda bürokrasinin yetersiz işletmeciliği nedeniyle kamu işletmeleri istenen verime bir türlü ulaşamamaktadır. Kaynak eksikliği altyapı yapıırımlarında da yoğun bir biçimde hissedildiğinden bu alanda önemli boşluklar gözlemlenmektedir. Yetersiz artırım oranı nedeniyle ekonomik yatırımlar cılızlaşmakta olup yatırımlar ülke gerçekleriyle bağıntılı olarak değil de siyasal seçimlere göre getirildiğinden pek çok yatırım zamanında bitirilememektedir. Yatırımlar için kaynak yetersizliği olduğu halde ülke kaynaklarının büyük çoğunluğu askeri harcamalara gitmektedir.

Üniversitelerimiz ise çağdaş niteliklerinden arındırılarak devlet güdümünde bilimsellikten uzak bir tutulma bilgi aktaran kurumlar biçimine dönüştürülmüştür.

Bence ekonomik yapımızın bu çarpıklığının ana nedeni dışa bağımlı bir ekonomik sistemin yürütülmesinden kaynaklanmaktadır. Çok partili dönemle birlikte ülke uluslararası alanda yansızlık siyasetini bırakarak Batıyla ekonomik ve siyasal bir birlikteliğe yönelince ekonomik bağımlılık siyasal bağımlılığı da beraberinde getirdi. Bugün ülkemiz 40 Milyar'ı aşan borç yükü nedeniyle bağımlılığı gittikçe artmış ülke kendi ulusal sorunları konusunda bile bağımsız karar alabilme yetisinden yoksun kalmıştır.

Bu nedenle dışa bağımlı bir ekonomik ve siyasal sistemle ulusal kalkınmanın gerçekleşebileceğini söylemek bir bakıma tarihini hiç bilmiyor demektir.

Gerçekten Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine götürmekte olan Atatürkçü düşünceden sapmalar sonucu ülkemiz sosyo-ekonomik alanda hedeflediği düzeye ulaşamamış üstelik pek çok alanda

dışarıya bağımlı kılınmıştır. Atatürkçü çağdaşlaşma yolundaki bu sapkınlıklar gerçek Atatürkçüleri (Atatürkçülüğün saptırma boyutuna dayanamadıklarından) 'ben Atatürkçü değilim' demek zorunda bırakmıştır. Gerçek bir Atatürkçü olan Türk aydınlarından Nadir Nadi 'Ben Atatürkçü Değilim' diyerek Atatürkçü düşünceyi sömürenleri şöyle belirtmiştir; "Atatürk'ün yüce adını maskara olmaktan kurtarmak için bari biz bu adamlar karşı durmasını bilelim ve güğüsümüzü gere gere onlara seslenelim: Çağdaş uygarlığa sırt çevirmek Atatürkçülükse biz Atatürkçü değiliz. Yaşamda tek yol gösterici bilim değilse, biz Atatürkçü değiliz. Duyunç ve düşünce özgürlüğü doğruyu aramak, doğruya inanmak, inandığımızı savunmak hakkını bize vermiyorsa, biz Atatürkçü değiliz. Ulusal bağımsızlık başkalarının uydusu biçiminde yaşamak anlamına geliyor ve halkçılık ilkesi halkın bir mutlu azınlık elinde cennet vaatleri ile ömür boyu sömürülmesi sayılıyorsa, biz Atatürkçü değiliz." (1)

Son olarak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin toplumsal kalkınmaları ve demokratikleşmeleri ancak ve ancak kendilerine özgü koşullarının değerlendirilerek geliştirilen kendilerine özgü bir yöntemle sağlanabilir.

(1) İleten: Mehmet Kemal, "Adını Doğru Koyalım," Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1987

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin. "Siyasal Gelişme Teorileri ve Modeller", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, C,25., Aralık 1970, S:4, s.19-34.
- Afetinan. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- Afetinan. Medenî Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazmaları, Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969.
- Ahmad, Feroz. "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası.1908-1919", İstanbul : Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi; İletişim, C,2., s.293-303.
- Akarlı E.and Ben Dor.(Ed.) Political Participation in Turkey, İstanbul : Boğaziçi University Press, 1975.
- Akçakayalioğlu, Cihat. Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle, Ankara : Genelkurmay Basımevi, 1988.
- Akşin, Sina. "İttihat ve Terakki", İstanbul : Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi; İletişim, C,5., s.1423-1435.
- Akşin, Sina. "İttihat ve Terakki Üzerine", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C,26., Mart-1971, S:1, s.153-182.
- Akşin, Sina. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İstanbul : Gerçek Yayınevi, 1980.
- Akşin, Sina.(Ed.) Türkiye Tarihi - 3 ; Osmanlı Devleti 1600-1908, İstanbul : Cem Yayınevi, 1988.
- Aksanyar, Necati. "Türkiye'de Çok Partili Demokrasi Denemeleri İçinde Serbest Cumhuriyet Fırkası", Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, C,1., Ekim-1987, S:1, s.77-91.
- Altuğ, Yılmaz. "Modern Bir Devlet Yaratıcısı Olarak Atatürk", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C,3., Temmuz-1987, S:9, s.519-535.
- Arsel, İhsan. Toplumsal Geriliklerimizin Sorumluları, Ankara : Doğan Basımevi, 1977.
- Atatürk, M.Kemal. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (2.Cilt) Ankara : Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1961.
- Atatürk, M.Kemal. Atatürk'ün Söylevleri, Ankara : TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- Atatürk, M.Kemal. Söylev, (I. ve II. Cilt), Ankara : TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.
- Ateş, Toktamış. "Bir Tek Atatürk Devrimi Var", Hürriyet Gazetesi, 12 Kasım 1989, s.5.
- Ateş, Toktamış. Türk Devrim Tarihi, İstanbul : Filiz Kitabevi, 1989.

- Berkes, Niyazi. Atatürk ve Devrimler, İstanbul : Adam Yayınları, 1982.
- Berkes, Niyazi. Türk Düşününde Batı Sorunu, Ankara : Bilgi Basımevi, 1975.
- Berkes, Niyazi. Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul : Doğu Batı Yayınları, 1978.
- Black, C.E. Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, Ankara : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986.
- Boratav, Korkut. Türkiye İktisat Tarihi, İstanbul : Gerçek Yayınevi, 1988.
- Boratav, Korkut. Türkiye'de Devletçilik, Ankara : Savaş Yayınları, 1982.
- Bottomore, T.B. Elites and Society, Aylesburg : Peregrine Books, 1982.
- Çakır, Necip. "Pivasa ve Demokrasi", Onbirinci Tez, Haziran-1987, S.6., s.90-129.
- Çam, Esat. Devlet Sistemleri, İstanbul : Güryay Matbaası, 1976.
- Çam, Esat. Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul : Der Yayınları, 1987.
- Daver, Bülent. "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", Dördüncü Askerî Tarih Semineri : Bildiriler, Ankara : Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 1989, s.95-107.
- Demircioğlu, Murat. "1982 Anayasasındaki Ekonomik ve Sosyal Haklar", İstanbul : Katılım; Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:1, 1984, s.52-72.
- Demirel, Süleyman. "12 Mart ve Demokrasi", Yeni Gündem, 10 Mart 1986, Yıl:1, S:1, s.29-31.
- Ecevit, Bülent. "Elitist Eğilimle Hesaplaşmalı", Yeni Gündem, 10 Mart 1986, Yıl:1, S:1, s.20-23.
- Erim, Nihat. "The Turkish Experience in the Light of Recent Developments", Middle East Journal, Summer 1972 V, 26., p.245-252.
- Erişen, Satı. "Çağdaşlık ve Atatürk", Türk Dili Dergisi, S:339., Kasım-1981, s.284-294.
- Eroğlu, Cem. Demokratik Parti : Tarihi ve İdeolojisi, Ankara : Sevinç Matbaası, 1970.
- Feyzioğlu, Turhan.(Ed.) Atatürk's Way, İstanbul : Otomarsan Cultural Publication, Gün Matbaası, 1982.
- Frey, F.W. The Turkish Political Elite, Cambridge : Mass Publication, 1965.
- Gamble, Andrew. An Introduction to Modern Social and Political Thought, Hong Kong : McMillan Press, 1982.
- Gencer, İsmet A. Hürriyet Yolunda, Ankara : Doğu Matbaası, 1960, s.50-51.
- Goloğlu, Mahmut. Demokrasiye Geçiş, 1946-50, İstanbul : Kaynak Yayınları, 1982
- Goloğlu, Mahmut. Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Ankara : Kalite Matbaası, 1974.

- Gökberk, Macit. "Atatürk ve Uygarlık", Türk Dili Dergisi, S:338., Kasım-1979, s.278-280.
- Gönlübol, M. ve Diğerleri, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Matbaası, 1968.
- Güneş, İhsan. "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C,3., Mart 1987, S:8, s.427-442.
- Gürbüz, Yaşar. Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, İstanbul: Beta, 1987.
- Hanioglu, Şükrü. "Batıcılık", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim, C,5., s.1382-1388.
- Hettne, Bjorn. Approaches to the Study of Peace and Development, Tilburg: Development and Research Institute, 1934.
- İnalçık, Halil. "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Belleten, (Atatürk Özel Sayısı_Kasım 1988) C,52., s.204., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.985-992.
- Karpat, Kemal.H. (Ed.) Social Change and Policies in Turkey, Laiden: Brill Publication, 1973.
- Karpat, Kemal.H. Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967.
- Kemal, Mehmet. "Adını Doğru Koyalım", Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1987.
- Kili, Suna. Atatürk Devrimi, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.
- Kinloch, Graham C. Sociological Theory : Its Development and Major Paradigms, McGraw-Hill Book Company, New York, 1977.
- Kongar, Emre. Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981.
- Kongar, Emre. Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981.
- Koopmans, R.R. The Limits of Modernization : Turkey, Amsterdam: University of Amstardam, 1978.
- Köker, Levent. "Liberal Demokrasi ve Eleştirileri", Onbirinci Tez, Haziran-1987, S.6., s.67-89.
- Kuran, Ahmet Bedevî. İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakkî, İstanbul: Tan Matbaası, 1948.
- Kuran, Ahmet Bedevî. İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul: Tan Matbaası, 1945.
- Lewis, Bernard. Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- Lipson, Leslie. Demokratik Uygarlık, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.

- Macpherson,C.B. Demokrasinin Gerçek Dünyası,Ankara:Birey ve Toplum Yayınları, 1984.
- Macpherson,C.B. Democratic Theory:Essays in Retrievals,Oxford:Clarendan Press, 1973.
- Mango,Andrew. "The Multiple Crises in Turkey",Assian Affairs,Volume,66.,1979, p.125-131.
- Mango,Andrew. "The State of Turkey",Middle East Studies,V:13.,N,2.,May-1977, p.261-273.
- Mango,Andrew. "Understanding Turkey",Middle East Studies,V:18.,N,2.,April-1982,p.194-213.
- Mc Carthy,Justin. "Foundation of the Turkish Republic:Social and Economic Change,Middle East Studies,Vol:19,N.2.,April-1983,p.139-151.
- Mc Fadden J.H. "Civil-Military Relations in the Third Turkish Republic", Middle East Journal,Vol:39.,N.1.,Winter-1985,p.69-85.
- Meissner,Boris. "Sovyet Demokrasisi ve Bolşevik Parti Diktatörlüğü", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C.27.,Mart-1963,S:1.
- Moore,B. Social Origins of Dictatorship and Democracy,Aysberg:Peregrine Books, 1981.
- Onulduran,Ersin. Political Development an Political Parties in Turkey,Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi,1974.
- Ortaylı,İber. "Batılılaşma Sorunu",Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,İletişim,C,1.,s.134-138.
- Ozankaya,Özer. "Atatürk İlkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Toplumsal Kurumları",Ankara:Dışişleri Eğitim Merkezi Yayınları,1988.
- Ozankaya,Özer. Atatürk ve Laiklik,Ankara:Türkiye İş Bankası Yayınları,1981.
- Ozankaya,Özer. "Atatürk'ü Yaşatan",Türk Dili Dergisi,S:371,Kasım-1982,s.277-281.
- Ozankaya,Özer. "Atatürk'ün Demokrasi Dersleri",Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C,37.,Eylül-Aralık 1982,S:3-4,s.89-103.
- Ozankaya,Özer. "Atatürk'ün Demokrasi Dersleri II",Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C,38.,Ocak-Aralık 1983,S:1-4,s.57-68.
- Ozankaya,Özer. "Atatürk'ün Demokrasi Dersleri III",Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C,39.,Ocak-Aralık 1984 S:1-4,s.33-50.
- Ozankaya,Özer. "Atatürk'ün Demokrasi Dersleri",Milliyet Gazetesi,29 Ekim-2 Kasım 1989.
- Ozankaya,Özer."Atatürk'ün Düşüncesinde Ekonomi ve Demokrasi İlişkileri", Prof.Dr.İbrahim Yasa'ya Armağan,Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi,1983, s.369-380.

- Ozankaya,Özer. "Bir Uygarlık Tasarısı Gerektiren Kapsamıyla İnsan Hakları Üzerine Bir Deneme",Ankara:İnsan Hakları Yıllığı-1,C.7-8.,1985-1986.
- Ozankaya,Özer. "Çağdaşlaşma Üzerine",Türk Dili Dergisi,S:338,Kasım-1979, s.267-270.
- Ozankaya,Özer. "Gerçek Kurtuluş Yolu:Atatürkçü Düşünüş",Türk Dili Dergisi, S:347,Kasım-1980,s.462-466.
- Özbudun,Ergun. Social Change and Political Participation in Turkey,New Jersey: Princeton University Press,1976.
- Parkinson,N.C. Siyasal Düşüncenin Evrimi,İstanbul:Remzi Kitabevi,1976.
- Ramsavr,JR Ernest Edmondoor. Jön Türkler ve 1908 İhtilâli,İstanbul:Sander Yayınevi,1982.
- Şaylan,Gencay. Çağdaş Siyasal Sistemler,Ankara:Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü,1981.
- Safa,Peyami. Türk İnkılâbına Bakışlar,Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları, Eroğlu Matbaası,1981.
- Sartori,Giovanni. Democratic Theory,Westport:Greenwood Press,1973.
- Savcı,Bahri."Bazı Yanılgılar",Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C,26.,Mart-1971,S:1.,s.323-328.
- Savcı,Bahri. "Cumhuriyeti Korumak",Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C,26., Mart-1971,S:1.,s.329-333.
- Savcı,Bahri. "İktidarın Rejim ve Uygulamaları Üzerine Bir Deneme",Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C,21.,Eylül-1966,S:3.,s.127-159.
- Savcı,Bahri. "Osmanlı-Türk Reformlarının Bir Batı Demokrasisi Doğurma Çabaları",Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,C.21.,Mart-1966,S:1.,s.107-124.
- Savcı,Bahri. "Temel İlke : Demokrasi",Türk Dili Dergisi,S:359.,Kasım-1981, s.271-279.
- Savcı,Bahri. "Yarım Yüzyıl Sonra Atatürkçülük",Türk Dili Dergisi,S:347.,Kasım-1980,s.451-461.
- Selçuk,İlhan. "Çağdaş Demokrasi ve Haklar",Cumhuriyet Gazetesi,2 Ağustos 1987,s.2.
- Soysal,Mümtaz. Anayasanın Anlamı,İstanbul:Gerçek Yayınevi,1979.
- Sönmezoglu,Faruk. "Milli Mücadele ve Dış Dünya",Tanzimat'tan Cumhuriye'e Türkiye Ansiklopedisi,İletişim,C,5.,s.1184-1192.
- Talas,Cahit. Toplumsal Politikaya Giriş,Ankara:S Yayınları,1981.
- Tanilli,Server. Devlet ve Demokrasi, İstanbul:Say Yayınevi,1982.

- Teziç, Erdoğan. "1923-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler", Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu, (14-16 Ocak 1972 İstanbul), İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, Murat Matbaası, 1977, s.63-72.
- Trimburger, E.K. Revolution From Above, New Brunswick: Transaction Press, 1978.
- Tunaya, Tarık Zafer. Hürriyetin İlânı, İstanbul: Baha Matbaası, 1959.
- Tunaya, Tarık Zafer. Türkiye'de Siyasal Partiler-I : İkinci Meşrutiyet Dönemi, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.
- Tunçay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Ankara: Yurt Yayınları, 1981.
- Turhan, Mümtaz. Garplılışmanın Neresindeyiz?, İstanbul: Bab-ı Âli Yayınevi, 1961.
- Tüfekçi, Gürbüz. Atatürk'ün Düşünce Yapısı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1986.
- Tüfekçi, Gürbüz. "Devrimlerden Ödünler Nasıl Verildi?", Cumhuriyet Gazetesi, 31 Ocak 1987, s.2.
- Uçarol, Rifat. Siyasi Tarih, İstanbul : Filiz Kitabevi, 1985.
- Ülken, Hilmi Ziya. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, (İkinci Cilt), İstanbul : Satçuk Yayınları, 1966.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. "1789 Devrimi İlkelerinin Osmanlıdaki Yansımaları, Cumhuriyet Gazetesi, 10 - 11 - 12 - Haziran 1989.
- Versan, Vakur. "Niçin Demokrasi", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı - II, İstanbul : İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1987, s.225-229.
- Weiker, W.F. Political Tutelage and Democracy in Turkey : The Free Party and Its Aftermath, Leiden, E.J.Brill Publication, 1973.
- Yeşil, Ahmet. "Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Yasallaşma Aşamaları", Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara : C.1., Ekim- 1987, S.1., s.127-141.
- Yücekök, A.N. Türkiye'de Parlatonun Evrimi, Ankara : Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1983.
- Zurcher, Eric Jan. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Kalıtı : Yeni Bir Dönemleme", İstanbul : Bilar Kültür Organizasyonu, 1989 Mayıs Konferansları.